

genootschap
voor

CXVII 1980 3 - 4

---

geschiedenis
handelingen

INHOUD

BIJDRAGEN

- R. Degryse, *Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin in de XVIde eeuw* (deel II). 227-288

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- C. Vleeschouwers, *De dekens van het kathedraal kapittel van Doornik (1146-1179 ; 1225-1252)*. 289-298

VLAAMSE BIOGRAFICA

- M. Boone, Daan Boens. 299-306

BOEKBESPREKINGEN

- D. De Vos, *Stedelijke Musea Brugge. Catalogus Schilderijen 15de en 16de eeuw* (E. Dhanens). 307-309
- W.P. Blockmans, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van de middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)* (J. Mertens). 310-311
- M. de Waha, *Recherches sur la vie rurale à Anderlecht au Moyen Age* (J. Mertens). 312
- J. Schoenaerts, *Kerk en gelovigen in de dekenij Waas tijdens de XVIIIde eeuw* (B. Janssens de Bisthoven). 313-314
- J. Lory, *Libéralisme et instruction primaire, 1842-1879. Introduction à l'étude de la Lutte scolaire en Belgique* (F. Simon). 314-320
- A. Dawyndt, *Veurne rond «La belle époque»* (D. Dalle). 321
- L. Schepens, *De Provincieraad van West-Vlaanderen* (D. Dalle). 321
- M. Devos, H. Ryckeboer en J. Taeldeman, *Woordenboek van de Vlaamse Dialekten. Inleiding en deel I, afl. 1* (L. Valcke). 322-323
- J.M. Baillieul, M. De Bruyne en J. Geldhof, *Verriest in Ieper : een Blauwvoet in de branding* (L. Valcke). 324

- KRONIEK 325-346

- BOEKENSCHOUW 347-387

BRUGGE EN DE PILOTAGE VAN DE SPAANSE VLOOT IN HET ZWIN IN DE XVIde EEUW

DEEL II

ROGER DEGRYSE

3. BRUGGE EN DE SPAANSE KOOPVAARDIJ OP SLUIS

Het was met het oog op de instandhouding van de vreemde, vooral Spaanse koopvaardij op Sluis, dat de Brugse magistraat eind 1499 voorgoed tot de verlening van gratificaties aan de Vlaamse stuurliu, die daarbij de loodsdienst wilden verzekeren, had besloten over te gaan. De uitgaven door de stad Brugge in verband met de pilotage gedaan en door de Brugse tesoriers in de door hen opgestelde rekeningen opgetekend, leren ons wel een en ander over deze trafiek en scheepvaart. Per post dienaangaande vinden we dan in genoemde jaarlijkse bescheiden meestal de naam van de piloot, de tonnenmaat van het binnengelooste vaartuig, de datum van diens aankomst en het bedrag van de uitbetaalde fooi aangeduid. Aanvankelijk, in 1500 en 1501, werden in deze notities soms ook bijzonderheden betreffende de plaats van herkomst van de loods en van het door hem binnengebracht schip, evenals van diens lading opgenomen. Naderhand vinden we alleen nog in sommige rekeningen sporadisch zulke gegevens en dan nog bijna uitsluitend in verband met de aangekomen Spaanse koopvaarders. Van belang vooral is de aanduiding van de datum van aankomst van elk binnengeloost vaartuig, alhoewel die in enkele stadsrekeningen ontbreekt. Over

het algemeen vertrokken elk jaar uit Spanje na elkaar twee vloeten, geladen met wol, bestemd voor Vlaanderen, en wel een vloot vóór en een na het midden van het jaar, met enkele maanden tussenpoos. Dit alles laat de opstelling van overzichtelijke statistieken, lopend over een jaar of een periode van vijf op elkaar volgende jaren, toe, rekening houdend nochtans met het boekjaar van de Brugse stadsrekeningen, beginnende telkenmale op 1 september om te eindigen op 31 augustus van het jaar daarna. Het komt er dus op aan de gegevens uit hetzelfde kalenderjaar, voorkomende in twee op elkaar volgende rekeningen, aan elkaar te koppelen en te combineren¹²³.

Het eerste jaar van het herstel van het Brugse loodswezen, namelijk 1500, was voor de koopvaardij op Sluis niet ongunstig, vermits toen in het totaal zowat 66 schepen met een gezamenlijk vrachtvermogen van ongeveer 7.000 vaten aldaar door de Vlaamse piloten binnengebracht konden worden. Daaronder bevonden zich drie eenheden uit Bretagne, drie uit de Levant, twee uit Rouen en respectievelijk een schip uit Ierland, Noord-Duitsland, Portugal en Valencia of Aragon, alsmede een Spaanse vloot, die op 16 juli door zestien loodsen binnengeleid was geworden. De aangevoerde koopwaar bestond uit wol, ijzer, wijn uit Poitou en Cyprus, malvezij, fruit, vijgen, olijven, suiker, zout, aluin en vellen¹²⁴. Bijzonderheden als voor 1500 bezitten

123. De rubriek «huutgheven ende betalinghe ghedaen van piloten, die ... schepen met coopmanscepe gheladen ter Sluis in t Zwin ghebrocht hebben», komt voor het eerst voor in R 1502-1503 (nr. 32556), f° 82 v° - 83 v°. In deze rekening evenwel, zoals in de daaropvolgende R 1503-1504 (nr. 32557), f° 85 v° - 86 r°, ontbreken de data van aankomst van de binnengelooste vaartuigen. Voor de jaren 1502, 1503 en 1504 steunen we dan ook, voor onze statistische overzichten, op berekeningen, gemaakt naar een willekeurige, op waarschijnlijkheid gesteunde indeling per jaar van de opgesomde beloodsingen. - COORNAERT, *a.w.*, blz. 78 en 85-86, voor zijn «tabellen van de scheepvaart op het Zwin in de 16de eeuw», steunt integendeel steeds op de boekjaren van de Brugse stadsrekeningen. De door hem gegeven cijfers zijn meestal juist of benaderend. Betwistbaar zijn o.a. de cijfers voor de rekenjaren 1543-1546.

124. De beide schepen uit Rouen, met wijn geladen, hadden elk een tonnenmaat van 60 vaten en waren respectievelijk op 16 en 18 oktober binnengeloost geworden. Wellicht toen reeds maakten de Franse koopvaarders aanstalten Sluis niet meer aan te doen. Zeker is dat op 8 febr. 1502 te Parijs de vertegenwoordigers van Brugge met de lieden van Rouen en andere Franse ste-

we ook voor het jaar 1501. Het totaal aantal koopvaarders, dat toen te Sluis binnenliep, bedroeg 44 met een gezamenlijke tonnenmaat van zowat 4600 vaten. Daartoe behoorden drie Portugese eenheden, een Spaans schip komend uit de Levant en een vaartuig uit Schotland van 300 vaten. Dit laatste schip, dat door twee piloten binnengeloodst geworden was, behoorde tot een Schotse vloot, waarvan het zich blijkbaar had afgescheiden om Sluis aan te doen. De natie van de kooplui uit Schotland had inderdaad toen reeds haar stapel en consulaat van Brugge naar Zeeland overgeplaatst¹²⁵. Voor het overige weten we niet met zekerheid of er dat jaar een uit Spanje komende vloot of smaldeel te Sluis had aangelegd, alhoewel er toch enkele vaartuigen uit dat land aangekomen waren. De aangevoerde ladingen be-

den als Bordeaux, Nantes en La Rochelle besprekingen voerden, ten einde van hen te bekomen, dat ze opnieuw «met «haerlieder scepen ende goeden commen ende arriveren zouden in t Zwin ter Sluis ende de stapele van huere goede ende coopmanscepen houden binnen deser stede (van Brugge), also zy van houts ghecostumeirt ende ghewone waren te doene...». Het antwoord van de afgevaardigen van Rouen was afwijzend onder voorwendsel van de verplaatsing van de handelsstroom naar Brabant en Holland en van het gevaar, dat de haven van Sluis alsdan reeds voor de binnenvarende vaartuigen opleverde. R 1501-1502 (nr. 32555), f° 69 r° en v° - M. MOLLAT, *Le commerce maritime normand à la fin du moyen âge*. Parijs, 1952, blz. 182-183. - Op 29 juli 1500 hadden de Brugse schepenen naar Blankenberge een bode gestuurd met «eenen brief, inhoudende van diversche scepen van Cicilien, dat men den piloten daerof adverteren zoude». Brussel, Alg. Rijksarchief. Rekenkamer nr. 32218, stadsrek. van Blankenberge van 1500, f° 18 r°. Het is niet duidelijk of deze vaartuigen te Sluis aangekomen zijn, alhoewel we begin augustus aldaar door Blankenbergse loodsen twee schepen binnengebracht zien worden. R 1499-1500 (nr. 32553), f° 88 r°. - Betreffende «les... navires nagaires arrivez... d Espagne ou Zwin» of «la flote d Espagne» en hun kapitein en schippers, zie een stuk van 20 aug. 1500. GILLIODTS, *Cons. d'Espagne, a.w.*, dl. I, blz. 197-198. Uitspraak van de Brugse schepenen in een geschil tussen Spanjaarden nopens het averijgeld. - Voor de lijst van de tijdens het jaar 1500 te Sluis binnengeloodste vaartigen, zie onze bijlage VII, naar R 1499-1500 (nr. 32553) en R 1500-1501 (nr. 32554).

125. Op 18 april 1501 bracht de messagier van Brugge te Oostende een «missive, dat men de pyloten uutzenden zoude jehgens de Scotssche scepen». Brussel, Alg. Rijksarchief. Rekenkamer nr. 37324. Stadsrek. van Oostende van 1501, f° 11 r°. - De dag voordien was genoemde Schotse koopvaarder te Sluis aangekomen. De twee Vlaamse piloten, Cornelis Hughemans en Joos Correman uit Heist, die het grote vaartuig aldaar binnengeloodst hadden, ontvingen van de stad Brugge gezamenlijk 20 s. groten als drinkgeld. R 1500-1501 (nr. 32554), f° 90 v°. - MARECHAL, *a.w.*, blz. 42.

stonden uit wol, ijzer, aluin, zout, olie, wijn, specerijen, rijst, fruit, amandelen en siroop, meestal herkomstig uit Spanje en Portugal¹²⁶. Ook voor het jaar 1502 beschikken we over enkele soortgelijke gegevens. Toen waren slechts tweeëndertig koopvaarders met een totaal vrachtvermogen van zowat 4000 vaten te Sluis binnengebracht geworden. Daaronder bevond zich een smaldeel van tien Spaanse schepen, dat in mei of juni door de Vlaamse loodsen, die het op zee opgewacht hadden, binnengebracht kon worden. Vanwaar de overige vaartuigen, die dat jaar de Zwinhaven aandeden, herkomstig waren, vernemen we niet, met uitzondering nochtans van een koopvaarder uit Madeira, toen Portugees gebied, geladen met siroop, suiker en andere goederen. Slechts van een tweede schip kennen we de lading, namelijk Griekse wijn en specerijen¹²⁷. In de loop van 1503 stuurden de Brugse wethouders tot tweemaal toe groepen piloten in zee met de opdracht de Spaanse vloot op te sporen en te Sluis binnen te brengen en dit met gunstig gevolg. In mei of juni kon door zulk een groep van eenendertig loodsen uit Sluis, Heist en Blankenberge inderdaad een Spaanse vloot tellende 18 eenheden en geladen met wol en ijzer, het Zwin binnengebracht wor-

126. Bijlage VIII. Lijst van de schepen, die in 1501 te Sluis door pilotage binnengebracht geworden waren, naar R 1500-1501 (nr. 32554) en R 1501-1502 (nr. 32555). - Cornelis Thys, een Brugse loods, en zijn gezellen, medepiloten, werden gezamenlijk met een fooi van 12 s. groten bedacht, omdat «zy 6 in septembre een scip ter Sluus inbrochten, t welcke in dangiere was van bedervene, ne hadde ghedaen haerlieder hulpe». R 1501-1502 (nr. 32555), f° 98 r°. - Aldaar staat ook in de rand een opmerking of nota van de commissarissen, belast met het onderzoek van de rekening, luidende: «ende dat men voortan dit pilotaige recht stelle in een capitle appart», wat we inderdaad vanaf de volgende rekening zien gebeuren. Zie voetnoot 123 - Coornaert, *a.w.*, blz. 78.

127. De Vlaamse loodsen, die de «tien scepen, commende uut Spaengnen, van diverssche grooten» te Sluis binnengeleid hadden, mochten gezamenlijk als drinkgeld 3 lb. 16 s. 6 d. groten in ontvangst nemen, terwijl de piloten, «die hem ghereedt maecten ende verbeyden de Spaenssche vlote» als fooi gezamenlijk 5 s. groten kregen. R 1501-1502 (nr. 32555) f° 98 r°, 99 v° en 103 r° en v°, meestal zonder data van aankomst, en R 1502-1503 (nr. 32556), f° 82 v° - 83 v°, zeven eerste posten, eveneens zonder data. - Zie ook een stuk van 20 juli 1502: vonnis van de Brugse schepenen in een betwisting tussen Spanjaarden nopens het averijrecht. Daarin is sprake van de kapitein en de schippers van de pas aangekomen Spaanse vloot, evenals van de kooplui van de natie van Biskaje. GILIODTS, *Cons. d'Espagne, a.w.*, dl. I, blz. 205.

den¹²⁸. In het totaal werden er dat jaar aldaar zowat 41 vaartuigen met een gezamenlijke tonnenmaat van wel 5000 vaten binnengeloodst. Naast wol en ijzer, bestonden de aangevoerde goederen uit wijn, olie en specerijen¹²⁹. Volgend jaar, in 1504, zien we door de Vlaamse piloten zowat 47 schepen met een totaal draagvermogen van ongeveer 5400 vaten te Sluis binnengeloodst worden. Daaronder bevonden zich twee Spaanse vloten, waarvan de eerste, bestaande uit 15 eenheden, geladen met ijzer en wol, er op 16 mei, en de tweede eveneens met een lading wol, er in de loop van oktober aankwam. De Brugse schepenen hadden telkens voordien op de loodsen van Wenduine en Blankenberge beroep gedaan om de vaartuigen van deze beide vloten bij het binnenvaren in het Zwin te piloteren¹³⁰.

128. De stad Brugge stuurde op 17 mei 1503 haar bode «met brieven te Wenduine en zekere piloten aldaer», waarschijnlijk om hulp in te roepen bij het binnenloodsen van de Spaanse vloot. Ze betaalde, als drinkgeld, 4 s. groten aan Cornelis Hughemans en Pieter Cools van Heist, «van dat hemlieden ghelast (was) t beste te willen doen in de eerste Spaenssche vlote ter Sluus inne te bringhene»; 2 lb. 8 s. groten aan «7 piloten van Heys, ter causen van zeven scepen, by hemlieden ter Sluus inghebrocht, van diverssche grooten»; 36 s. groten aan Jacop Mussaert en vijf andere loodsen uit Sluis «van dat zy inghebrocht (hadden) eenege ende van den meesten (d.i. grootste) scepen van der Spaensscher vlote»; 5 lb. 3 s. 4 d. groten aan «18 stierlieden van Wendune... ende dat ter cause van 18 scepen, wesende de vlote van Spaingen, by hemlieden, midsgaders de voornoemde piloten van der Sluus ende Heys, ter Sluus inghebrocht», en 33 s. 4 d. groten aan nog een paar stuurlui, die in zee gestoken waren en geweest waren «jegahens de Spaenssche vlote tot onder Inghelandt». R 1502-1503 (nr. 32556), f° 64 r° en 82 v°, zonder data van aankomst. - Zie ook een stuk van 14 juli 1503: mandement van de Grote Raad te Mechelen aan de Brugse schepenen, hen verzoekende de kooplui van de naties van Spanje en Biskaje er toe te brengen zich in orde te stellen inzake het averijgeld, verschuldigd voor «leurs marchandises de fers et laynes avec la flotte arrivee presentement d'Espagne par decha». GILLIODTS, *Cons. d'Espagne, a.w.*, dl. I, blz. 206.

129. R 1502-1503 (nr. 32556), f° 82 v° - 83 v°, rubriek drinkgeld vanaf de 8ste post. Voor het jaaroverzicht zelf werden de eerste posten, staande in R 1503-1504 (nr. 32557) f° 85 v° - 86 r°, buiten beschouwing gelaten.

130. De stad Brugge stuurde op 18 febr. 1504 haar bode naar Wenduine «met brieven van zekere cooplieden (van) Spaingen... an diverssche piloten aldaer». Voordien reeds had ze aan de loodsen van Blankenberge en Wenduine brieven gezonden. Ze bekostigde een uitgave van 3 lb. 7 s. groten aan drinkgeld ten bate van «diverssche piloten, die welke up den 16den dach van meye 1500 viere ter Sluus in t Zwin ghebrocht (hadden) 15 scepen van diverssche grooten, gheladen

Nadien, in november en december, deden ze hun uiterste best om de kapiteins van twee Venetiaanse galeien, die toen te Southampton in Zuid-Engeland gearriveerd waren, te overtuigen naar Vlaanderen over te steken en Sluis aan te doen, maar dit zonder enig resultaat¹³¹. Gaan we het scheepvaartverkeer op Sluis in de eerste vijf jaar van het stelsel van de begiftiging van de piloten met drinkgeld na, dan zien we dat gedurende die periode, lopend namelijk van 1500 tot en met 1504, door pilotage altezamen 230 vaartuigen met een totaal vrachtvermogen van zowat 26.000 vaten in de Zwinhaven binnengebracht geworden waren, wat neerkwam op een jaarlijks gemiddelde van 46 eenheden met een totaal vrachtvermogen van 5200 vaten of 113 vaten per eenheid. Het ligt evenwel voor de hand, dat alleen vreemde koopvaarders met grote draagkapaciteit, waaronder vooral de Spaanse, zich te Sluis door de Vlaamse piloten lieten binnenvoeren. Hoeveel kleinere vaartuigen, als inheemse vissersboten, vrachtschepen en lichters jaarlijks aldaar aankwamen of op weg naar Damme doorvoeren, is niet na te gaan. Te

met wulle, yzere ende andere coopmanscepen, ghecommen uut Spaengen». Op 20 okt. zond ze haar bode «met brieven te Blanckeberghe, t Heyst ende Wendunen an de piloten». Op 24 en 25 okt. werden 7 koopvaarders, waarschijnlijk herkomstig uit Spanje, te Sluis binnengeloodst. Een persoon ontving toen, wegens het brengen «van der eerster tydinghe, dat de vlote voor (t)landt was», een fooi. R 1503-1504 (nr. 32557), f° 63 v°, 67 r° en 85 v° - 86 r°, en R 1504-1505 (nr. 32558), f° 95 v° - 99 r°. - Zie ook een stuk van 10 dec. 1504 : uitspraak van de Brugse schepenen in een geschil tussen de consuls van de natie van Biskaje en de kapitein, alsmede de schippers van de Spaanse vaartuigen, geladen met wol, die toen onlangs te Sluis aangekomen waren. GILLIODTS, *Cons. d'Espagne*, a.w., dl. I, blz. 214.

131. In de loop van 1504 hadden de Brugse wethouders bericht ontvangen «van Veneigen, inhoudende datter twee ghaleyen bevrecht ende gheladen waren omme te commene ende arriveirne in t Zwin ende avene ter Sluus...». R 1503-1504 (nr. 32557), f° 93 r°. - Op 16 nov. stuurden ze hun bode «met brieven in de stede van Amthon (Southampton) in Inghelandt an de capitains van de galeyen, die daer ghearriveert waren». Een maand later zonden ze een paar schippers naar deze haven «omme de twee galeyen, die aldaer ghearriveert waren, in t Zwin ter Sluus te bringhene, indien zy in wille gheweist hadden daer te commene», maar zonder resultaat. R 1504-1505 (nr. 32558), f° 69 r° en 72 r°. - Ook het volgend jaar mislukten dergelijke pogingen. Het dekreet van de senaat van Venetië met het verbod in het vervolg nog op Vlaanderen te varen, dagtekende van 28 april 1501. GILLIODTS, *E staple, a.w.*, dl. II, blz. 341, nr. 1328, en blz. 368-369, nr. 1358, brief van de Venetiaanse ambassadeur van 22 nov. 1505.

Damme bevond zich inderdaad de stapel van de Vlaamse kaakharing¹³².

De goede werking van het loodswezen van het Zwin bevorderde vooral in 1505 en 1506 het scheepvaartverkeer op Sluis. In 1505 deden niet minder dan 75 koopvaarders met een totaal vrachtvermogen van 9800 vaten deze haven aan. Daaronder behoorden een veertiental eenheden van een Spaanse vloot, die er begin juni gearriveerd waren. Op het einde van dezelfde maand was te Sluis ook een schip uit Napels, geladen met zwavel en salpeter, binnengeleid geworden. Bovendien waren er op 20 juli enkele hanzeatische vaartuigen aangekomen¹³³. Voor het overige vernemen we dat jaar en ook de volgende jaren weinig of niets over het land van herkomst van de binnengeloodste koopvaarders en van de ladingen, die ze aanvoerden. In 1506 hadden nochtans niet minder dan 96 schepen met een totale tonnenmaat van 11.132 vaten de Zwinhaven aangedaan, waarbij 67 Vlaamse piloten betrokken geworden waren. Van de Spaanse vloot, die de gewoonte had jaarlijks één of twee maal aldaar binnen te varen, vernemen we dat jaar niets, wat niet wil zeggen, dat ze er toen weggebleven was¹³⁴. Voortaan en voor een lange periode zijn de

132. Weliswaar had Sluis in 1498 eveneens het recht van verstuipeling van de aangevoerde kaakharing weten te verkrijgen, zodat het, zoals Damme, geaakte haring mocht doen verpakken, merken en roneren, maar dit lokte in 1509 een conflict met Brugge en Damme uit, die zich in hun belangen geschaad voelden. Het gevolg was dat twee jaar later, door een ordonnantie van keizer Maximiliaan en zijn zoon Karel, dit voorrecht terug ingetrokken werd. Laurent e.a., *Recueil des ordonnances, IIe série, a.w.*, dl. I blz. 185 en vlg. Stuk van 12 dec. 1511.

133. Onder de veertien eenheden van de Spaanse vloot bevonden er zich drie met een laadvermogen van elk 300 vaten. Van de drie «oostersche» of hanzeatische schepen waren er twee met een tonnenmaat van elk 120 vaten en een derde van 112 vaten. Van waar ze kwamen, vernemen we niet. R 1504-1505 (nr. 32558), f° 99 v° - 99 r°, en R 1505-1506 (nr. 32559), f° 91 v° - 94 v°.

134. R 1505-1506 (nr. 32559), f° 91 v° - 94 v°, en R 1506-1507 (nr. 32560), f° 99 v° - 103 r°. Van ongeveer de helft van de Vlaamse loodsen wordt hierin nog de woonplaats aangeduid. - Dat jaar traden sommige Vlaamse piloten tijdelijk in dienst van de koninklijke scheepvaart langs de Vlaamse kust op de weg naar Spanje. Filips de Schone vertrok immers in januari uit Vlissingen voor zijn laatste reis naar dat land en onder de door hem aangeworven loodsen bevonden er zich ook een paar uit Blankenberge, namelijk Lammin Wouters en Pieter Beyen. Beiden werden door hun gemeente op 8 jan. naar Vlissingen gestuurd.

notities in de Brugse stadsrekeningen inderdaad van die aard, dat we alleen maar door voor te gaan op de aankomst van meerdere vaartuigen op een en dezelfde dag of tijdens enkele opeenvolgende dagen kunnen vermoeden, dat deze vloot of een smaldeel ervan te Sluis binnengeloodst geworden was¹³⁵. Dank zij andere bronnen komen we evenwel soms toch te weten of de Spanjaarden er op zulk een datum werkelijk aangekomen waren. Aangezien de genoemde rekeningen vanaf 1505 per boekjaar alleen voor ieder binnengeleid schip de datum van aankomst te Sluis, de tonnenmaat, de naam van piloot en het bedrag van diens drinkgeld opsommen, met weglating van andere bijzonderheden, schikken we hieronder de gegevens van de jaaroverzichten in een statistische tabel, althans voor wat de tijdspanne 1505-1519 betreft :

jaar	aantal binnengeloodste	totale tonnenmaat
	schepen	in vaten
1505	75	9800
1506	96	11132
1507	55	6339
1508	48	5295
1509	66	7195
1510	55	6379
1511	43	4920
1512	47	6312
1513	41	5686
1514	23	2975

Na het volbrengen van hun opdracht keerden ze uit Engeland naar Blankenberge terug. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nr. 32223, stadsrek. van Blankenberge van 1505-1506, f° 18 v°, 20 r° en 22 r°, en nr. 32224, volgende stadsrek., f° 12 r°. - C. DEHAISNES, *Inv. somm. des arch. dép. du Nord, Chambre des Comptes de Lille*, dl. IV, Rijsel, 1881, blz. 314, nr. B 2197, rek. van Simon Longin, ontvanger-generaal van Filips de Schone, over het jaar 1506, f° 282 v° en 302 r°.

135. In 1506 kwamen er te Sluis eind april - begin mei en eind juli - begin augustus telkens twaalf of meer schepen aan, wellicht allemaal eenheden van Spaanse smaldelen. R 1505-1506 (nr. 32559), f° 92 r° - 93 r°.

jaar	aantal binnengelooste		totale tonnenmaat	
	schepen		in vaten	
1515	± 30		± 4200	
1516	± 38		± 5400	
1517	32		4140	
1518	39		5010	
1519	37		4455	

Vatten we de voorgaande gegevens samen in periodes van vijf jaar, dan stellen we vast, dat er gedurende de betrokken vijftien jaar, in vergelijking met het begin van de eeuw, wat aangaat het aantal binnengelooste vaartuigen en hun totale tonnenmaat eerst een stijging en daarna een daling plaatsgevonden had, alhoewel het gemiddeld laadvermogen per schip zelf verder bleef stijgen. Dit moge blijken uit de volgende statistische tabel daarover :

Vijfjaren- periode	aantal binnen- gelooste schepen	totaal aan draag- vermogen (in vaten)	gemiddelde tonnen- maat per schip (in vaten)
1505-1509 ¹³⁶	340	39.761	117
1510-1514 ¹³⁷	209	26.272	125
1515-1519 ¹³⁸	176	23.205	132

136. R 1504-1505 (nr. 32558), f° 95 v° - 99 r°, R 1505-1506 (nr. 32559), f° 91 v° - 94 v°, R 1506-1507 (nr. 32560), f° 99 v° - 103 r°, R 1507-1508 (nr. 32561), f° 82 r° - 83 v°, R 1508-1509 (nr. 32562), f° 70 r° - 72 r° en R 1509-1510 (nr. 32563), f° 69 r° - 71 r°.

137. R 1509-1510 (nr. 32563), f° 69 r° - 71 r°, R 1510-1511 (nr. 32564), f° 77 r° - 78 v°, R 1511-1512 (nr. 32565), f° 103 v° - 105 v°, R 1512-1513 (32566), f° 147 r° - 149 r°, R 1513-1514 (niet te Brussel), f° 135 r° - 136 r°, en R 1514-1515 (niet te Brussel), f° 105 r° en v°.

138. R 1514-1515 (niet te Brussel), f° 105 r° en v°, R 1515-1516 (nr. 32567), f° 109 r° - 110 r°, R 1516-1517 (nr. 32568), f° 120 v° - 122 v°, R 1517-1518 (nr.

Verantwoordelijk voor de vermindering van het aantal binnenvarende koopvaarders was ongetwijfeld niet zozeer de moeilijke toegang tot de haven van Sluis, dan wel de gewijzigde economische conjunctuur, die ook op de Spanjaarden zwaar begon te wegen, al was het maar wegens tijdelijke problemen inzake afzet of retourvracht¹³⁹. Het scheepvaartverkeer op Sluis kende nochtans in 1520 een merkwaardige herleving nadat de Brugse schepenen, die blijkbaar van de ernst van de toestand bewust geworden waren, ingegrepen hadden. Van het binnenlopen op 4 februari van een Spaans smaldeel, tellende elf eenheden, maakten ze inderdaad gebruik om aan elk van de elf schippers een gratificatie van twee philippusgulden toe te kennen, hen daarbij aansporende hun goede wil te tonen door ook in het vervolg de Zwinhaven nog aan te doen¹⁴⁰. Daarop werd werkelijk ingegaan,

32569), f° 116 v° - 118 r°, R 1518-1519 (nr. 32570), f° 117 r° - 119 r°, en R 1519-1520 (nr. 32571), f° 120 v° - 123 v°. - In R 1515-1516 (nr. 32567) ontbreken de data van aankomst van de binnengeloofde vaartuigen, zodat we voor de jaren 1515 en 1516 op een willekeurige indeling van de gegevens moeten steunen om een jaaroverzicht op te stellen. - Het was wellicht op een Spaanse retourvloot, dat de jonge koning Karel, later keizer Karel, zich in september 1517 te Vlissingen inscheepte, om zich westwaarts te begeven. De stad Blankenberge betaalde 7 lb. 12 s. groten aan drie van haar stuurliu «ter cause van dat zy, volghende den scrivene ende bevele van den coninc... met huerlieder boots, scippers en veynoten, zint den 8en in hoeyemaent... telken als den wint west waeide, by nachte ende by daghe, den zelve coninc... ter zee... (gingen) beydene ende verwachtene, telken daghe van zyn vertreckene, omme hem ende zyne vloete te conduyserene ende ghele(d)ene uutten dangiere van den bancken ende ondiepten...». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr. 32235, stadsrek. van Blankenberge van 1517, f° 10 v° en 15 r°. - Een Spaanse vloot bracht ook in juni 1518 de broer van de koning, namelijk aartshertog Ferdinand, uit het westen terug. De tesorier van de stad Brugge betaalde 43 philippus gulden en 10 groten als loon aan «diverschen pyloten van Oosthende, Blanckebeghe ende elders..., dewelke de tydinghe brochten..., dat... dom Fernande... commende uut Spaengnen, te lande ghearriveert was in Zeeland, aldaer zy hem hadden convoeyeren ende gheleeden voorby de costen van Vlaendren...». GILLIODTS, *Estaple, a.w.*, dl. II, blz. 493. - Twee Blankenbergse stuurliu ontvingen van hun gemeente 10 s. groten voor dezelfde dienst. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr. 32236, stadsrek. van Blankenberge van 1518, f° 10 v.

139. Tot de retourvracht behoorde ook Vlaamse kaakharing, maar veel verneemen we daarover niet, evenmin als over de Spaanse retourvloot zelf.

140. Ordonnantie van 10 febr. 1520 van de Brugse magistratuur betreffende genoemde gift. GILLIODTS, *Estaple a.w.*, dl. II, blz. 520, nr. 1482. - In de stadsrekening vinden we onder de datum 4 febr. evenwel slechts de aankomst

vermits op 12 oktober aldaar een tweede vloot, die uit een twintigtal schepen bestond en dus ongetwijfeld Spaans was, arriveerde. Dat jaar werden altezamen niet minder dan 81 vaartuigen met een totale vrachtkapaciteit van 11.161 vaten te Sluis binnengeloodst, iets wat in zulk een mate sinds 1506 niet meer gebeurd was¹⁴¹. Dit moet de Bruggelingen in hun overtuiging, dat de rol van het Zwin als aanleghaven voor grote schepen op verre na nog niet uitgespeeld was, versterkt hebben. In werkelijkheid vormden de internationale verhoudingen, wegens de uitbarsting van de oorlog tussen Karel V en Frans I, voor de Brugse economie weldra een nadeel temeer. Voortaan inderdaad waagden bijna alleen nog de Spaanse koopvaarders, die overigens meestal in vlootverband en dus in konvooi onder het bevel van een kapitein of admiraal voeren, Sluis verder aan te doen, terwijl andere vreemde schepen er nog minder dan vroeger verschenen. Dit blijkt uit de volgende tabel over de scheepvaartbeweging in het Zwin van 1520 tot 1529 :

van 10 en niet van 11 schepen vermeld. R 1519-1520 (nr. 32571), f° 121 r°. Voor de uitgave van 22 philippus gulden aan de 11 Spaanse schippers, zie aldaar f° 127 r°.

141. Onder deze 81 eenheden bevonden er zich 17 van 36 tot 90 vaten, 16 van 100 vaten, 12 van 120 tot 140 vaten, 15 van 150 vaten, 10 van 160 tot 180 vaten, 8 van 200 vaten en een van 250 vaten, benevens twee Venetiaanse galeien. Opvallend in deze opsomming is het groot aantal vaartuigen met een laadvermogen van minder dan 100 vaten, wat neerkwam op een tijdelijke terugloop van de gemiddelde tonnenmaat per eenheid tot 126 vaten. De 81 schepen waren door zowat 70 Vlaamse piloten, waarvan de woonplaats niet aangeduid wordt, te Sluis binnengeloodst geworden. Zowat 12 onder hen hadden elk achtereenvolgens 2 of 3 vaartuigen aldaar binnengebracht. R 1519-1520 (nr. 32571), f° 120 v° - 123 v°, en R 1520-1521 (nr. 32572), f° 132 v° - 134 v°. - Koning Karel zelf keerde einde mei uit Spanje met een vloot naar de Nederlanden terug en ontscheepte te Vlissingen. Drie Blankenbergse loodsen waren naar hem in Spanje gestuurd geworden. Niet te verwonderen dat bij diens terugkeer voor de Vlaamse kust de wethouders van Blankenberge zich tot «an s keyzers scip» lieten voeren, wellicht om er hun opwachting te maken. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nr. 32237, stadsrek. van Blankenberge van 1519, f° 7 v°, en nr. 32238, rek. van 1520, f° 11 v°.

Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin

jaar	aantal binnen- geloedste schepen	totale vracht- kapaciteit (in vaten)	aantal eenheden en datum van aankomst van de Spaanvloot (beide vermoedelijk)
1520	81	11161	11 (op 4 febr.) en 18 (op 12 okt.)
1521	29	3902	11 (op 19 sept.)
1522	21	3100	11 (op 3 maart)
1523	25	3840	15 (op 14 april)
1524	29	3570	22 (op 22 april)
1525	17	2730	14 (op 20 en 26 juli)
1526	25	3950	13 (op 28 april)
1527	9	1360	
1528	2	160	
1529	2	260	

Indien gedurende de vijfjarenperiode 1520-1524, waarbij inbegrepen het eerstgenoemde topjaar, 185 vaartuigen met een totale tonnenmaat van 25.573 vaten te Sluis binnengeloedst konden worden, wat een lichte vooruitgang betekende¹⁴², dan bedroeg tijdens de daaropvolgende vijfjarenperiode 1525-1529 het totaal aantal aldaar binnengebrachte schepen slechts 55 met een gezamenlijk laadvermogen van 8460 vaten¹⁴³. In 1527 was er inderdaad in het jaarlijks bezoek van de Spaanse koopvaardijvloot aan Sluis een zware crisis ingetreden, die drie jaar zou aansle-

142. R 1519-1520 (nr. 32571), f° 120 v° - 123 v°, R 1520-1521 (nr. 32572), f° 132 v° - 134 v°, R 1521-1522 (nr. 32573), f° 121 v° - 122 v°, R 1522-1523 (nr. 32574), f° 122 r° - 113 r°, R 1523-1524 (nr. 32575), f° 116 v° p 118 r°, en R 1524-1525 (nr. 32576), f° 113 v° - 114 v°. - Voor 1524, toen op 22 april een vloot van 22 Spaanse koopvaarders door de Vlaamse piloten te Sluis binnengeloedst geworden kon worden, zie voetnoot 77.

143. R 1524-1525 (nr. 32576), f° 113 v° - 114 v°, R 1525-1526 (nr. 32577), f° 108 v° - 109 r°, R 1526-1527 (nr. 32578), f° 113 r° en v°, R 1527-1528 (nr. 32579), f° 115 v°, R 1528-1529 (nr. 32580), f° 110 v°, en R 1529-1530 (nr. 32581), f° 106 r° en v°. - Voor de vloot uit Biskaje te Sluis in 1527, zie GILLIODTS, *Cons. d'Espagne, a.w.*, dl. I, blz. 298, stuk van 30 aug. 1533.

pen. In 1528 en 1529 blijkt deze vloot aldaar zelfs volledig verstek gegeven te hebben, vermits toen in het geheel slechts vier schepen konden binnengeloodst worden. Wat er ook van zij, tijdens de genoemde tien jaar kwam het grootste gedeelte van de koopvaarders, die het Zwin aandeden, ongetwijfeld uit Spanje en moeten buiten de 86 eenheden, die er in vlootformatie gearriveerd waren, de meeste overige schepen ook uit dat land herkomstig geweest zijn.

Nadat begin augustus 1529 tussen de keizer en de Franse koning de vrede hersteld geworden was, duurde het nog tot mei van het jaar daarop vooraleer in het Zwin opnieuw een smaldeel van vier Spaanse vaartuigen verscheen, weldra een maand later gevolgd door een viertal andere Spaanse schepen, waaronder een admiraalschip. De Brugse wethouders schonken, als blijkt van waardering voor deze terugkeer, aan de zeven schippers van genoemde eenheden een wambuis in satijn en aan de kapitein van het admiraalschip een in fluweel¹⁴⁴. In het totaal konden dat jaar maar veertien vreemde koopvaarders te Sluis binnengeloodst worden¹⁴⁵. Indien ook de vier volgende jaren het aantal vaartuigen, dat, zoals naar gewoonte, meestal uit Spanje kwam, eerder aan de lage kant lag, dan steeg toch de gezamenlijke tonnenmaat, wat een gevolg was van de grotere vrachtkapaciteit van de meeste afzonderlijke eenheden¹⁴⁶. Dat kunnen we uit de volgende statistische tabel afleiden :

144. «Ghegheven den capiteyn ende diverssche meesters van den voorseiden Spaenschen scepen, omdat zy te ghewillegher souden vesen (d.i. wezen) up een ander tyt met huere scepen in t Zwin ter Sluus te commene ende den andren meesters van den scepen zulc rapport van der Zwene te doen, als zy daerof bevonden hadden, te wetene den capiteyn een fluweelen ende d ander elc een sattyne wambays». De uitgave daarvoor bedroeg 10 lb. 12 s. groten. R 1529-1530 (nr. 32581), f° 106 v°. - Het «Spaensch scip, ghenampt den ammirael», was op 30 juni aangekomen. Het moet een groot vaartuig geweest zijn, aangezien de Vlaamse piloot, die het binnenleidde, een fooi ten bedrage van 30 s. groten ontving. lb., f° 106 r°. - Zie ook voetnoot 22.

145. R 1529-1530 (nr. 32581), f° 106 r° en v°, en R 1530-1531 (nr. 32582), f° 107 r° - 108 v°.

146. Een piloot uit Sluis werd op een bepaald ogenblik, waarschijnlijk in aug. 1531, in zee gestuurd «omme te vernemene naer de Spaensche vloote». R 1530-1531 (nr. 32582), f° 108 r°. - Begin okt. 1532, nadat door Blankenbergse loodsen

Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin

jaar	aantal binnengeloofde schepen	totaal draagvermogen	hoogste tonnenmaat (in vaten) van één schip
1530	14	± 2850	«admirael» (? vaten)
1531	19	3930	300 (4 eenheden) en 350
1532	23	4450	300
1533	34	5865	250
1534	25	4920	300 (3 eenheden) en 320

Gedurende de vijftienjarige periode 1530-1534 waren dus in het geheel 115 schepen met een totaal draagvermogen van ± 22.010 vaten te Sluis binnengeloofd geworden. Daaronder bevonden zich slechts 8 eenheden van minder dan 100 vaten. De overige 107 hadden een tonnenmaat variërend van 100 tot 350 vaten¹⁴⁷. De gemiddelde vrachtkapaciteit van de meestal uit Spanje komende koopvaarders, die Sluis aandeden, was in deze periode dus tot zowat 190 vaten per schip gestegen. Dit stelde ongetwijfeld aan de Spaanse schippers, die met dergelijke grote vaartuigen het Zwin wilden binnenvaren en daarbij niet zeker waren dit zonder gevaar voor stranding te kunnen doen, inzake pilotage, steeds moeilijker problemen. Overigens gingen de volgende jaren de schepen van de Spaanse vloot, na hun aankomst vóór de Vlaamse kust, soms eerst gaan liggen op de rede van «de Noord» nabij Knokke om daarna de Zwinhaven aan te doen, waarbij dan de hulp van bijzonder ervaren loodsen, meestal herkomstig uit Sluis zelf, nodig was¹⁴⁸.

enkele Spaanse koopvaarders te Sluis binnengeleid geworden waren, voerden de Brugse wethouders met de beide burgemeesters en twee onder «d expertste pyloten» van Blankenberge besprekingen «nopende der pylotagie ende t inbringhen der Spaingschen scepen». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr. 32250, stadsrek. van Blankenberge, 1532-1533, f° 8 r°. - R 1532-1533 (nr. 32584), f° 8 r°.

147. R 1529-1530 (nr. 32581), f° 106 r° en v°, R 1530-1531 (nr. 32582), f° 107 r° - 108 v°, R 1531-1532 (nr. 32583), f° 101 v° - 102 r°, R 1532-1533 (nr. 32584), f° 99 r° - 100 v°, R 1533-1534 (nr. 32585), f° 78 r° - 79 r°, en R 1534-1535 (nr. 32586), f° 76 v° - 77 v°.

148. Zie de voetnoten 25, 26, 87 en 88.

Gaan we de scheepvaartbeweging op Sluis tijdens de vijffjarenperiode, gaande van 1535 tot en met 1539, na, dan zien we dat die, vergeleken met de trafiek gedurende de vijf voorgaande jaren, globaal genomen, erop vooruit gegaan was en dit niettegenstaande de toenmalige verslechtering in de internationale toestand. Dit verkeer was ook minder wisselvallig geweest, vermits de Spaanse koopvaarders nagenoeg regelmatig opnieuw de Zwinhaven aangedaan hadden. Voor het overige had ook soms een zeldzaam hanzeatisch schip of een vaartuig uit Portugal aldaar zijn verschijning gemaakt. Dit alles vatten we in volgende tabel samen :

jaar	aantal binnenge- loodste schepen	totaal draagvermogen (in vaten)	aantal Spaanse schepen aangekomen in vlootverband met datum van aankomst	hanzeatische (H) en Portugese (P) vaartuigen
1535	29	5740	5 (op 18 aug.) en 10 (op 15 sept.)	1 (H)
1536	13	2940	5 (op 27 april) en 3 (op 9 mei)	
1537	47	9400	20 (op 15 mei) en 18 (op 2 okt.)	1 (H) en 1 (R)
1538	34	5994	11 (op 15 juni) 5 (op 20 sept.) en 5 (op 28 sept.)	3 (H) en 1 (P)
1539	33	5600	3 (op 24 mei) 4 (op 11 sept.) en 5 (op 28 sept.)	3 (H)

Gedurende genoemde tijdspanne van vijf jaar konden dus 156 schepen met een gezamenlijke vrachtvermogen van 29.674 vaten te Sluis binnengeloodst worden. Daaronder bevonden zich 26 eenheden met een tonnenmaat van 300 tot 350 vaten¹⁴⁹. Dit be-

149. R 1534-1535 (nr. 32586), f° 76 v° - 77 v°, R 1535-1536 (nr. 32587), f° 79 v° - 81 r°, R 1536-1537 (nr. 32588), f° 79 v° - 81 r°, R 1537-1538 (nr. 32589), f° 77 r° - 79 v°, R 1538-1539 (nr. 32590), f° 84 r° - 86 r°, en 1539-1540 (nr. 32591), f° 75 r° - 77 r°.

trekkelijk gunstig resultaat was ongetwijfeld te danken aan de politiek van tegemoetkoming, die de Brugse schepenen, vooral sinds 1537, zowel tegenover de Spaanse schippers en vlootoversten, als tegenover de Vlaamse piloten voerden en waarvan ze in het vervolg voor geruime tijd niet meer zouden afwijken. Niet alleen stuurden de genoemde wethouders nu stelselmatig loodsen in zee om de Spaanse vloot op te sporen of op te wachten, teneinde ze daarna gebeurlijk het Zwin binnen te leiden, maar bovendien bedachten ze nu voortaan ook de Spaanse prominenten en schippers, hetzij met bijzondere schenkingen in de vorm van een kostbaar vaatwerk of een som gelds, hetzij met een stuk stof voor een wambuis. Aldus ontvingen de schippers van tien Spaanse vaartuigen, die op 15 september 1535 Sluis aangedaan hadden, van de stad Brugge in het totaal 5 pond groten of elk 10 schellingen groten als fooi¹⁵⁰. Het volgend jaar bleef weliswaar dergelijke geldelijke tegemoetkoming aan de Spaanse meesters, die met hun schip de Zwinhaven binnengevaren waren, uit¹⁵¹.

150. In de loop van 1535 bracht de bode van Brugge te Blankenberge «diversche lettren van der nacie van den Spaingairden, residerende te Brugghe, an de pyloten», evenals een verzoek om bij de wethouders van die stad te komen. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nr. 32353, stadsrek. van Blankenberge (1535-1536), f° 13 r°, z.d. - Twee Blankenbergse loodsen, die op verzoek van de Brugse schepenen in september van dat jaar «met hueren booten ende diverssche ghesellen uitvoeren jehens ende omme te verwachtene de Spaensche vloote» ontvingen samen daarvoor een tegemoetkoming van 6 lb. groten en voor dezelfde dienst in oktober 4 lb. groten. De stad betaalde de tien genoemde «meesters van den scepen van der Spaenscher vloote», die midden september aangekomen waren, de 5 lb. groten, «ten hende dat zy bet zouden gheneghen zyn meer in t Zwyn te commene». Aan Jan Darano, «Spaignaert», die wellicht als loods, in november twee grote Spaanse vaartuigen binnengebracht had, schonken ze 20 s. groten drinkgeld. R 1535-1536 (nr. 32587), f° 50 r° en 80 r° - 81 v°. Het aantal eenheden van 300 vaten, dat in 1535 te Sluis binnengeleid werd, bedroeg vier, waaronder een hanzeatisch schip. - In september van dat jaar was de voet van het drinkgeld voor de piloten van 4 groten per 10 vaten aan tonnenmaat op 6 groten gebracht geworden.

151. In 1536 was een nieuw gewapend konflikt tussen Karel V en Frans I uitgebroken. Het zou tot 1538 aanslepen. De Brugse magistraat had in april 1536 een tweetal loodsen in zee gestuurd om de Spaanse vloot op te wachten, maar slechts vijf eenheden ervan deden Sluis aan, waarna nog een drietal andere op 9 mei volgden. Na die datum werden dat jaar aldaar geen koopvaarders meer door de Vlaamse piloten binnengeleid. R 1535-1536 (nr. 32587), f° 80 r° - 81 v°, en R 1536-1537 (nr. 32588), f° 79 v° - 81 r°.

Ook de schippers van de twintig Spaanse vaartuigen, die op 15 mei 1537 aldaar binnengeloodst konden worden, mochten geen gratificatie in ontvangst nemen¹⁵². De Brugse wethouders zetten nochtans hun stelsel van fooien ten bate van de Spaanse meesters voorgoed in met de aankomst op 2 oktober van hetzelfde jaar van 18 koopvaarders waarvan de schippers elk een weefsel in satijn, vier ellen groot, als geschenk kregen. De kapitein van deze vloot, aan wie een geldelijke tegemoetkoming toegezegd geworden was, indien hij met zijn schepen Sluis zou hebben aangedaan, ontving een beurs bevattend zestig karolusgulden, een niet te versmaden gift¹⁵³. In 1538 werd door de Brugse magistraat zowat 26 stukken satijn voor een wambuis aan de Spaanse schippers, die in de loop van het jaar in de Zwinhaven gearriveerd waren, uitgedeeld. De kapitein van een smaldeel van elf eenheden, dat aldaar op 15 juni aangelegd had, werd met twee zilveren schalen, voorzien van het wapen van Brugge bedacht, terwijl de solicator van de Spaanse natie in die stad als

152. In april 1537, nadat gedurende bijna een vol jaar geen vreemde schepen meer uit zee te Sluis binnengeloodst geworden waren, beloofden de Brugse wethouders aan vijftien Vlaamse piloten hun fooi te verdubbelen, indien ze er de Spaanse vloot zouden weten binnen te leiden. Twee Blankenbergse loodsen, dezelfde, op wie twee jaar voordien reeds beroep gedaan geworden was, voeren met hun metgezellen «in Ynghelant, omme aldaer te verbeydene de Spaensche vloote» en die in het Zwin ter bestemming te brengen, wat op 15 mei gebeurde. Al de Vlaamse piloten, die daarbij betrokken geweest waren, namelijk een veertigtal, werden met de nieuwe fooi of ander drinkgeld bedacht. R 1536-1537 (nr. 32588), f° 79 v° - 81 r°.

153. Ze bekostigden een uitgave van 25 lb. 4 s. groten «ter cause van 72 hellen satyn... gesconcken den (achttien) scippers van der voornoemde vloote omme hemlieden te ghewilleghe t hebbene up een andere tyt met hueren scepen in t Zwyn te commene». Ze bedachten de kapitein van dezelfde vloot met een beurs, bevattende 60 Karolus guldens, d.i. 10 lb. 10 s. in groten, «ten hende, dat hy van den Zwene goetd rapport doen zoude». R 1537-1538 (nr. 32589), f° 78 r°. - Aan de kapitein was op 8 juni 1537 eigenlijk een som gelds ten bedrage van 100 philippus guldens beloofd geworden. GILLIODTS, *Cons. d'Espagne, a.w.*, dl. I, blz. 306, ontleding van de akte van genoemde datum, naar Brugge, Stadsarch., Memoriael van den Camere, 1536-1537 (zoek), f° 51. - Daar in genoemd jaar 47 vaartuigen met een totaal laadvermogen van 9400 vaten te Sluis binnengeloodst geworden waren, was de gemiddelde tonnenmaat per eenheid tot 200 vaten gestegen. Het aantal eenheden van 300 tot 320 vaten bedroeg 5 of 6. R 1536-1537 (nr. 32588), f° 79 v° - 81 r°, en R 1537-1538 (nr. 32589), f° 77 r° - 79 v°.

beloning voor zijn tussenkomst, die tot de aankomst van genoemde koopvaarders leidde, een beloning in geld, ten bedrage van drie karolusgulden, ontving. Ook de verschillende groepen Vlaamse loodsen, die tot het binnenleiden van het smaldeel bijgedragen hadden, werden met bijzondere fooien bedacht. De elf betrokken schepen waren immers, na hun aankomst vóór het Zwin, veiligheidshalve op «de Noord» gaan liggen, vanwaar ze daarna afgehaald dienden te worden, iets wat wellicht toen voor de eerste maal gebeurd was¹⁵⁴. De voorspraak van de Spaanse kooplui te Brugge was ook nodig geweest toen, in de loop van september en oktober 1538, de wethouders van die stad op de piloten van Wenduine, Blankenberge en Sluis beroep gedaan hadden, ten einde hun hulp te bekomen voor het binnenleiden van de toen aankomende koopvaarders uit Spanje. Dit had alsdan toch telkens voor gevolg gehad, dat verschillende eenheden zich te Sluis hadden laten binnenloodsen¹⁵⁵. Op te merken is,

154. In R 1537-1538 (nr. 32589) en de volgende Brugse stadsrekeningen tot en met R 1542-1543 (nr. 32594) vinden we telkens het aantal Spaanse schippers vermeld, die met satijn voor een wambuis begiftigd geworden waren. Daar de uitgaven daarvoor telkens over het volledige boekjaar liepen, is het meestal niet mogelijk, door combinatie met andere gegevens, een juiste berekening te maken van het aantal schippers, dat per kalenderjaar aldus bedacht geworden was, maar approximatief gaat dit wel. - In 1537 ontvingen de schippers van elf Spaanse vaartuigen, die op 15 juni Sluis aangedaan hadden, na eerst op «de Noord» te zijn gaan liggen, elk zulk een stuk stof voor een wambuis, «ten hende dat zy meer gheneghen zouden wesen in t Zwin te commene», en dit voor een totaal bedrag van 15 lb. 8 s. groten, wat neerkwam op 28 s. groten per stuk. De twee «selveren scalen», geschonken aan de kapitein van genoemd smaldeel, kostten 9 lb. 3 s. 4 d. groten. De solicitor van de Spaanse natie mocht de genoemde drie Karolus guldens ter waarde van 10 s. 6 d. groten in ontvangst nemen, wegens «zekere diligencie by hem ghedaen, ten hende dat de voornoemde scepen in t Zwin zouden commen» en ook wegens het assisteren van de «commysen van der stede» te Sluis. Drie Vlaamse loodsen werden bedacht met een fooi ten bedrage van 16 s. 10 d. groten, «van dat zy de voornoemde elleven scepen in t Zwin hilpen bringhen ende daertoe groote naerstichede deden». R 1537-1538 (nr. 32589), f° 79 r°. - Zie ook voetnoot 83. - Tijdens het volgende ambtstermijn, gaande van sept. 1538 tot en met aug. 1539, werden 27 stuks satijn uitgereikt. R 1538-1539 (nr. 32590), f° 86 r°.

155. De stad Brugge stuurde begin oktober Jan de Vendeul, schepene, naar Wenduine en Blankenberge «met lettren van den coopliden» om die aldaar te doen overmaken «an den meesters van der Spaenscher vloote», alsdan wellicht reeds liggende vóór de kust. Ze ontbood twaalf piloten uit Sluis, Blankenberge en Wenduine «omme met hemlieden te communicquierne van der Zwene in in-

dat onder de 34 vaartuigen, die dat jaar aldaar aankwamen, zich niet alleen de genoemde Spaanse eenheden en smaldelen bevonden, maar eveneens drie hanzeatische schepen, benevens een schip uit Portugal en zelfs een vaartuig, metend 300 vaten, toebehorend aan Brugse reders¹⁵⁶. In 1539 konden nagenoeg evenveel koopvaarders als het jaar voordien in het Zwin binnengeloodst worden, namelijk 33, waaronder, naast de Spaanse, nogmaals drie hanzeatische. Toch had het tot augustus geduurd vooraleer de magistraat van Brugge ertoe gekomen was enkele Blankenbergse loodsen in zee te sturen om de Spanjaarden tegemoet te voeren en Sluis binnen te leiden. Altezamen waren dat jaar zowat 26 stukken weefsel in satijn aan de Spaanse schippers, die aldaar aangelegd hadden, geschonken geworden¹⁵⁷. Intussen hadden de Brugse wethouders aan de consuls van de Spaanse natie hun ontwerp van vernieuwing van het loodswezen voorgelegd, dienend om van de keizer de uitvaardiging van een verordening daarover te verkrijgen. Het volgend jaar zagen ze door de vorst het stapelrecht van hun gemeente bevestigd worden¹⁵⁸.

brenghen van den scepen» van deze vloot en schonk hen elk een karolus gulden. Gedurende genoemde maand konden inderdaad een elftal vreemde koopvaarders, vooral Spaanse, hoofdzakelijk door Blankenbergse loodsen te Sluis binnengeleid worden. R 1538-1539 (:nr. 32590), f° 65 v° en 84 r°.

156. De aankomst van deze 34 vaartuigen had plaatsgegrepen van mei tot en met oktober, dus binnen een half jaar. Negentien van deze schepen hadden een tonnenmaat van 200 tot 350 vaten. De Brugse koopvaarder was op 1 juni door «Heyndric Frans, scippere ende pyloote» binnengeloodst geworden. Onder de drie hanzeatische eenheden bevonden zich twee hulken. R 1537-1538 (nr. 32589), f° 77 r° - 79 v°, en R 1538-1539 (nr. 32590), f° 84 r° - 86 v°.

157. De genoemde piloten waren gedurende augustus en september in het geheel 23 dagen «in zee, verwachtende de Spaensche scepen», waarvoor ze een vergoeding van 2 lb. groten per week voor allen samen of voor de drie weken in totaal 6 lb. groten ontvingen. Voordien reeds waren de Brugse schepen te Blankenberge met de loodsen aldaar over de pilotage gaan spreken. Van de 33 vaartuigen, die dat jaar te Sluis binnengeleid werden, waren er 14 met een laadvermogen van 200 tot 300 vaten. Van de drie hanzeatische eenheden, kwamen er twee uit Danzig, elk met een tonnenmaat van 100 vaten. De derde was een hulk van 300 vaten. R 1538-1539 (nr. 32590), f° 84 r° - 86 r°, en R 1539-1540 (nr. 32591), f° 75 r° - 77 r°.

158. Stuk van 7 aug. 1540. GILLIODTS, *Consulat d'Espagne, a.w.*, dl. I, blz. 317. - Placcaert-boecken van Vlaenderen. Gent-Antwerpen, 1639-1786, dl. III, blz. 969.

De reorganisatie van het loodswezen van het Zwin door de keizerlijke verordening van 24 september 1539 beantwoordde ongetwijfeld aan een dringende noodzaak, althans op nautisch gebied, gezien de groeiende tonnenmaat van de Spaanse koopvaarders, die Sluis bleven aandoen. Aan de evolutie, die in de economische conjunctuur sinds het begin van de eeuw ingetreden was, meer bepaald de verplaatsing van de handelsactiviteit van de meeste vreemde naties van Brugge naar Zeeland of Antwerpen, kon evenwel weinig of niets meer gewijzigd worden. Dit was zeker de voornaamste oorzaak van de vermindering van de vreemde koopvaardij op Sluis, maar ook de voortzetting van de vijandelijkheden tussen Karel V en de Franse koning had een nadelige invloed op dit verkeer. Toch bleven sommige Spaanse schippers de Zwinhaven verder aandoen, spijs de risico's die ze er bij het binnenvaren konden oplopen en die hen er nu toe aanzetten, naast het in dienst nemen van Vlaamse loodsen, ook op eigen uit Spanje meegebrachte piloten beroep te doen. Deze laatsten werden dan ook weldra op hun beurt door de Brugse wethouders begiftigd met een gratificatie, namelijk een premie ten bedrage van een dukaat de man. De uitgaven daarvoor vinden we, zoals die voor de bekostiging van de aan de Spaanse schippers uitgereikte stukken satijn, telkens in de Brugse stadsrekeningen aangetekend. De beide gegevens vullen elkaar, voor wat de vaststelling van het aantal tijdens een bepaald boekjaar binnengeloodste Spaanse vaartuigen aangaat, min of meer aan¹⁵⁹.

De vijfjarenperiode 1540-1544, die na de uitvaardiging van de keizerlijke ordonnantie inzake de reglementering van de pilotage ingezet geworden was, verliep vrij wisselvallig. Dit is uit volgende tabel af te leiden :

159. Het boekjaar liep, zoals gezegd, van 1 sept. van het ene jaar tot en met 31 aug. van het daaropvolgende. Vanaf R 1544-1545 (nr. 32596) duiden de Brugse stadsrekeningen evenwel alleen telkens de globale uitgave voor de bekostiging van de uitgereikte stukken satijn aan, zonder verdere bijzonderheden, meestal zelfs zonder de prijs per el van die stof, zodat de totale hoeveelheid verdeelde satijn moeilijk te berekenen is.

jaar	aantal binnengelooste schepen	totaal draagvermogen (in vaten)	vermoedelijk aantal Spaanse schepen (begiftigde schippers)
1540	43	8120	35
1541	39	7334	37
1542	6	1395	6
1543	54	9665	48
1544	1	150	

Gedurende deze vijf jaar waren dus in het geheel 143 schepen met een gezamenlijke tonnenmaat van 26.664 vaten te Sluis door de loodsen binnengebracht geworden¹⁶⁰. Daaronder bevonden zich 82 eenheden met een vrachtvermogen van elk 200 tot 300 vaten. Een vaartuig, toebehorend aan een Bruggeling, en een Brugse pleite, elk van 150 vaten, waren respectievelijk in 1540 en 1541 de Zwinhaven binnengevaren¹⁶¹. Altezamen hadden de

160. R 1539-1540 (nr. 32591), f° 75 r° - 77 r°, R 1540-1541 (nr. 32592), f° 76 r° - 77 v°, R 1541-1542 (nr. 32593), f° 88 v° - 90 v°, R 1542-1543 (nr. 32594), f° 91 v° - 95 r°, R 1543-1544 (nr. 32595), f° 90 r° - 91 r°, en R 1544-1545 (nr. 32596), f° 89 r° - 91 v°.

161. Van deze 82 zware eenheden waren er 23 in 1540 en 22 in 1541 binnengeloost geworden. Een Spaans smaldeel, dat op 18 aug. 1540 aankwam, bestond uit acht eenheden, waaronder evenwel vijf met een laadvermogen van 150 vaten. Een ander, dat op 19 sept. van hetzelfde jaar arriveerde, telde vier eenheden, waaronder twee van 200 vaten en twee van 250 vaten. Reder of eigenaar van het Brugse schip van 150 vaten, dat op 9 nov. 1540 binnengeleid werd, was Jan Couzyn, oud-schepene. In de loop van 1541 is vooral te noteren de aankomst van verschillende kleine smaldelen uit Spanje, waaronder een van vijf eenheden op 7 mei en een van zeven op 24 okt., allebei bestaande uit grote schepen van 200 tot 300 vaten. Een Spaans smaldeel dat op 9 aug. aankwam, bestond evenwel uit twee eenheden van 100 vaten en een van 70 vaten. De «plaite van Brugghe, 150 vaten, gheladen met Oistersche waren», werd door «Anthuenis Scuwelaere, pylote ende scippere van het vaartuig zelf binnengeloost. Dat jaar voeren ook twee Bretoense schepen, elk van 150 vaten en geladen met Spaanse wol, de haven binnen. R 1539-1540 (nr. 32591), f° 75 r° - 77 r°, R 1540-1541 (nr. 32592), f° 88 v° - 90 v°, en R 1541-1542 (nr. 32593), f° 88 v° - 90 r°. - In de loop van 1542 werden in het totaal slechts 6 vreemde koopvaarders, allemaal uit Spanje, te Sluis binnengeleid. Hun vrachtvermogen varieerde van 150 tot 300 vaten. R 1541-1542 (nr. 32593), f° 90 r° en v°: van 30 maart tot en met 29 juli. Daarna bleef verder verkeer uit tot begin februari 1543.

Brugge wethouders 126 stukken weefsel in satijn aan Spaanse schippers uitgedeeld, althans tijdens de jaren 1540 tot en met 1543¹⁶². Laatstgenoemd jaar was, voor wat de toen nog bestaande koopvaardij op Sluis betrof, belangrijk geweest. Twee of drie Spaanse vloten waren er achtereenvolgens komen aanleggen, namelijk een van 15 eenheden op 13 februari, een van 18 op 17 februari en een van 13 met 3000 soldeniers aan boord op 15 juni. Nadien, eind december, waren er nog twee Spaanse schepen gearriveerd¹⁶³. De Brugse schepenen hadden ditmaal zowel de schippers, als de piloten, die met deze 46 vaartuigen uit Spanje in het Zwin aangekomen waren, elk met een gratificatie bedacht. Voor elk van de meesters van genoemde schepen was dit het gebruikelijke stuk satijn, vier ellen lang, en voor elk van de met hen uit Spanje medegekomen loodsen de toen voor de eerste keer uitgereikte premie van een dukaat of 6 schellingen en acht groten. Ook de kapitein van de vloot, die de Spaanse soldeniers vervoerd had, was begiftigd geworden en wel met twee kannen in zilver¹⁶⁴. Het jaar daarop, in 1544, hadden de

162. Eigenlijk waren het er 138 stukken, elk van vier ellen, van sept. 1539 tot en met juni 1543. Daarvan trekken we er 12 af voor de periode sept.-dec. 1539. - R 1539-1540 (nr. 32591), f° 77 v° : 28 meesters van Spaanse schepen ; R 1540-1541 (nr. 32592), f° 77 v° : 31 meesters ; R 1541-1542 (nr. 32593), f° 90 v° : 33 meesters, en R 1542-1543 (nr. 32594), f° 95 r° : 46 meesters. - De volgende stadsrekeningen zijn inzake de berekening van het aantal begiftigde Spaanse «meesters» of schippers minder duidelijk. Zie voetnoot 159.

163. Een Spaans smaldeel, tellende vier eenheden, waarvan drie van 250 vaten en een van 300 vaten, was op 16 april, door vier piloten uit Sluis, op verzoek van de Spaanse natie te Brugge, uit Zeeland afgehaald geworden. Aangezien het eerst elders aangekomen was, werden de vier schippers ervan niet door de stad Brugge met een wambuis begiftigd. Daarentegen werden zowel de schippers, als de eigen medegekomen loodsen van de tijdens het eerste halfjaar 46 gearriveerde Spaanse koopvaarders wel begiftigd. Onder deze vaartuigen waren er 33 met een laadvermogen van 200 tot 300 vaten. Op 6 sept. werd nog een Spaans schip, geladen met goederen uit Ierland, door een Iers piloot binnengeloodst. De meesters en eigen loodsen van de twee Spaanse schepen, die op 21 en 22 dec. aankwamen, werden eveneens door de Brugge wethouders met genoemde geschenken bedacht. R 1542-1543 (nr. 32594), f° 91 v° - 95 r°, en R 1543-1544 (nr. 32595), f° 90 r°. - Zie ook de voetnoten 101 tot en met 103.

164. De «twee zilveren kannen», ter waarde van 17 lb. 18 s. 8 d. groten, werden aan de kapitein «van den voorseide Spaensche vloten» geschonken, «ten fyne dat hy ghoer rapport doen zoude van den voorseide Zwene ende havene». R 1542-1543 (nr. 32594), f° 95 r°. - Zie verder voetnoot 101.

Brugse wethouders geen geschenken kunnen uitdelen, daar de Spaanse vloot in augustus, als gevolg van een hevige storm, niet te Sluis, maar in Zeeland was komen aanleggen, niettegenstaande voordien, in mei, juni en juli, telkens Vlaamse loodsen in zee gestuurd geworden waren om de Spaanse schepen op te wachten en te geleiden¹⁶⁵. Dat jaar moet voor de Bruggelingen waarlijk ontgoochelend geweest zijn, aangezien toen niet meer dan één enkel koopvaarder in het Zwin binnengeloodst geworden was¹⁶⁶. Het verstek van de Spaanse vloot was alsdan nochtans niet zozeer door de oorlog veroorzaakt geworden. Inderdaad hadden Karel V en Frans I reeds begin september terug vrede gesloten.

165. In mei werden zes piloten uit Sluis met een boot in zee gestuurd tot «boven Blanckebberghe». In juni waren het er twaalf, allen uit Sluis, «tot onder Inghelandt... omme aldaer te verbeydene ende mannene de Spaensche vlote, die men zeyde doen up weghe zynde, omme die te bringhene ter Sluus...». Dezelfde twaalf loodsen «weder uuter zee ghecommen zynde, mits dat zy langhe uut gheweest ende gheen Spaengniarden ghevonden hadden», werden nadien terug in zee gezonden, «omme de voornoemde Spaensche vlote, daerof men niemaeren hadden, in te haelne ende bringhene in t Zwyn ter Sluus, daerof groot proffyt ghecommen zoude hebben voor de ingesetenen deser stede (van Brugghe)», waarin ze «huerlieder uuterste debvoir deden... ende t zelve ghedaen zoude hebben, ten hadde gheweest t groot quaet wedere ende contrarie wynt, die doen ghebuerde, ter cause van den welcken zy alle in dangiere waeren...». Ook twee piloten uit Blankenberge «met huerlieder veynooten, tot 12 of 13 toe», waren toen gereist «tot onder Inghelandt verbeydende aldooe de voornoemde Spaensche vlote, die zy vonden ende manden, omme te brynghenen in (t) Zwin ter Sluus..., nemaer midts t voorscreven groot tempeest ende contrarie wynt t zelve niet en hebben willen doen». Wie zich, in opdracht van de wet van Brugge, met het aanwerven en uitsturen van loodsen in zee had ingelaten, was Jan Cousyn, raad of oud-schepene van die stad. Op 12 juli was hij zelf met tien piloten uit Sluis drie mijl in zee geweest, steeds «omme te zouckene ende verbeydene de voornoemde vlote metter wullen». Op te merken dat onder de loodsen uit Sluis, die in mei en juni met een boot in zee staken en er lang bleven zoeken, zich ook Anthuenis Muzaert, de bewaarder van de bakentonnen in het Zwin bevond. R 1543-1544 (nr. 32595), f° 90 r° - 91 r°. - Volgens een stuk van 10 nov. 1544 was de Spaanse wolvloot inderdaad toen in Zeeland aangekomen. De verbinding te water tussen Sluis en Damme was bovendien alsdan door de schuld van twee Brugse schippers geobstrueerd, waardoor de scheepvaart op de vaart aldaar voor een twintigtal binnenvaartuigen onmogelijk gemaakt werd, wat de aanvoer van de wol uit Zeeland in het gedrang bracht. GILLIODTS, *Etaple, a.w.*, dl. III, blz. 2, nr. 1683.

166. Dat ene schip, «gheladen met oostersche houtte», groot 150 vaten, werd op 20 augustus door een Brugse piloot binnengeleid. R 1543-1544 (nr. 32595), f° 91 r°.

Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin

De periode van vijf jaar, die in 1545, met de terugkeer van de Spaanse koopvaarders te Sluis ingezet werd en tot en met 1549 duurde, alhoewel niet zo ongunstig, bracht toch niet de reeds zo lang gewenste verbetering in het scheepvaartverkeer op het Zwin. Het bezoek van de Spaanse koopvaarders aldaar verminderte verder, wat het aantal eenheden betrof, maar de gemiddelde tonnenmaat per eenheid was steeds aan het stijgen en bereikte de 210 vaten. Dit blijkt uit volgende tabel :

jaar	totaal aantal schepen	totaal aan laadvermogen (in vaten)	aantal Spaanse schepen, aangekomen in vlootverband, en data van aankomst	aantal begiftigde Spaanse piloten
1545	35	6636	6 (op 23 mei), 8 (op 10 juni), 5 (op 28 aug.) en 6 (op 19 sept.)	33
1546	23	3875	3 (op 23 juni), 5 (op 29 sept.) en 7 (op 7 okt.)	18
1547	19	4640	13 (op 5 mei) en 5 (op 25 sept.)	19
1548	35	8240	19 (op 9 juni), 6 (op 18 okt.) en 4 (op 29 okt.)	32
1549	16	3485	3 (op 24 mei) en 6 (op 4 okt.)	13

Gedurende de besproken periode waren dus altezamen 128 vaartuigen met een totale tonnenmaat van 26.875 vaten te Sluis binnengeloodst geworden. Het grootste gedeelte van deze schepen kwam uit Spanje. Onder de overige eenheden was er een vijftal uit Ierland herkomstig¹⁶⁷. De Brugge wethouders hadden

167. Onder deze 128 schepen bevonden zich 68 eenheden van 200 tot 280 vaten en 18 van 300 tot 400 vaten. De Ierse vaartuigen maten slechts 80 tot ten hoogste 120 vaten. In juni 1545 waren, in opdracht van Jan Couzyn, schepen van Brugge, tot twee maal toe een twaalfstal Vlaamse loodsen, waaronder Anthuenis MUSAERT, met een boot in zee gestoken «omme te ghemoete te gane, abordeerne ende versekerene de Spaensche scepren, die doens voor 1 landt laghen», «die te brynghe in de havene van der Zwene ter Sluus, zo zy ghedaen» hadden, en om dat «die niet voorby in Zeeland zeyllen zouden». R 1544-1545 (nr. 32596), f° 62 r° - 91 v°, R 1545-1546 (nr. 32597), f° 88 v° - 90 r°, R 1546-1547 (nr. 32598), f° 62 r° en 89 r°, R 1547-1548 (nr. 32599), f° 82 v° - 85 r°, R 1548-1549 (nr. 32600), f° 88 r° - 91 r° en R 1549-1550 (nr. 32601), f° 84 r° - 86 v°.

nogmaals telkens de meeste Spaanse schippers met een stuk satijn van vier el voor een wambuis en de 115 medegekomen Spaanse piloten met een dukaat bedacht. Bovendien hadden ze ook in 1545 en 1548 telkens de kapitein van de Spaanse vloot met een stuk fluweel begiftigd¹⁶⁸. In september 1546 waren ze evenwel opnieuw gekonfronteerd geworden met het probleem van de beloodsing van de Spaanse vloot, die op «de Noord» of «voor 't land» was gaan liggen, zodat ze zich verplicht gezien hadden, voor het binnenhalen van die formatie, op de loodsen van Blankenberge beroep te doen en laatstgenoemden voor hun dienstvaardigheid tijdelijk met dubbel drinkgeld te belonen¹⁶⁹.

168. Op 30 april en 13 juni 1545 besliste het Brugse schepencollege (opnieuw) dergelijke gratificaties toe te kennen aan respectievelijk de schipper en de eigen loods van elk van de drie Spaanse schepen, die toen aangekomen waren, en ging daarna daarmee voort. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Essais d'Archéologie brugeoise III, Mémoires de Bruges*, Brugge, 1920, dl. I, blz. 40, nr. 360. - *Id.*, *Etaple, a.w.*, dl. III, blz. 5, nr. 1687. - De uitgaven voor satijn bedroegen in R 1545-1546 (nr. 32597), f° 90 r°, 23 lb. 10 s. groten; in R 1546-1547 (nr. 32598), f° 91 v°, 36 lb. groten en in R 1547-1548 (nr. 32599), f° 84 v° - 85 r°, 32 lb. groten. De uitgaven voor satijn en fluweel samen bedroegen in R 1544-1545 (nr. 32596), f° 91 v°, 29 lb. 10 s. 8 d. groten; in R 1548-1549 (nr. 32600), f° 91 r°, 26 lb. 2 s. groten en in R 1549-1550 (nr. 32561), f° 86 v°, 28 lb. 16 s. gr. - Volgens R 1542-1543 (nr. 32594), f° 95 r°, bedroeg de prijs van een el satijn 7 s. groten, d.i. 28 s. groten voor een wambuis van vier ellen, en de prijs van «graeu fluweel» 11 s. groten de el of 2 lb. 4 s. groten voor een wambuis van vier ellen. Volgens R 1546-1547 (nr. 32598), f° 90 v° was de prijs voor «eenen satynen wombais» toen nog steeds 28 s. groten. - Op te merken is dat vanaf maart 1545 de Brugse stadsrekeningen de Spaanse piloten en vloothoofden of kapiteins met hun naam vermelden. Het aantal begiftigde Spaanse loodsen, dat aldus juist te berekenen is, bedroeg 33 in 1545, 18 in 1546, 19 in 1547, 32 in 1548 en 13 in 1549. Telkens duidt dit aantal wellicht ook het aantal met een stuk satijn begiftigde Spaanse schippers aan, maar op dat punt zijn de stadsrekeningen onduidelijk.

169. Jan Breidele, de «staepelaere» van Brugge te Sluis, was reeds op 13 sept. naar Wenduine, Blankenberge en Heist gestuurd geworden, «omme de pyloten ter zee te doen voerene ende te pyloterene zekere Spaensche scepen, die doens up de reyse waeren». In de loop van dezelfde maand en begin okt. begaf hij zich verschillende malen naar Sluis en Blankenberge «met lettren van credencie ende instructie an de wet aldaer, alsooc in de havene van den Zwene ende buten up de Noort, omme inne te haelne ende bryngheene zekere Spaensche scepen, gheladen met wulle». Een andere Brugse afgevaardigde, Pieter van Boven, reisde eind sept. «by nachte ende onthyde naer de stede van der Sluus ende voorts met een boot in zee omme te addresscherene diversche... Spaensche scepen... die voor t landt (laghen), ten fyne die te bryngheene in t Zwin ter Sluus». Ten slotte konden met behulp van een viertal schippers uit Sluis, waaronder Anthuenis

Foaien voor dergelijke «dobbelt pylotaege» waren door hen ook nog naderhand, in 1548 en 1549, bij gelegenheid, aan de Vlaamse loodsen verleend geworden¹⁷⁰. Dezen waren meermaals in zee gestuurd geweest met de opdracht de schepen uit Spanje, die men verwachtend was, tegemoet te varen en Sluis binnen te leiden, zonder dat er werkelijk steeds zulk een vloot kon gevonden en binnengebracht worden. Aldus had men in juli 1549 slechts één vaartuig, behorend tot een Spaanse smaldeel, het Zwin kunnen binnenloodsen¹⁷¹. Ongetwijfeld was in die tijd de neiging tot desertie van Sluis bij de schippers uit Spanje fel toegenomen, zodat de Brugse wethouders niet zonder reden herhaaldelijk Vlaamse piloten met de aangehaalde opdracht in zee gezonden hadden.

Dat omstreeks 1550 een keerpunt in de Spaanse koopvaardij op Sluis intrad, was het gevolg niet alleen van de vrees voor stranding en schipbreuk in een haven, waarvan de toegang voor grote vaartuigen meer en meer problemen opleverde, maar ook van het economisch verval van Brugge en de gespannen internatio-

Musaert, de bewaarder van de bakens, door Blankenbergse loodsen, die daarvoor dubbel drinkgeld ontvingen, op 28 sept., toch vier Spaanse koopvaarders binnengeleid worden. De dag voordien was er al zulk een vaartuig te Sluis aangekomen. R 1546-1547 (nr. 32598), f° 62 r°, 64 r°, 89 r° en 90 r°.

170. Zie de voetnoten 104 en 105.

171. Groepen Vlaamse piloten samen in een boot of in twee of drie boten waren in maart, april, juni, augustus en oktober 1545, juni, september en oktober 1546, september 1547, mei, juni, september, oktober en november 1548 en mei, juli, augustus en oktober 1549 in zee gestuurd geworden. De Brugse stadsrekeningen geven daarover telkens bijzonderheden. - In mei 1548 voeren loodsen uit Wenduine met twee boten tot onder de Engelse kust, «verwachtende de Spaensche vloten, die men zeyde in zee wesende, omme die te bryngene ende convoyerene tot in de havene ter Sluus, dewelcke vlote... up zee niet ghevonden wierden». In juni hadden ze meer geluk. Ze vonden immers de Spaanse vloot, «daerof zy eeneghe van dien ghemant ende ghebrocht hebben in de voornoemde havene...». Telkens waren ze gedurende een volle maand op zee ingezet geworden. R 1547-1548 (nr. 32599), f° 83 r° en 84 r°. - Op 22 juli 1549 trok Pieter van Boven, de Brugse afgevaardigde, met een twaalfstal schippers en piloten uit Sluis, waaronder Anthuenis Musaert, de bewaarder van de tonnen, in een boot en een «huede» in zee, «omme te ghemoete ghane ende innen te bringhene ter Sluus zekere Spaensche scepen, die men zeyde up weggen zynde, daerof zy een scip aldoe innen brochten», namelijk twee dagen later een koopvaarder van 250 vaten. R 1548-1549 (nr. 32600), f° 90 v° - 91 r°. - Zie ook voetnoot 167.

nale toestand. Het aantal Spaanse koopvaarders, dat jaarlijks het Zwin nog aandeed, slonk toen zienderogen. Dit blijkt uit volgende statistiek van het verkeer op het Zwin tijdens de vijfjarenperiode lopend van 1550 tot en met 1554 :

jaar	totaal aantal binnengloodste schepen	totaal aan draagvermogen (in vaten)	aantal Spaanse schepen, aangekomen in vlootverband, en data van aankomst
1550	16 (12 Sp.)	3390	3 (op 1 april), 3 (op 11 mei) en 4 (op 23 okt.)
1551	8 (8 Sp.)	1950	7 (op 9 april) en 1 (op 12 april)
1552	2	400	
1553	0		
1554	0		

Tijdens deze vijf jaar lange tijdspanne had men dus maar 26 vaartuigen met een gezamenlijk vrachtvermogen van 5740 vaten te Sluis kunnen binnenloodsen¹⁷². De schippers en piloten van de koopvaarders uit Spanje, die in 1550 en 1551 de haven aldaar aangedaan hadden, waren op de gebruikelijke wijze door de Brugse schepenen begiftigd geworden, waarbij in eerstgenoemd jaar ook hun kapitein van de partij geweest was¹⁷³. Nadat op 9

172. R 1549-1550 (nr. 32601), f° 85 r° - 86 v°, R 1550-1551 (nr. 32602), f° 87 r° - 88 v°, R 1551-1552 (nr. 32603), f° 74 v° - 75 r°, R 1552-1553 (nr. 32604), f° 74 r° en v°, R 1553-1554 (nr. 32605), f° 72 r°, en R 1554-1555 (nr. 32506), f° 72 v° - 73 r°.

173. In april 1550 had de stad Brugge tot twee maal toe na elkaar een boot met piloten in zee gestuurd «omme te ghemoete te ghane ende mannene de Spaensche scepen, die up weghe waren», maar zonder resultaat. Een van de uitgestuurde loodsen in het begin van april was A. Musaert, de «bewarer» van de tonnen in het Zwin. Dat jaar ontvingen 11 Spaanse piloten elk een dukaat. Het jaar nadien waren 8 zulke loodsen in dat geval. De uitgave voor de begiftiging van de Spaanse schippers elk met vier ellen satijn en van de vlootkapitein met een wambuis in fluweel bedroeg tijdens het boekjaar 1549-1550 28 lb. 16 s. groten. Tijdens het volgende ambtsjaar werd voor de schenking van satijn aan 13 Spaanse schippers 18 lb. 4 s. groten uitgegeven. De drie Spaanse koopvaarders, die op 11 mei 1550 te Sluis binnengelopen waren, maten elk 300 vaten. Kort

april 1551 een Spaans smaldeel, tellende een zevental eenheden in de Zwinhaven aangelegd had, was er evenwel alle dergelijk verkeer stilgevallen¹⁷⁴. Op 15 augustus van dat jaar hadden de Franssen de Spaanse vloot onderschept en gekaapt¹⁷⁵. In 1552, als gevolg van de oorlog tussen Karel V en Hendrik II, de nieuwe Franse koning, waren in het totaal slechts twee vaartuigen te Sluis binnengeloodst kunnen worden, namelijk een schip uit Ierland en een ander uit Schotland¹⁷⁶. De Brugse wethouders hadden nochtans in september en oktober een dertigtal nieuwe piloten uit Wenduine en Blankenberge in zee gestuurd, ten einde de Spaanse vloot op te sporen en het Zwin binnen te leiden, maar zonder enig resultaat¹⁷⁷. In november was de vloot

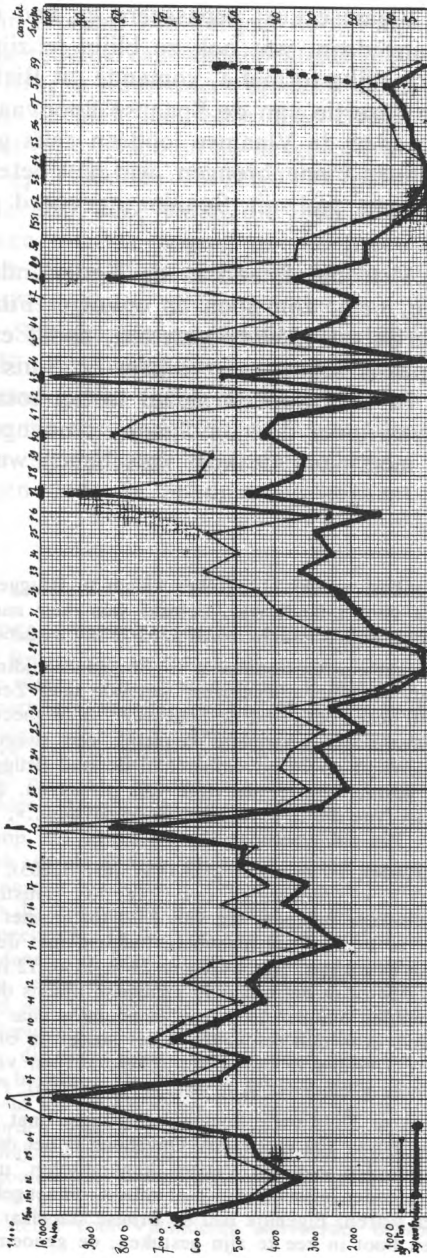
voordien was er een Spaans schip van 350 vaten binnengeloodst geworden. De Vlaamse piloot ervan had daarvoor drinkgeld voor «dobbelt pylotaege» in ontvangst mogen nemen. Ook was er toen nog een vaartuig uit Navarra van 150 vaten gearriveerd, benevens een «scip gheladen met gaerne van Bretagne». R 1549-1550 (nr. 32601), f° 85 r° - 86 r°. Aan de Vlaamse piloten, die op 23 okt. 1550 vier Spaanse koopvaarders binnengebracht hadden, was eveneens dubbele fooi uitgekeerd geworden. Deze kwam steeds neer op 10 s. groten per 100 vaten aan laadvermogen van het betrokken schip. R 1550-1551 (nr. 32602), f° 87 r°. - Tussen okt. 1550 en april 1551 blijkt geen enkel vreemde koopvaarder te Sluis binnengeleid te zijn geworden. Ibidem.

174. Voor de beloodsing van deze schepen werd door de stad Brugge aan de desbetreffende Vlaamse loodsen elk dubbel drinkgeld geschonken. Dat jaar en het volgende ging men opnieuw over tot de verrichting van peilingen in het Zwin. Zie de voetnoten 39, 40, 41 en 105.

175. J.A. GORIS, *Etude sur les colonies marchandes méridionales à Anvers de 1488 à 1567*. Leuven, 1925, blz. 61.

176. Het Ierse vaartuig had een laadvermogen van 100 vaten en was op 25 juni aangekomen. R 1551-1552 (nr. 32603), f° 74 v° - De Schotse koopvaarder, gearriveerd op 30 september, was een schip «met twee meersschen». Voor de pilotage ervan ontving de Vlaamse loods 30 s. groten, terwijl de schipper van het vaartuig met vier ellen satijn voor een wambuis begiftigd werd. R 1552-1553 (nr. 32604), f° 74 r°.

177. De stad Brugge betaalde in het totaal 87 lb. 14 s. 8 d. groten aan Jan Breydele, haar stapelaar te Sluis, voor zijn uitgaven gedaan «ter cause van t uutzenden van 31 pyloten, die by commissie van der wet gheheurt ende anghenomen (waren) gheweest met eenen boodt ende ghesonden in zee naer de Spaensche vlote, die men zeyde in zeere grooten ghetaele ende up weghe zynde, omme de zelve vlote te mannene ende bringhene in de havene van den Zwene ter Sluus, daerinne de voornoemde piloten vachierden van den 17den in septembre 52 totten 16en in octobre...». Als salaris ontvingen deze loodsen 20 groten per dag en de schipper van de boot 2 s. 2 groten per dag, zonder de huur

Grafiek van het aantal te Sluis binnengeloodste vaartuigen (dikke lijn) en van hun totaal laadvermogen (dunne lijn), per jaar, over de periode 1950-1959. De gestippelde lijn duidt het begin van de Engelse vloottrafiek aan.

van Sevilla vóór de Vlaamse kust gepasseerd en had niet Sluis, maar wel Zeeland aangedaan, wat ook zo blijkt te zijn geweest voor een andere soortgelijke formatie, komende uit Biskaje¹⁷⁸. In 1553 en 1554 was de desertie van de Spaanse koopvaarders blijven voortduren en hadden de Vlaamse loodsen zelfs geen enkel schip in het Zwin kunnen binnenbrengen, wat niet betekende dat er toen te Brugge geen wol uit Spanje ingevoerd geworden was¹⁷⁹.

In 1555 deed Karel V troonsafstand in de Nederlanden en het jaar daarop in Spanje, maar zijn zoon en opvolger Filips II zou de oorlog met Frankrijk tot 1559 voortzetten, zodat er van een verbetering in het Spaans scheepvaartverkeer op Sluis weinig of niets terecht kwam. In 1555 konden aldaar in het totaal slechts vier koopvaarders, waaronder drie uit Spanje, binnengeleid worden, vermits er niet meer vóór de kust verschenen waren¹⁸⁰. In

van de boot en andere onkosten. Op 11 oktober kwam te Brugge het nieuws «dat de Spaenssche vlote voor t landt was, nemaer was daer naer bevonden andere scepen, wesende in groote ghetaele...». R 1552-1553 (nr. 32604), f° 74 r°.

178. Op 9 november bracht een Oostendenaar te Brugge de tijding van «t arriveeren van de vlote van Cheville, ghepasseert wesende naer Zeeland». Dezelfde bode berichtte op 10 december, «dat de Spaensche vlote ghecommen ende ghepasseert was voor Oostende», waarmede kennelijk een tweede vloot uit Spanje bedoeld werd. Inderdaad op 20 november had de stad Brugge reeds een boot met loodsen in zee gestuurd «naer de vlote van Bisscayen, die men verstant up weggen zynde, ten fyne die te bryngene in de havene...», maar zonder gevolg. Ibidem, f° 74 v°. - Zie ook voetnoot 43.

179. R 1552-1553 (nr. 32604), f° 74 v°, R 1553-1554 (nr. 32605), f° 72 r°, en R 1554-1555 (nr. 32606), f° 72 v°. - Marechal, a.w., blz. 50: statistische opsomming van het aantal Kastiliaanse schepen, die van 1550 tot en met 1573, rechtstreeks of onrechtstreeks, te Brugge wol ingevoerd hadden, met de opsomming van de hoeveelheden ervan in zakken. Het waren er 25 in 1550, 12 in 1551, 10 in 1552, 19 in 1553, en 9 in 1554 of in het totaal 75 eenheden tijdens die vijf jaar. - De stad Brugge stuurde midden oktober 1553 haar pensionaris naar Zeeland, om er met de deken en de eed «van den sciplieden deser stede» te onderhandelen «ter cause dat zylieden refuzeirden te ontladene zekere scepen van Biscayen, aldaer ghecommen met wulle gheladen». R 1553-1554 (nr. 32605), f° 53 v°.

180. Op 23 juni kwamen te Sluis twee Spaanse vaartuigen met een laadvermogen van respectievelijk 250 en 300 vaten aan. Opvallend is het dat ze er door de schipper en de bootsgezellen van een Vlaams konvooschip, uitgerust «ter bescermenesse van der cleender visscherie», niet alleen binnengeloedst, maar ook buitengeleid geworden waren. Eigenlijk had de Brugse stapelaar het initiatief genomen, om, na met een boot in zee te zijn gestoken, de genoemde schepen,

1556, nadat in februari van dat jaar door Filips II met Hendrik II van Frankrijk tijdelijk een wapenbestand gesloten geworden was, kwamen de Brugse wethouders opnieuw in aktie. Tot twee maal toe stuurden ze toen een boot met schippers in zee om de Spaanse vloot op te wachten en desgevallend het Zwin binnen te loodsen. In april zonden ze zelfs een paar maal een stedelijk afgevaardigde naar deze vloot, die toen vóór de kust lag, ongetwijfeld in een uiterste poging om de meesters ervan ertoe te bewegen toch maar Sluis aan te doen. Dat jaar zouden aldaar door de Vlaamse piloten altezamen slechts vijf schepen, waaronder vier uit Spanje, binnengeloodst worden¹⁸¹. In januari 1557 verbrak de Franse koning het wapenbestand, wat neerkwam op een nieuwe oorlog met Filips II. Toch voer de Spaanse vloot dat jaar opnieuw uit met wol bestemd voor Vlaanderen. Weliswaar konden toen slechts een zevental schepen, namelijk zes uit Spanje en een door de Spanjaarden gekaapt voertuig, te Sluis

die voor Heist lagen, te doen inhalen en te «helpen conduiserene» tot in de Zwinhaven. Te Brugge was inderdaad het bericht gekomen, dat er toen «diversche Spaensche scepen voor t lant waeren». R 1554-1555 (nr. 32606), f° 72 v°. - Twee andere vaartuigen, waarvan een van 200 vaten, komend uit Spanje, en een ander van 80 vaten, waarvan de herkomst niet vermeld wordt, deden naderhand Sluis aan. R 1555-1556 (nr. 32607), f° 76 v°. - Uit Spaanse bron vernemen we dat in genoemd jaar maar vier schepen uit Spanje wol bestemd voor Vlaanderen aangevoerd hadden. MARECHAL, *a.w.*, blz. 50.

181. In de loop van februari was een «scipman» met «diverssche bootsgesellen», op verzoek van de Brugse magistraat, in zee gegaan, «omme te verwachten de vlote van den Spaenschen scepen, die men doens verwachte en dezelve te brynghene in de havene van den Zwene ter Sluus», wat 21 lb. 1 s. 4 groten aan onkosten meebracht. In de loop van april werd door de Brugse schepenen om dezelfde redenen een boot uitgereed «met 15 scippers pyloten, ghevitaliert, zoo t behoorde, ende die gezonden in zee». Ook werd nog een «geboeyde boodt», bemand met vier gezellen, «tot twee diverssche stonden ende daghen met zekere gedeputeerde van der wedt», eind april, in zee gestuurd «naer de Spaensche vlote, die doens voor t landt laeghen, ten fyne van die te bringhene in de voornoemde havene». Op 29 april konden aldus twee Spaanse vaartuigen, respektievelijk van 150 en 300 vaten, met behulp van meerdere Vlaamse loodsen, binnengeleid worden. Enkele maanden later volgden nog drie schepen, waaronder twee uit Spanje en een Frans. De vier piloten, die met de vier vaartuigen uit Spanje medegekomen waren, ontvingen elk, als gratificatie, de gebruikelijke dukaat. R 1555-1556 (nr. 32607), f° 76 v° - 77 r°. - Het aantal Spaanse schepen, dat in 1556 wol bestemd voor Vlaanderen aanvoerde, bedroeg 21. MARECHAL, *a.w.*, blz. 50.

binnengeleid worden¹⁸². Het volgend jaar waren het er elf, al-
lemaal Spaanse eenheden, terwijl andere schepen uit Spanje zich
direct naar Zeeland begeven hadden¹⁸³. In 1559 werd slechts één
enkele Spaanse koopvaarder te Sluis binnengeleid. De vloot uit
Spanje was toen blijkbaar in haar geheel naar Zeeland gevaren,
alhoewel de Brugse schepenen, die van haar komst op de hoogte
waren, loodsen in zee gestuurd hadden om de Spaanse schip-
pers, die het wensten, te helpen het Zwin binnen te zeilen. In-
tussen was de vrede tussen Filips II en de Franse koning her-
steld geworden en hadden de Engelsen de stapel van hun wol te
Brugge gevestigd. Twee Engelse vloten, tellende respectievelijk
37 en 55 eenheden, waren sinds de val van Calais in de Zwin-
haven aangekomen¹⁸⁴. Afgezien van deze Engelse vaartuigen,
hadden tijdens de hier besproken periode van vijf jaar slechts

182. De zes Spaanse schepen arriveerden begin juli en begin augustus. Het
gekaapte Franse schip was met 60 last tarwe geladen. Wanneer het te Sluis
binnengebracht werd, staat niet vermeld, maar het moet in het begin van het jaar
geweest zijn. De schippers en medegekomen piloten van de zes Spaanse vaar-
tuigen ontvingen, na hun aankomst, de gebruikelijke gratificatie, terwijl de
Vlaamse loodsen van die eenheden elk met een driedubbele fooi bedacht werden.
R 1556-1557 (nr. 32608), f° 80 r° en v^o. Zie ook de voetnoten 48 en 109. - Op 27
en 28 september deed een Spaanse vloot, waarschijnlijk een wolvloot, Duinkerke
aan en bracht er de pest. V. DERODE, *La marine dunkerquoise avant le XVIIe
siècle* (Mém. soc. dunkerquoise, dl. XI, 1865-1866, blz. 156-264), blz. 170. -
Volgens Spaanse bron, voerden dat jaar 19 koopvaarders wol, bestemd voor
Vlaanderen, aan. MARECHAL, *a.w.*, blz. 50.

183. Op een bepaald ogenblik, vóór juni 1558, was te Brugge het bericht
gekomen, «datter 7e Spaengsche scepen met wulle naer Zeelandt waren» en een
andere tijding, «datter twee wullescepen in Zeelandt ancommen». waren. Slechts
één Spaans vaartuig kon op 2 juni te Sluis binnengeloost worden. Daarna kwam
«d eerste tydinghe, dat de Spaengsche vlote voor Blanckeberghe lagh» en wer-
den nog op een niet nader aangeduide datum tien Spaanse eenheden, alle met
wol geladen, binnengeleid. De Vlaamse loodsen, die dit binnenleiden op hun
actief hadden, ontvingen elk driedubbel drinkgeld. Klaarblijkelijk waren deze tien
of elf Spaanse schepen alle op 2 juni te Sluis aangekomen, wellicht nadat ze zich
van de eigenlijke vloot, die naar Zeeland voer, afgescheiden hadden. De Spaanse
schippers en piloten van de elf binnengelooste vaartuigen werden elk met de
gebruikelijke gratificatie bedacht. R 1557-1558 (nr. 32609), f° 86 v° - 87 r°. - Uit
Spaanse gegevens vernemen we, dat genoemd jaar, 22 schepen wol, bestemd
voor Vlaanderen, aangevoerd hadden. MARECHAL, *a.w.*, blz. 50. - Zie ook
voetnoot 109.

184. Een boot met zes piloten uit Sluis werd op 15 juli in zee gestuurd,
«omme te ghemoete te gane ende binden Zwene te bringhene de scepen van den
Spaengschen vlote, t welcke, mids dat die leden waren ende naer Zeelandt, eer

zowat 26 Spaanse en twee andere vreemde schepen, waarvan de totale tonnenmaat $\pm$ 5.000 vaten bedroeg, Sluis aangedaan¹⁸⁵. Klaarblijkelijk waren de enkele koopvaarders uit Spanje, die deze haven nog dorsten bezoeken, eenheden, die zich telkens van de eigenlijke wolvloten, waartoe ze behoorden en die op Zeeland voeren, hadden afgescheiden. Overigens hadden de kooplui van Spanje, Biskaje en Navarra in de loop van 1559 met de binnenschippers van Middelburg en ook met die van Brugge een nieuw akkoord voor de overschepping en het vervoer te water van de in Zeeland of te Sluis aangevoerde wol, bestemd voor Vlaanderen, gesloten. Dit transport gebeurde toen nog steeds over Damme en het kanaal naar Brugge¹⁸⁶. In het totaal waren gedurende de periode 1500-1559 toch nog, zonder de Engelse vloten, zowat 1791 Spaanse en andere schepen met een gezamenlijke tonnenmaat van 265.234 vaten te Sluis binnengeloodst geworden.

Niettegenstaande het herstel van de vrede met Frankrijk, bleven de Spaanse koopvaarders in 1560 en volgende jaren meestal Sluis mijden. Deze toestand, die door de Spanjaarden blijkbaar voortaan als normaal beschouwd werd, belette evenwel niet dat de stapel van de Spaanse wol te Brugge gevestigd bleef en dat de Spaanse kooplui, die te Antwerpen verbleven, van het consulaat van hun natie in eerstgenoemde stad steeds afhankelijk waren, al hun pogingen tot afscheuring ten spijt¹⁸⁷. Zelfs de

zylieden ancamen, hemlieden niet mueghelick en was». R 1558-1559 (nr. 32610), f° 79 v°. - Op 9 september kon «eene Spaengschen, ghenaeamt Santa Magdalena», als enig Spaans vaartuig, binnengeleid worden. R 1559-1560 (nr. 32611), f° 82 v°. Het aantal schepen uit Spanje, dat in 1559 wol, bestemd voor Vlaanderen, aanvoerde, bedroeg 11. MARECHAL, *a.w.*, blz. 50. - Voor de Engelse vloten, zie de voetnoten 52 en 54.

185. Van 1555 tot en met 1559 hadden, volgens Spaanse bron, in het totaal 75 vaartuigen uit Spanje wol, bestemd voor Vlaanderen, aangevoerd. MARECHAL, *a.w.*, blz. 50.

186. Zie voetnoot 50.

187. Voor het verloop van de pogingen door de Spaanse kooplui te Antwerpen vanaf 1551 ingesteld, om te verkrijgen aldaar over een eigen consulaat te mogen beschikken en het verzet daartegen van de stad Brugge, de Spaanse natie zelf en de Staten van Vlaanderen, gevolgd door het beroep van die Staten op de regentes, Margaretha van Parma, en haar regering, die op 22 januari 1566 een uitspraak in het voordeel van de Spanjaarden te Brugge deden, zie GILLIODTS, *Consulat d'Espagne, a.w.*, dl. II, blz. 381-386 en 407-408.

Spaanse natie te Brugge was over de voorwaarden, waaronder haar leden de invoer van wol in Vlaanderen en Brabant moesten verzekeren, niet meer te spreken. In 1562, naar aanleiding van een geschil met de Brugse stadsmagistraat nopens nieuwe takaties op het bier, somden de consuls van de naties van Spanje, Biskaje en Navarra al de moeilijkheden op, die ze, als gevolg van de stapeldwang, sinds twintig jaar, in het overslaan van wol van Zeeland naar Sluis ondervonden. Daarbij stelden ze vooral het tijdsverlies, als gevolg van de moeilijke verbinding te water tussen Sluis en Damme, alsmede het gemis aan retourvracht te Brugge, aan de kaak. Ze wezen bovendien ook op het economisch verval van deze stad, alsmede op de voortschrijdende verzanding en vernauwing van de haven van Sluis, waarvan de bevaarbaarheid, naar hun zeggen, toen fel verminderd was en dagelijks nog achteruitging. Het was maar al te duidelijk, de stapeldwang voor de wol te Brugge, alhoewel toen reeds erg gemilderd en dus niet meer strikt nageleefd, was voor de Spanjaarden een bijna ondraaglijke last geworden¹⁸⁸.

188. In de grievenlijst daarover, gedateerd van 5 februari 1563 (n.s.) en gericht tot de Geheime of Private Raad, drukten de Spanjaarden zich als volgt uit over de grondige wijzigingen in hun handelsbetrekkingen met Brugge sinds een kwart eeuw: «Car ledit port et Zwin de l'Escluse est notoirement depuis ledit an 40 devenu plus estroit en difficil a entrer et passer, pour les bancqz et le peu de parfundeur qu'il y a, et laquelle parfundeur de jour en jour decline et se diminue. Aussi que le train et exercice de marchandise en la ville de Bruges est depuis fort diminue et decline, tellement que les supplians, ayans descharges leurs laines a Bruges, ne trouvent la commodite de retour en eschange des biens, ainsi qu'ilz faisoient auparavant et du temps passe. Et... disent les supplians, estre vrai que les navires espagnoles, qui apportent des laines de par decha, soloient entrer, de moings la plus grand part d'icelles, audit port et Zwin de l'Escluse, ce que de vingt ans ou plus encha ne l'ont pu faire, pour ledit port estre devenu plus estroit...; ains passent maintenant la plus part desdites navires et laines au port de Ermude en Zeelande... D'autre part, en temps de guerre, court grand risque de la mer et ennemis sur lesdites laines entre Zelande et l'Escluse, considere qu'il fault mener icelles laines de Zelande vers l'Escluse en petit bateaulx ou gabarres au long de la coste marine et par ainsi sont exposez a la proye des ennemis et pirates... Advient aussi souventefois en este que les laines, estans arrivez de Zeelande a l'Escluse, ne peulvent passer, n'y venir a Bruges, par faulte d'eaue de mer entre l'Escluse et Dam, de sorte que les marchans doibvent long temps arrester et attendre audit Escluse la commodite et abundance de l'eaue, au grand dommaige et interest de la marchandise...». Ibidem, dl. II, blz. 397-405.

Tijdens de periode van vijf jaar van 1560 tot en met 1564 hadden in het totaal, naast de Engelse wolvlotten, 18 Spaanse koopvaarders, benevens twee schepen uit Danzig en een Frans vaartuig, Sluis aangedaan¹⁸⁹. Gedurende de daaropvolgende tijdspanne van vijf jaar, lopend van 1565 tot en met 1569, waren het, steeds zonder met de Engelse vlotten rekening te houden, zowat 23 Spaanse schepen, benevens twee uit Bretagne, een uit Danzig en nog een ander hanzeatisch vaartuig¹⁹⁰. Hoe talrijk de wolvloot

189. In 1560 deden, buiten de 43 eenheden van de Engelse wolvloot, geen andere vreemde koopvaarders, ook geen uit Spanje, Sluis aan. In 1561 konden aldaar zes schepen uit dat land en een uit Danzig binnengeloodst worden, zonder te spreken van de vloot van de schepen uit Engeland, waarvan we het aantal niet kennen. In 1562 waren het maar twee vreemde vaartuigen, namelijk een uit Spanje en een ander uit Danzig, waarvan de schipper acht ellen satijn in ontvangst mocht nemen, omdat hij na elkaar tweemaal te Sluis aangekomen was, zodat we mogen veronderstellen, dat hij er ook vorig jaar reeds geweest was. Dat in 1562 nochtans aldaar 26 Engelse schepen gearriveerd waren, toont aan dat het verstek van de Spanjaarden niet aan redenen van louter nautische aard te wijten kan geweest zijn. Overigens behoorden onder de zes Spaanse vaartuigen, die in 1563 binnengeloodst werden, nog twee grote eenheden, namelijk een van 260 vaten en een ander van 275, terwijl dat jaar twee Engelse vlotten te Sluis aankwamen, meer bepaald een tellende 31 schepen en een tweede bestaande uit 12 hulken. In 1564 kunnen het een zestal vreemde koopvaarders geweest zijn, meer bepaald vijf Spaanse en een Frans, die te Sluis binnengeloodst geworden waren, zonder dat we iets precies over de Engelse wolvloot vernemen. De Brugse schepenen hadden telkens of toch meestal de schippers en de medegekomen piloten van de Spaanse vaartuigen met de gebruikelijke gratificaties bedacht. Vanaf het boekjaar 1564-1565 duiden de Brugse stadsrekeningen, in de rubriek over het drinkgeld aan de loodsen, over het algemeen de data van aankomst van de Spaanse schepen, evenals hun tonnenmaat, niet meer aan. R 1559-1560 (nr. 32611), f° 82 v°, R 1560-1561 (nr. 32612), f° 88 r° en v°, R 1561-1562 (nr. 32613), f° 88 r° en v°, R 1562-1563 (nr. 32614), f° 87 r° en v°, R 1563-1564 (nr. 32615), f° 96 r°, en R 1564-1565 (nr. 32616), f° 104 r° en v°. - Zie ook de voetnoten 112, 113 en 114. - Voor wat betreft de 58 Spaanse vaartuigen, die wol, bestemd voor Vlaanderen, tijdens de hier besproken periode van vijf jaar aangevoerd hadden, zie MARECHAL, *a.w.*, blz. 50. - De «tydinghe van t ancommene van de wullescepen (uit Spanje) in Zeelant» vinden we vermeld in R 1563-1564 (nr. 32615), f° 97 v°, na de datum november 1563.

190. Het waren, voor zover we konden nagaan, in 1565 zes Spaanse vaartuigen, in 1566 twee Spaanse en een hanzeatisch, in 1567 drie Spaanse en een Bretoens, in 1568 elf Spaanse, een Bretoens en een hanzeatisch uit Danzig «met drie meersen» en in 1569 geen enkel vreemd schip. Met uitzondering van dat laatste jaar, wordt alsdan ook telkens van Engelse schepen gewag gemaakt, maar zonder aanduiding van het aantal eenheden, tenzij in 1568, toen van de aankomst van 25 vaartuigen sprake was. Het jaar voordien waren achtereenvolgens drie of

komend uit Engeland jaarlijks was, vernemen we meestal niet meer. Het was evenwel mede vooral dank zij de door deze Engelse vloten aangevaarde wol en vellen, waarvan we de hoeveelheden tot in 1567 in de Brugse stadsrekeningen genoteerd vinden, dat Brugge, als stapelplaats van deze grondstoffen, nog belangrijk bleef¹⁹¹. Nadat in 1566 de nieuwe verse vaart tussen deze stad en Sluis in gebruik genomen geworden was, kon ook de Spaanse wol opnieuw gemakkelijker vanuit Zeeland langs dit kanaal overgescheept worden. De consuls van Spanje, Biskaje en Navarra sloten overigens in de loop van 1568 zowel met de schippers van Middelburg en Arnemuiden, als met die van Brugge een nieuwe overeenkomst voor het transport van hun goederen langs de waterweg van Zeeland naar Sluis en Brugge. Aangezien de Zeeuwse binnenschippers voortaan tot aan deze laatste stad mochten doorvaren, in plaats van vroeger slechts tot in Sluis, en er op de wolkaai of Sint-Jansbrug hun uit de Spaanse vaartuigen overgeslagen ladingen mochten lossen, betekende dit ongetwijfeld een maatregel te meer om toch maar de verstapeling van de door de Spanjaarden aangevoerde wol te Brugge in de beste voorwaarden te handhaven¹⁹². De politieke

vier Engelse vloten te Sluis aangekomen, namelijk een of twee in april en twee in augustus 1567. Gedurende al die tijd waren de Brugse schepenen voortgegaan met de begiftiging van de meesters en medegekomen piloten van de Spaanse schepen. R 1564-1565 (nr. 32616), f° 104 r° - 105 r°; R 1565-1566 (nr. 32617), f° 80 v° - 81 r°; R 1566-1567 (nr. 32618), f° 80 v° - 81 r°; R 1567-1568 (nr. 32619), f° 81 r° en v^o; R 1568-1569 (nr. 32620), f° 75 r° en v^o, en R 1569-1570 (nr. 32621), f° 70 r°. - Volgens Spaanse bron voerden van 1565 tot en met 1568 niet minder dan 57 schepen uit Spanje wol, bestemd voor Vlaanderen, aan. MARECHAL, *a.w.*, blz. 50.

191. Vanaf het boekjaar 1568-1569 (nr. 32620) ontbreken in de Brugse stadsrekeningen de gegevens over de aankomst en de juiste lading van de Engelse schepen. De aanduiding van de hoeveelheden wol en vellen, die in deze rekeningen elk jaar van 1558 tot en met 1567 genoteerd staan, diende als verantwoording voor de uitgave van de sommen, die aan de binnenschippers voor het transport te water van die Engelse grondstoffen van Sluis naar Brugge uitgekeerd geworden waren. Deze vergoeding werd berekend op basis van een veranderlijk tarief per «pocket» wol en per hoeveelheid van 100 of 1000 stuks vacht, die aldus vervoerd geweest waren. Zie de voetnoten 52 en 54. Voor het overige laten we hier de cijfers van de betrokken hoeveelheden aangevoerde Engelse wol en vachten buiten beschouwing. - COORNAERT, *a.w.*, blz. 87.

192. Zie voetnoot 61.

omstandigheden, namelijk de opstand tegen Filips II, die hetzelfde jaar uitbrak, en de daaruit voortvloeiende strijd op zee, beslisten er evenwel anders over. Weliswaar arriveerden in 1570 te Sluis nog zowat 23 Spaanse koopvaarders, waaronder 11 op 14 en 15 september van dat jaar, en kwamen er de eerstvolgende twee jaren zelfs nog ganse vloten, waaronder ook een Spaanse oorlogsvloot, aan, maar dit nam niet weg, dat Zeeland voor de aanvoer van wol, bestemd voor Brugge, weldra afgedaan had en dit voorgoed. In 1573 met de val van Rammekens, was het inderdaad zo ver¹⁹³. Voortaan kwamen havens als Roeslaan, Bonen, Kales en Duinkerke voor de ontlading van de Spaanse wol, bestemd voor Vlaanderen, in aanmerking, maar dan met Rijsel als knooppunt van de landweg naar Brugge¹⁹⁴. Met het vertrek van de Engelsen en van de naties van Biskaje en Navarra uit Brugge in 1585 was het volledig gedaan met de Engelse, evenals met de

193. Tot de zowat 23 vaartuigen, alle komend uit Spanje, die in 1570 te Sluis konden worden binnengeloodst, behoorden er nog verschillende eenheden van 150 vaten en meer. Negen schepen kwamen er aan in juni en volgende maanden en veertien in september en november. R 1569-1570 (nr. 32621), f° 70 r°, en R 1570-1571 (nr. 32622), f° 70 r° en v°. - Minder weten we over de aankomst van Spaanse eenheden in 1571. Zeker is het, dat op 19 februari van dat jaar te Sluis een Spaans schip gearriveerd was. Wat er ook van zij, volgens de Brugse stadsrekening over het boekjaar 1571-1572 (nr. 32623), f° 63 v°, waren toen in het totaal 41 Spaanse schippers en evenveel met hen medegekomen piloten begiftigd geworden, wat wijst op de aankomst van een of meerdere vloten uit Spanje tussen september 1571 en augustus 1572. Zeker is ook dat op 11 juni 1572 de vloot van de hertog van Medina Celi te Sluis aangekomen was. (ib., f° 53 v°). Ook de piloten van Wenduine, Blankenberge, Heist en Sluis, die deze schepen of vloten binnengeloodst hadden, mochten toen drinkgeld ontvangen. Vanaf het boekjaar 1572-1573 (nr. 32624), f° 68 v°, vinden we in de Brugse stadsrekeningen alleen de globale uitgave aan drinkgeld ten bate van de Vlaamse piloten, die Spaanse, Engelse of Schotse schepen binnengeloodst hadden met daarbij daaronder soms ook de specificatie van de uitgave voor de gratificaties aan de schippers en medegekomen loodsen van grote Spaanse vaartuigen. - Volgens Spaanse bron, voerden van 1570 tot en met 1573 in het totaal 78 schepen uit Spanje wol, bestemd voor Vlaanderen, aan. MARECHAL, *a.w.*, blz. 50. - H. PIRENNE, *Histoire de Belgique, dl. IV (3de uitgave)*, Brussel, 1927, blz. 32, 37 en 44.

194. Voor de ontlading van Spaanse wol aldaar en het verder vervoer over land van die grondstof naar Brugge, zie GILLIODTS, *Consulat d'Espagne, a.w.*, dl. II, blz. 505, stuk van 7 april 1578 ; blz. 527, stuk van 1588 (niet gedateerd) ; blz. 542, stuk van 10 juni 1592, en blz. 560-563, stuk van 11 september 1602.

Spaanse maritieme trafiek op Sluis en het Zwin. Dat de Kastilianen nog tot 1705 hun consulaat te Brugge zouden handhaven, veranderde weinig of niets meer aan deze toestand¹⁹⁵.

4. BRUGGE EN HET ONDERHOUD VAN HET BAKENSTELSEL VAN HET ZWIN

Belangrijk voor de goede werking van het loodswezen in het Zwin was de keten van de aldaar geankerde boeien of tonnen en staande tekens of bakens, die er, samen met de pilotage, door de stad Brugge onderhouden werd. Beide soorten tekens dienden immers voor de signalisatie van de ondiepten en zandbanken, alsmede van de richting van de vaargeul, voerende naar de haven van Sluis. Daar deze zandplaten voortdurend verschoven, aangroeiën of soms ook krompen, dienden de drijvende bakentonnen regelmatig van plaats veranderd en dus opnieuw gelegd te worden, ten einde aan de nieuwe vereisten voor een veilige scheepvaart te kunnen beantwoorden. Bovendien moest ook het stelsel van de staande bakens nabij de oevers en vaargeulen steeds verder aangepast worden, vooral in de buurt van Kadzand. Aanvankelijk, omstreeks 1500, lagen in de inkom van het Zwin vijf boeien, waarvan vier de eigenlijke vaargeul ten westen en ten zuiden van de grote zandbank aldaar, de Loopinghe, aanwezen. Daarnaast, in de duinen nabij Knokke en de aldaar gelegen Hazegraspolder, stond een bollebaken, die er een diepe vaargeul, de Slake, signaleerde. Op een schematische kaart uit die tijd, voorstellende de monding van het Zwin tussen Heist, Kadzand en Sluis, zien we duidelijk de vijf genoemde drijvende bakentonnen in hun konische vorm en op hun ligplaats nabij «de Loopinghe» afgebeeld¹⁹⁶. Omstreeks de eeuwwisseling, van 1499 naar 1500, ging de stad Brugge ook over tot de aanpassing van de signalisatie langs de beide oevers van het Zwin, althans wat

195. Ibidem, blz. 590-591. - MARECHAL, *a.w.*, blz. 54. - Zie voetnoot 121.

196. DEGRYSE, *a.w.*, blz. 61, tekening, en 108. - A. SCHOUTEET, *a.w.*, blz. 15-18, nr. 25, verzameling Kaarten en Plannen, stadsarchief Brugge, nr. 19, en plaat V. - COORNAERT, *a.w.*, blz. 58.

de staande tekens aldaar aanging. Door haar zorgen werden er op de kust van Kadzand en op de «Noord», d.i. «de Oord» van Knokke drie bollebakens of masten, elk voorzien op de top van een ton, opgericht¹⁹⁷. Eigenlijk bevonden zich ten noordwesten van Sluis, meer bepaald op de «Stijlenoord» en de hoek van Kadzand, evenals langs beide kanten van de «pas» reeds zulke bakens en ook rijsbakens, maar dan meer bepaald dienend voor de binnenscheepvaart en sinds vorige eeuw onderhouden door een «bakenare», die door het ambacht van de Brugse binnenschippers aangesteld geworden was¹⁹⁸. De verzorging van al de boeien en staande bakens in het Zwin werd na 1500 blijkbaar samengevoegd en aan de «bewarer» van de drijvende tonnen, daarin nog voorlopig door de voormalige «bakenare» bijgestaan, toevertrouwd. De uitgaven in verband daarmee, waaronder die voor het verleggen van de boeien, vinden we jaarlijks in de Brugse stadsrekeningen opgetekend¹⁹⁹.

Wie we reeds vóór de eeuwwisseling, in 1495, als bewaarder van de boeien, met standplaats te Sluis, in dienst zien treden, was Adriaen van Hille. Deze trok vanaf het boekjaar 1496-1497 een jaarwedde ten bedrage van 6 pond groten²⁰⁰. Naast hem treffen

197. De schepenen bekostigden de aankoop van «3 masten, dienende tot 3 upstaende tonnebaken, die, by advies van zekeren scippers ende piloten, ghestelt waren an de Noord ende an Cadsant» en van «4 groote houten, 2 smalle balcken ende 6 sparran, dienende an de voorseide tonnebaken». R 1499-1500 (nr. 32553), f° 101 r°. - Deze drie bakens waren ongetwijfeld die staande respectievelijk vóór het Hazegras op «de Noord» van Knokke, nabij de kleine sluis van Kadzand en op de Stijlenoord of Oord van Kadzand. Zie bijlage XIII, stuk van 1545. - Voor de term «de Noord» of «den Oord», zie voetnoot 25.

198. «Voort, zo zal hy (de «bakenare») baken t pas, de hoofden ende den houc van den passe ende de plate lancx met bollebaken ende met rysbaken. Voort, zo zal hy stellen een bollebaken up den Steylen Noord met eenen tonne. Voort, zo zal hy stellen up den houc van Cadsant rysbaken». GILLIODTS, *Estaple, a.w.*, dl. II, blz. 131-132, nr. 1063. Reglement ten behoeve van de «bakenare», aangesteld door het ambacht van de Brugse binnenschippers, uitgevaardigd op 4 mei 1465. - COORNAERT, *a.w.*, blz. 59-60.

199. Namelijk in de rubrieken «van allerande wercke» en «uitgheven van ghemeene zaken». In deze laatste rubriek staat jaarlijks ook het bedrag van de wedde, die aan de «bewarer van den thonnen ter Sluis» uitgekeerd geworden was.

200. Tijdens het boekjaar 1499-1500 bracht hij als uitgaven in rekening : 14 lb.

we ook nog de «bakeman» Heinderic Band aan, die, alhoewel waarschijnlijk met de zorg over de staande tekens belast, voor zijn werk vanwege de stad Brugge geen vergoeding kreeg, afgezien dan van ieder jaar in mei een «saysoenlakene» ter waarde van 16 schellingen groten²⁰¹. Overigens ontving ook de genoemde «bewarer» van de tonnen toen telkens zulk een stuk stof, maar dan een waarvan de prijs 20 schellingen groten bedroeg²⁰². Vanaf 1502 vinden we in de Brugse stadsrekeningen in de rubriek, waar de uitgaven voor deze beide giften genoteerd staan, de «bakeman» niet meer met zijn naam vernoemd, zodat we niet weten of Heinderic Band toen nog zijn functie uitoefende, dan wel of hij door iemand anders vervangen geworden was, meer bepaald door een helper, of misschien zelfs een venoot, die Adriaan van Hille in diens taak moest bijstaan. De stad Brugge bleef inderdaad in het vervolg de uitgaven voor beide lakens bekostigen²⁰³. Tijdens het boekjaar 1502-1503 zien we de

3 s. 5 d. ob. groten «voor allerande handtghedade ende wercke» aan de tonnen en 14 s. 9 d. groten om met «diversche personen... ten diversschen stonden met huerlieder scepen ende booten ghevaren ende ghewrocht» te hebben «an de tonnenbaken» of boeien. Hij ontving «voor zyne moyte ende occupacie in t bewaren van den zelven thonnen, 6 lb. (gr.)», wat zijn wedde was. R 1499-1500 (nr. 32553), f° 69 v° en 87 r° en 101 v°. - Voor de vorige jaren, zie DEGRYSE, *a.w.*, blz. 107.

201. De «bakenare» van het Brugse schippersambacht stond ook in voor het bakemen van de zandbanken en de ondiepten ten oosten van Sluis door middel van bollebakens en rijsbakens. Volgens het reglement van 1465, mocht hij daarvoor als vergoeding van elk schip, dat aldaar door «den Navel», nabij Wulpen, voer, per jaar twee groten in ontvangst nemen. Zie voetnoot 198.

202. «Heinderic Band, bakeman ter Sluis, voor zijn saysoenlakene, 16 s., Adriaen van Hille, bewarere van den thonnen ter Sluis, 20 s.» R 1497-1498 (nr. 32551), f° 60 r°. - Dit is de eerste uitgave van die aard in de Brugse stadsrekeningen, in de rubriek «ander huutgheven ende betalinghe, ghedaen ter causen van den saysoene van meye». - «Heindric Bant, bakeman ter Sluis», wordt in verband met deze uitgave het laatst vermeld in R 1500-1501 (nr. 32554). f° 50 v°.

203. «De bakenare ter Sluis, 16 s. (gr.). Item, Adriaen van Hille, bewarer van den thonnen ter Sluis, 20 s. (gr.)». Adriaen van Hille wordt verder in dezelfde rekening «bewarer van den thonnen ende baken ter Sluis» genoemd, wat wijst op een of andere vorm van samengaan of versmelting van beide functies. R 1501-1502 (nr. 32555), f° 56 v° en 79 v°. - Zelfde gegevens in R 1502-1503 (nr. 32556), f° 71 r° en 93 v°. - De twee funktionarissen worden voor het laatst in verband met hun seizoenlaken van mei vernoemd in R 1531-1532 (nr. 32583), f° 73 r°.

Brugse wethouders nieuwe kosten voor het onderhoud en de goede werking van het signalisatiestelsel in het Zwin doen. Verder deed ze toen ook door een schipper nagaan of de drijvende tonnen aldaar wel zo gelegen waren, dat ze de richting van het «canael» of «passe» naar de haven van Sluis duidelijk aanwezen²⁰⁴.

Adriaen van Hille, die op kerstmis 1504 voor de duur van negen jaar ook het «thaeuhaus» van de stad Brugge te Mude in pacht genomen had en vanaf kerstmis 1505 gedurende drie jaar eveneens als pachter van de Brugse tol te Sluis optrad, bleef als bewaarder van de tonnen en bakens tot 1 maart 1512 fungeren²⁰⁵. In de loop van september van het jaar voordien was de Brugse magistraat echter opnieuw met de goede werking van het signalisatiestelsel in het Zwin gekonfronteerd geworden, toen in de inkom aldaar, buiten de keten van de tonnen, een hanzeatisch vaartuig van 180 vaten bij het binnenvaren eerst op het zand diende gezet te worden, om slechts daarna te worden afgehaald en ter bestemming te Sluis gebracht. Een delegatie van de stad

204. In het totaal werd een uitgave van 18 lb. 9 s. 9 d. groten besteed voor «zekere partijen van werke... ghedaen an de thonnen ende baken binden Zwene ter Sluus». Daarnaast vinden we alsdan nog ook enkele kleine uitgaven voor het pekken van een drijvende ton en het vervoer van ankerstenen om de boeien aan vast te leggen. De Brugse schepenen betaalden 5 s. groten aan «Ridchaert Denys, scipman», die «by laste van den tresorier gheweist (was) met zynen boote up de thonnen ter Sluus, omme te visiteirne of die wel naer t canael laghen». De lezing «naer t canael» kan, indien onjuist, door «naer travael» vervangen worden. R 1502-1503 (nr. 32556), f° 71 r°, 81 v° en 90 v°. - Voor de uitgaven aan reparaties tijdens het ambtsjaar voordien, zie R 1501-1502 (nr. 32555), f° 79 v°.

205. Hij had het «thaeuhaus» een eerste maal voor negen jaar in pacht genomen op 6 januari 1495. R 1501-1502 (nr. 32555), f° 20 v°. - Een tweede maal deed dit hij dit op kerstmis 1504. R 1504-1505 (nr. 32558), f° 21 v°. Als pachter van de tol te Sluis, ontving hij in 1506 en de twee volgende jaren telkens een vergoeding van 4 lb. gr., in ruil voor zekere tolvrijdom, toegestaan aan de Spanjaarden, aldaar arriverend. R 1508-1509 (nr. 32562), f° 82 v°. - Voor de periode 1 september 1511 - 1 maart 1512 werd hem door de stad Brugge slechts een gedeelte van de onkosten, door hem gedaan bij het verleggen en het herstellen van de drijvende tonnen, terugbetaald, namelijk 10 lb. groten in de plaats van het door hem gevraagde bedrag van 15 lb. 9 s. 5 d. gr. Bovendien blijkt het dat hij voor dit halve jaar ook geen wedde mocht opstrijken, wellicht omdat hij in het begin van 1512 als «bewarer» van de boeien en bakens vervangen geworden was. R 1511-1512 (nr. 32565), f° 113 r°.

Brugge was, blijkbaar als gevolg daarvan, alsdan naar de inkom van het Zwin, nabij de tonnen, gereisd voor een inspectie van de diepten en drempels aldaar, om daarna verder te trekken voor een onderzoek naar de stand van de aan gang zijnde werken in het Zwarte Gat en de dijk aanleg langs het bijna voltooide kanaal van Oostburg²⁰⁶. Wellicht kwam men toen op het spoor van zekere tekortkomingen van Adriaen van Hille inzake de zorgen over de boeien. Toch duurde het tot 19 februari 1512 vóór aler de Brugse schepenen er toe kwamen laatstgenoemde van zijn taak te ontlasten en een nieuwe «bewarer» aan te stellen, namelijk Jacop Musaert. Uit de akte of overeenkomst, die deze aanstelling bekrachtigde, vernemen we wat we reeds uit de stadsrekeningen wisten, namelijk dat de nieuwe bewaarder voor het leggen of verleggen van de tonnen en het gebruik daarbij van zijn boot, benevens voor het onderhoud van de staande tekens, recht had op een jaarwedde van 6 pond groten en twee seizoenlakens, meer bepaald een «kerlaken» ter waarde van 20 schellingen groten en een ander soortgelijk stof, kostende 16 schellingen groten. Het akkoord met de magistraat liet de nieuwe bewaarder bovendien toe zich voortaan door een helper, namelijk Loys de Grave, die zichzelf te bezoldigen had, te laten bijstaan. Deze medewerker moest zich nochtans door eed vóór de schepenen verbinden zijn baas in diens taak als bewaarder van de boeien, volgens de onderling aangegane verplichtingen, getrouwelijk te dienen. Twee dagen later legde Loys de Grave vóór de Brugse wethouders de betrokken eed af²⁰⁷. Daardoor kon nu, vanaf 1 maart, de nieuwe regeling in werking treden. Ongetwijfeld verdeelden de beide bewaarers vanaf dat ogenblik niet alleen de hen opgelegde taken, maar ook de gezamenlijke jaarwedde en de twee «kerlakens» van het seizoen van mei²⁰⁸.

206. De twee piloten uit Sluis, die het «oosters scip, dat up t zant ghestelt was, buuten tonnen» hielpen inhalen, ontvingen samen 8 s. 4 d. groten als gratificatie. De Brugse afvaardiging trok op 27 september «ter Sluis up t incommen van den scepen, daer de tonnen» lagen, «bezouckende de ondiepten ende drempten, daer omtrent wesende» en reisde vandaar verder naar de andere te inspecteren werken. Ibidem, f° 82 r° en v^o en 103 v°.

207. Bijlagen IX en X.

208. De beide «bewarers van den thonnen ter Sluis» ontvingen in 1512 «voor

De Brugse magistraat ging daarnaast ook een overeenkomst aan met een smid, namelijk Cornelis Huusman, die voor het herstel van het ijzerwerk, waaronder de banden en de ketenen, behorende bij de boeien, zou instaan. Ook deze tweede akte, daterend van 29 maart 1512, toont aan hoe de wethouders ten eerste begaan waren met het bestendig en verantwoordelijk onderhoud van de drijvende tonnen en de uitschakeling van alle misbruiken inzake de daarvoor bestemde uitgaven. Genoemde smid diende inderdaad voor zijn werk, namelijk de vervaardiging van nieuwe schakels, banden of wervelen uit oud of nieuw ijzer, en voor de levering van nieuw ijzer volgens een bepaald tarief vergoed te worden. Daarbij werd met het gewicht, de lengte of het aantal oude of nieuwe stukken van het metaal rekening gehouden²⁰⁹. Het onderzoek, dat de Brugse wethouders in het begin van 1520 door Loys de Grave, vergezeld van een stedelijk toezichter, vier ervaren loodsen en twee magistraten van Mude en Sluis, in de inkom en de vaargeul van het Zwin deden instellen, leert ons dat er aldaar vier belangrijke boeien geankerd lagen, meer bepaald twee westelijke in de eigenlijke monding van de inham en twee andere tegenover «de Loopinghe», de grote zandbank of drempel tegenover Kadzand. Ook naderhand wordt nog van deze vier drijvende tonnen gewag gemaakt en wel in verband met de binnenscheepvaart²¹⁰. Jacop Musaert de bewaarder van de boeien in het Zwin, was ook loods en als dusdanig zien we hem zowel vóór als na 1512 optreden²¹¹. Samen

hueren aerbeyt ende moyte van den thonnen te verlegghene... waer toe zy eenen hue ofte boot leveren moeten zonder den coste van der stede, mids der somme van 6 lb. (gr.)». Bovendien betaalde de stad Brugge aan «Jacop Musaert, bewaerer van den thonnen ter Sluus, ter causen van t verlegghen van den zelve thonnen, mids zekere reparacie daer anne ghedaen... 3 lb. 4 s. gr.». Voor wat betref de uitgaven voor de seizoenlakens van mei, bekostigde ze de gebruikelijke 16 s. gr. en 20 s. gr., respectievelijk ten bate van «den baqueman van der Sluus» en «den bewaerdre van den thonnen» aldaer, zonder aanduiding van naam. R 1511-1512 (nr. 32565), f° 75 v°, 96 r° en 109 r°.

209. Bijlage XI. - Tijdens het boekjaar 1513-1514 werd door een stuurman een opgeviste weggedreven ton te Sluis terug ingeleverd. R 1513-1514 (niet te Brusel), f° 142 r°.

210. Bijlagen III en XIII. - COORNAERT, *a.w.*, blz. 73-74.

211. Jacop Musaert, was een zeeman, burger van Mude, wonende te Sluis. Als dusdanig vinden we hem in 1514 vermeld in het verslag van de commissie

met zijn vennoot of helper, Loys de Grave, wordt hij, in zijn functie van «bewarer» van de tonnen en andere bakens, in de Brugse stadsrekeningen tot 1524 vermeld en zonder laatstgenoemde ook nog in 1525, maar dan voor het laatst²¹². Van Loys de Grave weten we dat hij alsdan voor de stad Brugge nog andere functies op zich genomen had en blijkbaar in 1526 overleed²¹³. Wie toen als «bewarer» in dienst was, weten we niet. De Brugse stadsrekening over het ambtsjaar 1526-1527 heeft het inderdaad nog steeds over de uitkering van een gezamenlijk loon aan de bewaarders van de tonnen, maar zonder die met hun naam te vernoemen. Wel vernemen we dat van dat boekjaar af deze wedde jaarlijks op 8 lb. gebracht geworden was²¹⁴. Vanaf

van onderzoek, belast met de inspectie van de dieptes en ondieptes in het Zwin, en wel als een van de ondervraagde getuigen. Hij was toen 47 jaar oud. GILLIODTS, *Bruges port de mer, a.w.*, blz. 118, getuigenis nr. XIV. - Als loods, die voor het binnenleiden van een vreemd schip te Sluis drinkgeld in ontvangst nemen mocht, troffen we hem in 1506, 1517, 1518, 1519 en 1537 aan. R 1505-1506 (nr. 32559), f° 92 r°; R 1516-1517 (nr. 32568), f° 121 v°; R 1517-1518 (nr. 32569), f° 117 v°; R 1518-1519 (nr. 32570), f° 117 v° en 118 r°, en R 1536-1537 (nr. 32588), f° 80 v°: «vadere» van Clement Musaert.

212. «Loys de Grave ende Jacob Musaert, bewaarders van den thonnen» ontvingen in 1523 7 lb. 5 s. grooten «ter cause van diverssche partijen by hemlieden verleyt, omme t verlegghen van den thonnen ende anderssins, naer t verclaers van eenen blade pampiers, der inne de partijen van costen in t langhe ghespeci- fiert staen, ghesien, gheverifiert ende gheteekent, alsoo t behoort». R 1522-1523 (nr. 32574), f° 123 v°. - Het volgend jaar bedroeg de terugbetaling om dezelfde reden 7 lb. 6 s. 10 d. gr. R 1523-1524 (nr. 32575), f° 127 r°. - In 1525 ontving Jacop Musaert, als terugbetaling voor zijn onkosten, 6 lb. 15 s. 9 d. gr. R 1524-1525 (nr. 32576), f° 122 r° en v°. - Zie ook voetnoot 211.

213. Loys de Grave trad gedurende de boekjaren 1523-1524, 1524-1525 en 1525-1526 als «bewaerder van den rechte van den stapele ter Sluus» op. Aldaar oefende hij bovendien gedurende het eerste van deze drie ambtsjaren eveneens de functie van «thoalnare» uit en, binst de twee volgende, die van «bailliu van den watre». Tijdelijk, gedurende het ambtsjaar 1524-1525, vinden we hem ook als Brugs mandataris, staande «ten wachte van den coorne, dat men zoude willen voeren uut Vlaendren». In de rekening van het daaropvolgend boekjaar is er sprake van «wylen Loys de Grave, in zynen tyt bewaerdere van den stapel- rechte deser stede (van Brugge) ter Sluus». R 1523-1524 (nr. 32575), f° 119 r°, 120 r° en 127 r°; R 1524-1525 (nr. 32576) f° 111 v°, 116 v°, 122 r° en v° en 125 v°, en R 1525-1526 (nr. 32577), f° 111 r° en v°, 113 r° en 119 v°.

214. «Den bewaarders van den thonnen ter Sluus, 6 lb. gr., over huerlieder moyte, die zy doen in t legghen ende verlegghen van den zelve thonnen, 6 lb. ... Dezelve, de somme van 9 lb. 3 s. gr., ter cause van diverssche partijen van

1533 bekostigde de stad Brugge ieder jaar in mei slechts nog één enkel seizoenlaken ter waarde van 20 schellingen groten, in de plaats van de twee stukken zulke stof, die tot dan toe aan de «bewarer» van de tonnen en andere tekens telkenjare toegekend geworden waren²¹⁵. Toch is er in de stadsrekeningen tot in 1538 steeds sprake van de gezamenlijke wedde uitbetaald aan degenen, die, alsdan vermoedelijk nog altijd twee in aantal zijnde, als een vennootschap van bewaarders van de boeien en bakens, optraden²¹⁶.

Het moet zijn dat, niettegenstaande de regelmatige verandering van de ankerplaats van de drijvende tonnen, er op de duur met de afbakening van de dieptes en ondieptes in de monding en de vaargeul van het Zwin een en ander niet meer in orde was. In de loop van juni 1537 inderdaad zag de magistraat van Brugge zich genoopt met de kapitein van de toen pas aangekomen Spaanse vloot over de verlegging van de drijvende tonnen te gaan praten. Blijkbaar als gevolg van dit gesprek werd weldra door de stad daartoe overgegaan en tevens ook tot het plaatsen van enkele grote masten als staande bakens, waarschijnlijk een vijftal, in het Zwin zelf, meer bepaald wellicht op de ondiepten of zandbanken aldaar²¹⁷. Overigens waren de Brugse wethouders

penninghen, by hemlieden verleyt...». R 1525-1526 (nr. 32577), f° 111 r° en v°. - «Den bewaerders van den thonnen ter Sluus, 8 lb. gr. over huerliedder moyte... De zelve de somme van 6 lb. 12 s. 2 d. gr., over vele ende diverssche partyen van pennynghen...». R 1526-1527 (nr. 32578), f° 114 r° en v°.

215. «De bakemen ter Sluus 16 s. Den bewaerder van den thonnen ter Sluus 20 s. (gr.)». R 1531-1532 (nr. 32583), rubriek «utgheven van saysoenlakene», f° 73 r°. - «De bakeman ende bewaerder van den thonnen ter Sluus, 20 s. (gr.)». R 1532-1533 (nr. 32584), zelfde rubriek, f° 72 r°. - Tijdens eerst genoemd boekjaar waren zes «grootte steenen van Antoing» voor de drijvende tonnen aangekocht geworden. F° 91 r°.

216. «De bewaerders van den thonnen ter Sluus, 8 lb. gr... somme, die zy jaerlics hebben over huerliedder moyte, die zy doen in t legghen ende verlegghen van den zelve thonnen...». R 1537-1538 (nr. 32589), f° 81 r°. - In de volgende stadsrekening is er alleen sprake van de toekenning van deze wedde aan «Anthuenis Jacobs suene Muzaert, bewaerdere van den thonnen ter Sluus». R 1538-1539 (nr. 32590), f° 83 r°.

217. Op 8 juni 1537 besloten de Brugse wethouders de volgende dag op hun zitting de kapitein van de op 15 mei aangekomen Spaanse vloot bij zich te ontbieden «pour l'interroger sur le déplacement des balises dans le Zwin». GIL-

van oordeel, zoals blijkt uit het concept dat ze enige tijd nadien, betreffende de reglementering van het loodswezen, ten behoeve van de consuls van de Spaanse natie opstelden, dat wat meer aandacht aan deze laatste soort tekens diende besteed te worden²¹⁸.

Vanaf 1 september 1538 vinden we slechts nog een bewaarder van de tonnen en bakens van het Zwin in dienst, namelijk Anthuenis Jacopssuene Musaert, die, zoals zijn naam het zegt, de zoon van Jacop Musaert en misschien diens onmiddellijke opvolger in genoemde functie moet geweest zijn. Ongetwijfeld wilden de Brugse schepenen vanaf het boekjaar 1538-1539 hun toezicht op de werking van het signalisatiestelsel in het Zwin nog verscherpen, ten einde nalatigheid en misbruiken uit te schakelen²¹⁹. In de stadsrekeningen vinden we inderdaad vanaf dat

LIODTS, *Consulat d'Espagne, a.w.*, dl. I, blz. 306, ontleding. - Brugge, Stadsarch., Memoriael van den Camere (1536-1537) (thans zoek), f° 51. - Op 22 en 23 juni bevonden zich te Sluis een viertal afgevaardigden van de Brugse wet «visiterende t Zwin, (om) aldaer ende daerinne te doen stellene zekere bakenen ende de thonnen te doen verlegghene». - Daartoe waren aangekocht geworden 7 Doornikse stenen, ten behoeve van de in het Zwin te leggen en ankeren tonnen, en «vyf eecken boomen, omme t stellen in de stede van bakenen». Het waren de beide bewaarders van de boeien, die deze «grootte bakenen» moesten opstellen. R 1536-1537 (nr. 32588), f° 65 v°, 69 v° en 83 r°. - Op 26 en 27 juli begaven zich twee Brugse wethouders, waaronder een burgemeester, naar Sluis om er met de kapitein van de Spaanse vloot «te spreken van zaken den Zwene angaende». Ibidem, 67 r°, evenals R 1537-1538 (nr. 32589), f° 56 r°. - Op 16, 17 en 18 oktober 1537 reisden drie vertegenwoordigers van de Brugse magistraat naar Sluis met als opdracht het «visiteren van den Zwene ter Sluus ende zekeren bakenen daerinne te doen stellene, ter preservacien van den scepen ende goederen, aldaer arriverende», vanwaar ze verder trokken naar het kanaal van Oostburg. Daartoe lieten ze zich te water met boten, bestuurd door schippers, vervoeren. Nogmaals waren «vyf mastkins» voor het maken van evenveel staande «bakenen» aangekocht geworden. Over de plaats, waar deze staande tekens opgesteld werden, vernemen we alleen, dat ze zich in het «Zwin ter Sluus» bevonden. R 1537-1538 (nr. 32589), f° 57 r° en 81 r°. - COORNAERT, blz. 74.

218. «ils (les pilotes) cognoistront facilement le changement du parfondeur et des dangiers, qui pourroient illecq avenir, a quoy porront aussi grandement aider les bakes et enseignes, que ceulx de Bruges sont accoustumez metre audit port, dont ils pourront soigner que meilleur regard en soit prins, que jusques ores a este fait». GILLIODTS, *Consulat d'Espagne, a.w.*, dl. I, blz. 311. - Zie de voetnoten 86 en volgende tot en met 89.

219. A.J. Muzaert ontving in 1539, naast zijn wedde, ten bedrage van 8 lb. groten, slechts 2 lb. 16 s. groten als terugbetaling «over diverssche costen by

ambtsjaar afzonderlijke posten aangaande de uitgaven voor de herstellingen van het ijzerwerk van de tonnen en de aankoop van de anker- of zinkstenen, om genoemde boeien op hun ligplaats met ketens aan vast te leggen, betalingen, die vroeger globaal door de «bewarer» in rekening gebracht werden²²⁰. Dit betekende meteen, dat laatstgenoemde voortaan van de verantwoordelijkheid voor deze uitgaven ontlast was. Op 4 december 1542 sloten de schepenen van Brugge inderdaad met de vrouw van de steenkapper Francois van Oost, die toen reeds sinds enkele jaren als leverancier van de zinkstenen optrad, een overeenkomst, waardoor de prijs voor de aanmaak en de levering van die stenen vastgesteld werd²²¹. Wel bracht de bewaarder

hem ghedaen in t verlegghen van den thonnen, stellen van den bakenen ende anders» en dit volgens «eene zyne rekeninghe, gheteeckent by scepenen van der tresorie», wat vroeger ook gebruikelijk was. R 1538-1539 (nr. 32589), f° 83 r°. - Vanaf het volgende boekjaar diende hij voortaan, in de plaats van één, elk jaar twee rekeningen betreffende zijn «diverssche costen» in, waarschijnlijk respectievelijk met de opsomming van zijn uitgaven voor het verleggen van de drijvende tonnen en met de lijst van zijn onkosten voor het stellen van de staande bakens, zonder dat er nog van andere posten aangaande herstellingen aan de boeien of aankoop van materiaal, tenzij misschien ten behoeve van de staande tekens, sprake moet geweest zijn. R 1539-1540 (nr. 32591), f° 79 r°.

220. Aan de smid of «groufsmet», die, zoals de bewaarder van de tonnen, een inwoner van Sluis was, werd in 1541 de som van 12 lb. 4 s. 9 groten betaald voor de levering van «diverssche ketenen ende andere wercken... omme t legghen van den thonnen in t Zwin». R 1540-1541 (nr. 32592), f° 67 r°. - Uit de volgende stadsrekeningen vernemen we dat de smid, die steeds met zijn naam vernoemd wordt, als ijzerwerk niet alleen ketenen, maar soms ook schakels, banden en «gorgels» (wervels ?) geleverd had. R 1549-1550 (nr. 32601), f° 74 r°, en R 1565-1566 (nr. 32617), f° 72 r°, telkens onder de rubriek «van yserwercke».

221. Francois van Oost of van Oost wordt als «steenhouwere», die aan de stad Brugge zinkstenen leverde, voor het eerst in 1540 vermeld. Dat jaar ontving hij 24 s. groten voor «de leveringhe van vier blauwe steenen... omme de thonnen in t Zwin ter Sluus daeranne vast te makene». R 1539-1540 (nr. 32591), f° 65. - Het volgende jaar leverde hij vijf zinkstenen «metten makene van den gaten» voor de prijs van 30 s. groten. R 1540-1541 (nr. 32592), f° 66 r°. - In 1542 was het maar één steen aan de prijs van 6 s. groten. R 1541-1542 (nr. 32593), f° 76 v°. - In 1543, na de afsluiting van het leveringsakkoord, waren het er zes, elk voorzien van een gat, aan de «by woorwaerde» vastgestelde prijs van 5 s. groten per steen. R 1542-1543 (nr. 32594), f° 79 r°. - Cornelie, de weduwe van Fransois van Oost, ontving in 1547 voor het laatst deze prijs voor de levering door haar overleden echtgenoot van twee stenen «metten makene van den gate». R 1546-1547 (nr. 32598), f° 76 r°. - Zie verder bijlage XII.

van de tonnen en bakens, wiens wedde in 1545 tot 10 pond groten en in 1568 tot 12 zulke ponden verhoogd geworden was, jaarlijks nog steeds zijn uitgaven voor het verleggen van de boeien en het stellen van de staande bakens in rekening, wat er op wijst dat dit telkens met grote zorg uitgevoerd geworden was. Overigens had hij zich daarvoor iedere keer laten bijstaan door enkele schippers, met wie hij samen naar de ligplaats van de boeien gevaren was en die door hem voor hun medewerking vergoed geworden waren²²². Anthuenis Musaert, die, zoals zijn vader, tevens loods was en op wie als dusdanig soms bij dringende of moeilijke gevallen van pilotage of vlot brengen van een gestrand vaartuig beroep gedaan werd, zien we, als bewaarder van de boeien en bakens, tot 1571 zijn dienst uitoefenen²²³. In september van dat jaar werd hij door Pieter Stevins, alias van

222. A.J. Musaert, de «bewaerder van den thonnen», streek in 1546 genoemde 10 lb. groten, die hem toen «by ordonnancie van den college... jaerlicx toegheleyt» geworden waren, voor het eerst op. Hem werden ook nog steeds terugbetaald de «diversche costen», die vanaf dat boekjaar in de Brugse stadsrekeningen aangeduid staan als zijnde gedaan geweest «in t uitvaeren met diversche scippers in t verlegghen van den voorseiden thonnen, stellen van den bakenen ende anders», wat dat jaar 6 lb. 5 s. 4 groten bedroeg. R 1545-1546 (nr. 32597), f° 96 v°. - Vanaf 1563 vinden we alleen nog aangeduid het bedrag van de uitgave, door de bewaarder van de tonnen en bakens «in t stick van zynen laste verleyt», zonder nadere bijzonderheden daarover, terwijl de aldus terug te betalen som bij «zyne gaigen ordinaire» samen in een post gevoegd geworden was. R 1562-1563 (nr. 32614), f° 89 r° en 91 r°. - In 1568 ontving Musaert globaal 18 lb. 8 s. 8 groten, zonder dat er in de desbetreffende post het bedrag van zijn wedde, dat toen blijkbaar nog steeds 10 lb. groten bedroeg, vermeld wordt. R 1567-1568 (nr. 32619), f° 85 r°. - In 1569 mocht hij «voor zyne gaigen 12 lb. groten ende van verleyde penninghen 11 lb. 3 s. 2 groten» of samen 23 lb. 3 s. groten in ontvangst nemen. R 1568-1569 (nr. 32620), f° 78 v°.

223. A.J. Musaert wordt als loods voor het eerst in 1537 vermeld. Op hem werd vooral in 1543 en volgende jaren tot en met 1550 beroep gedaan. Op 3 oktober 1549 bracht hij te Sluis een Spaanse koopvaarder van 300 vaten binnen en ontving daarvoor, als drinkgeld voor «dobbel pylotaeige», 30 s. groten. Voor het laatst vinden we hem als piloot vernoemd in juni 1558, toen hij, samen met een andere loods, voor het binnenleiden van een Spaanse schip van 250 vaten een driedubbele fooi in ontvangst nemen mocht. R 1536-1537 (nr. 32588), f° 80 v° - 81 r°, R 1549-1550 (nr. 32601), f° 84 r°, en R 1557-1558 (nr. 32609), f° 87 r°. Zie voor het overige de voetnoten 35, 36, 38, 81, 82, 102, 105, 109, 165, 167, 169, 171 en 173. - Als «bewaarder» van de tonnen en bakens wordt hij voor het laatst vermeld in R 1570-1571 (nr. 32622), f° 72 v°.

Mechelen, opgevolgd²²⁴. Deze werd op zijn beurt in 1574 of 1575 door Jan van der Schilde vervangen²²⁵.

De boekhouding betreffende het onderhoud van het tonnen- en bakenstelsel in het Zwin, zoals we haar in de Brugse stadsrekeningen opgetekend vinden, bevat weinig nadere gegevens over de eigenlijke ligging en het aantal van de tekens zelf. Wel kennen we het aantal zinkstenen, dat jaarlijks van september 1539 tot en met augustus 1550 door de steenkapper, Franchois van Oist, en zijn opvolger, Pieter Aerts, ten behoeve van de drijvende tonnen geleverd geworden was. Dit aantal schommelde van minstens een tot ten hoogste acht, elk stuk steen dan voorzien van een gat, om er de keten van de boei aan vast te hechten²²⁶. Dit zou dan misschien toelaten te veronderstellen, dat er

224. De nieuwe «bewaerdere» wordt voor het eerst vermeld in R 1571-1572 (nr. 32623), f° 65 v°. - Hem werden dat boekjaar, ten behoeve van de kalfatering van de boeien, twee tonnen pek en een halve ton teer geleverd. Ibidem, f° 59 r°.

225. In R 1574-1575 (nr. 32626), f° 65 v°, is er sprake van de beide bewaarders, de oude en de nieuwe, in verband met de uitkering van «huerliedier gaigen» en de terugbetaling van de door hen «verleyde penninghen», wat toen niet in rekening gebracht geworden was. Het is niet duidelijk waarom. Misschien waren toen, om ene of andere reden, wellicht wegens heerkraft, de boeien en bakens voorlopig aan hun lot overgelaten geworden. Ook de «groufsmet» ontving dat boekjaar geen vergoeding. Zeker is dat in het tweede halfjaar van 1575 de haven van Sluis tijdelijk voor het scheepvaartverkeer gesloten geworden was, vermits op 9 november van dat jaar de Brugse magistraat een burgemeester stuurde «t hove omme te verzoucken openinghe van den havene van Sluus». R 1575-1576 (nr. 32627), f° 49 r°. - Tijdens laatstgenoemd boekjaar ontving Jan van der Schilde voor het eerst zijn wedde en de terugbetaling van de door hem gedane onkosten, zijnde in het totaal 28 lb. 4 s. groten. Ibidem, f° 63 r°.

226. Het waren acht aldus bewerkte stenen in R 1543-1544 (nr. 32595), f° 77 r° - 78 v° vier in R 1544-1545 (nr. 32596), f° 77 v°, vier in R 1545-1546 (nr. 32597), f° 77 r°, twee in R 1546-1547 (nr. 32598), f° 76 r°, twee in R 1547-1548 (nr. 32599), f° 71 r°, acht in R 1548-1549 (nr. 32600), f° 76 r°, en vijf in R 1549-1550 (nr. 32601), f° 73 r°. Tijdens de drie laatste boekjaren was, na het overlijden van Franchois van Oost, Pieter Aerts als leverancier van de zinkstenen opgetreden. In R 1550-1551 (nr. 32602) en volgende rekeningen staat er geen afzonderlijke post betreffende de uitgaven voor de aankoop van zulke stenen meer, blijkbaar omdat vanaf dat boekjaar de onkosten voor de aanschaffing van allerlei soorten steen geglobaliseerd geworden waren. Wel vinden we in het vervolg nog steeds elk jaar de gebruikelijke post aangaande de uitgaven voor ijzerwerk aan de drijvende tonnen, betaald aan de «groufsmet», en soms ook een post betreffende de uitgaven voor de aankoop van pek, gebruikt bij het kalfateren van die boeien. - R 1579-1580 (niet te Brussel), f° 49 r° en 64 r°, is er sprake van de «salvatie» van

in de inkom van het Zwin alsdan wel acht drijvende tonnen geankerd lagen, wat inderdaad overeenstemt met het aantal van die boeien, dat op het gekende schilderij van 1561, zich bevindend te Brugge in het Gruuthusemuseum en gans het landschap omheen de haven van Sluis voorstellend, te zien is. Ze worden afgebeeld in hun ligging nabij de «zille» of drempel in de monding van het Zwin. Vijf van hen — wat misschien één te veel is — bakenen de westelijke geul of eigenlijke inkom aldaar af en de overige drie of vier de oostelijke toegang tegenover de zandbank geheten «de Peerdemarct». Op het schilderij is ook duidelijk de bollebaken van het Hazegras op «de Noord» nabij Knokke, vlak tegenover de drijvende tonnen van de westelijke geul, te zien. Eigenlijk toont dit merkwaardig schilderstuk ons in vogelvlucht gans de streek tussen Blankenberge, Veere, Biervliet en Brugge met in het centrum Sluis. Deze stad vinden we er op afgebeeld met zijn beide kastelen aan weerskanten van de haven, alsmede met de zandbank «de Plate», gelegen in de «passe» of het kanaal, dat de verbinding met de inkom van het Zwin vormde. Voorts is op het schilderij in het landschap omheen Sluis ook gans het hydrografisch stelsel in kaart gebracht. Ten oosten van deze havenstad ziet men de wateren omheen de eilanden Kadzand, Wulpen, Breskenszand en noordwaarts Walcheren, waaronder de Honte, het Zwarte Gat, de Vloer, de Navel, het kanaal van Oostburg en de Passegeule. Ten westen van Sluis is het Zwin met zijn hydrografisch netwerk en de kust van Knokke tot Blankenberge met de aldaar gelegen kerktorens en «vierboetes» of vuurbakens te zien²²⁷. Op verschillende andere zestiende-eeuwse topografische kaarten, die Sluis en omgeving afbeelden, vindt men veel van deze bijzonderheden terug, maar dan met de

een «baketonne... met haere ketene lanck wel 48 voeten» - Voor de afbeeldingen van respectievelijk een ronde en een konische drijvende ton, elk met haar keten en zinksteen, in 1585, zie A.W. LANG, *Entwicklung, Aufbau und Verwaltung des Seezeichenwesens an der deutschen Nordseeküste bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. Bonn, 1965, blz. 40 en 41.

227. Brugge, Museum Gruuthuse. - COORNAERT, *a.w.*, blz. 61-62, dagtekent deze kaart niet van 1561, maar van omstreeks 1480. - Reproductie in Chastellain, *a.w.*, tegenover blz. 3. - Voor de reproductie van het detail, voorstellende de monding van het Zwin met de drijvende tonnen, zie deel I van dit artikel in dit tijdschrift, CXVII, 1980, blz. 116.

drijvende tonnen in een fiktieve ligging in de inkom en vaargeul van het Zwin, meer bepaald in een sliert, in de plaats van een kring omheen de drempel of grote zandbank aldaar, evenals zichtbaar in een fictief aantal. Dit is ook min of meer het geval voor de grote topografische kaart van het Brugse Vrije, gemaakt door Pieter Pourbus in 1571 en volgende jaren en opnieuw bewerkt in een kopie van omstreeks 1600. Op deze merkwaardige landkaart staan in de inkom en vaargeul van het Zwin zeven boeien, liggende in een rij, en langs de oevers tot Sluis zes signaalmasten afgebeeld, wat ongetwijfeld, in zake aantal van beide soorten bakens, juist of toch ongeveer juist kan geweest zijn, maar niet wat aangaat de ligging van de eerste soort tekens. Meer in overeenstemming met de werkelijkheid is op de kaart de standplaats van de staande bakens of bollebakens. Drie van deze signaalmasten zien we er op de westelijke oever van de vaargeul afgebeeld en drie andere aan de oostzijde van de «Plate» of langgerekte zandbank, die, als een tweede drempel, tussen Mude en Kadzand, in het toegangskanaal vóór Sluis lag. Het staande teken dat zich het dichtst bij de boeien bevond, was de bollebak van het Hazegras op «de Noord» van Knokke. Voor het overige is op de landkaart van Pieter Pourbus ook de kuststreek tussen deze laatste plaats en Oostende met zijn kerktorens en «vierboetes» in beeld gebracht. Zo krijgen we een idee van de torens en gebouwen, die voor de zeelieden tijdens de kustvaart als landmerken over dag en ook 's nachts dienden. De vier vuurbakens, die we op de kaart voorgesteld vinden, zijn die van Nieuwpoort, Oostende, Blankenberge en Heist²²⁸. De beide hier besproken landkaarten vullen dus elkaar, in zake het signalisa-

228. Brugge, Museum Gruuthuse : fragment van het origineel. - Brugge, Stadhuis : kopie van het origineel door Pieter Claeysens, gemaakt in opdracht van het Brugse Vrije. Het oorspronkelijk werk van P. Pourbus was toen reeds verbleekt. - GOTTSCHALK, *Historische geografie, a.w.*, dl. II, blz. 222-224, afbeelding 10 : reproductie van het fragment. Zie ook figuur V : schets van de monding van het Zwin, het eiland Kadzand, het Zwarte Gat, het kanaal van Oostburg en de streek van Breskens, getekend naar de kaart van Pourbus (fragment) en de kopie ervan. Op deze schets worden ook de tonnen en andere bakens gelokaliseerd, althans naar de voorstelling ervan door Pourbus. - Voor andere kaarten van 1547 en 1555, zie COORNAERT, *a.w.*, blz. 75 en 76, en GOTTSCHALK, *Historische geografie, a.w.*, dl. II, blz. 124 en passim.

tiestelsel in het Zwin in 1561 en volgende jaren, goed aan.

Dat de stad Brugge in de loop van de 16de eeuw achtereenvolgens verschillende topografische en hydrografische kaarten van de streek van het Zwin en omgeving liet vervaardigen, waarop in detail de waterlopen, zandbanken, schorren, polders en dijken, naast veel andere bijzonderheden gelokaliseerd staan, verraadt vanwege haar ongetwijfeld niet alleen een uitgesproken zorg voor, maar bovendien ook een zekere trots over een waterstaat, tot wiens totstandkoming zij zoveel had bijgedragen. Het was ook begrijpelijk, dat telkens, op de voornaamste onder deze landkaarten, eveneens het signalatiesysteem gesitueerd werd. Het Brugse bakenstelsel wees immers op het bestaan van een degelijke pilotage ten dienste van de vreemde koopvaarders en dus op een belangrijk scheepvaartverkeer op het Zwin. Brugge wist dit loodswezen met wat er inzake signalisatie mee gepaard ging tot in het begin van 1584 in stand te houden. Toen kwam daaraan, als gevolg van de beroerde politieke toestand, namelijk de terugkeer van de stad onder het Spaans gezag en de breuk met Sluis, dat in de handen van de rebellen bleef, plots een einde. Aan de smid, die voor het ijzerwerk van de drijvende tonnen instond, werd alsdan onmiddellijk geen vergoeding of loon voor zijn werk tijdens het nog lopende dienstjaar meer uitgekeerd²²⁹. In 1585 was dit ook zo voor Jan van der Schilde, de bakeman en bewaarder van deze boeien²³⁰. Toen eind 1587, bij de val van Sluis, na drie jaar van die voorhaven afgesneden te zijn geweest, Brugge zijn verbinding met het Zwin en met de zee dacht te kunnen herstellen, zou daarvan zo goed als niets meer terecht komen en wel als gevolg van de feitelijke blokkade van de kust door de rebellen. De Bruggelingen zagen dan ook de

229. R 1583-1584 (nr. 32630), f° 40 r°. - Deze «groufsmet», Andries Loys, inwoner van Sluis, was sinds het ambtsjaar 1573-1574 in dienst. R 1573-1574 (nr. 32625), f° 54 v°.

230. «Nopende t kerlaken van den bakeman ter Sluus, mids de troublen, niet». R 1584-1585 (nr. 32631), f° 36 r°. - Voor het overige zien we vanaf deze rekening ook geen wedde en vergoeding voor gedane onkosten aan de bewaarder van de boeien en bakens meer uitbetaald worden. - In R 1580-1581 (niet te Brussel), f° 46 v°, vinden we, wellicht voor het laatst, nog een uitgave voor de aankoop van twee «baketonnen».

noodzaak niet meer in het signalisatiestelsel in het Zwin, voor zover dit nog bestond, terug in orde te brengen en opnieuw te laten funktionieren. Overigens was er alsdan ook van enige pilotage geen sprake meer, tenzij heel uitzonderlijk, zoals blijkt uit de stadsrekening over het ambtsjaar 1598-1599, toen voor het eerst, sinds vele jaren, opnieuw een groot vaartuig het Zwin binnengeloodst werd, al was het niet verder dan tot in de diepte vóór het Hazegras nabij Knokke²³¹. De aanwezigheid aldaar van deze vaargeul werd vroeger of, wie weet, misschien toen nog steeds door een bollebaken of een mast gesignaleerd²³². De blijkbare hoop van de Bruggelingen aldaar te zien ontstaan een nieuwe voorhaven of ankerplaats, waarvan de veilige toegang door pilotage en gebeurlijk door een nieuw bakenstelsel zou gewaarborgd worden, verzwond evenwel in 1604 met de verovering en inlijving van Sluis door het Noorden. Dit was dan ook het stille einde van het epos van het Zwin als levensader van Brugge en het Brugse Vrije²³³.

We danken het Stadsarchief te Brugge (de heren Albert Schouteet en André Vandewalle), het Rijksarchief te Antwerpen (de heer Alfred Jamees) en het Algemeen Rijksarchief te Brussel voor de uitlening en fotokopiëring van documenten uit de archieven en andere dienstverlening.

231. Zie voetnoot 62.

232. Zie voetnoot 196.

233. CHASTELAIN, *a.w.*, blz. 76 en 77.

BIJLAGEN

DEEL II

VII

Lijst van de schepen, die in 1500 door de piloten van de kust te Sluis binnengeloodst werden, naar de Brugse stadsrekeningen over de boekjaren september 1499 - augustus 1500 en september 1500 augustus 1501, alsmede naar een gedeelte klad van laatstgenoemde rekening.

— Brugge, Stadsarchief, rek. 1499-1500, folio's 82 r° - 83 r°, 86 r° en v^o, 87 v° en 88 v°, en rek. 1500-1501, folio's 89 v° en 90 r°, alsmede het gedeelte klad van die rekening (gevoegd in de bundel, gedateerd 1499-1500), folio's 22 v° - 23 r°. - Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nrs. 32553 en 32554, zelfde folio's, maar zonder het klad.

— Ontleding, lopend over het boekjaar sept. 1499 - aug. 1500, in L. Gilliodts-Van Severen, Inventaire des Archives de la Ville de Bruges, Brugge, 1871-1878, dl. VI, blz. 450, maar verkeerdelijk gerangschikt onder het jaar 1499, alsmede onvolledig, daar de gegevens uit het boekjaar 1500-1501 er niet in opgenomen werden. Ook de enkele bijkomende bijzonderheden uit het klad ontbreken erin.

— Wel combineren de gegevens, die in de twee opeenvolgende stadsrekeningen staan en vullen ze aan met een paar bijzonderheden uit het klad, althans voor de periode gaande van 12 september tot 16 december 1500. Achtereenvolgens sommen we per item op : de datum van aankomst van elk schip, de naam en plaats van herkomst van de pilote-rende loods («pilote») of stuurman, alsmede het bedrag van diens drinkgeld in Vlaamse groten, het land of de plaats van herkomst van het binnengeloodste vaartuig, de tonnenmaat van het schip en diens lading, dit alles in zover die details in genoemde rekeningen vermeld worden. De gebruikte afkortingen zijn O voor Oostende, W voor Wenduine, Bl voor Blankenberge en H voor Heist. Daar waar de piloot als stuurman aangeduid staat, plaatsens wij na diens naam de afkorting st. De uitdrukking «in het klad» korten we af tot i.h.kl.

— 16 december 1499 - Adriaen f. Boudins (O), 4 s. - een schip uit Bretagne, 60 vaten - wijn uit Poitou («poytauwe»)

— 21 december - Vincent Jacops (Bl), 6 s. - een schip, 100 vaten - fruit en wijn

— 21 december - Jacop f. Anthuenis Musschers, 8 s. - een schip, 150 vaten - vijgen

— december - Cornelis Weyns (st) (W), 5 s. - twee schepen

— 10 februari 1500 - Cornelis Weyns (st) (W), 4 s. - een schip, 60 vaten - wijn uit Cyprus («Caperycke»)

- (zelfde datum ?) - Vincent f. Pieters Stasins (Bl), 6 s. - een schip, 100 vaten - suiker
- (zelfde datum ?) - Jan f. Pieters Brune (W), 5 s. 2 d. - een schip, 100 vaten - wijn
- 26 februari - Victoor Arents (st) (W), 4 s. - een schip, 80 vaten
- 1 maart - Vincent f. Pieters Stasins (Bl), 9 s. 6 d. - twee schepen - wijn uit Gascogne
- 4 maart - Willem Rycquaert (O), 6 s. - een schip uit Spanje, 100 vaten - ijzer en wol
- 4 maart - Jacop Legiers (W), 5 s. - een schip uit Bretagne, 100 vaten - wijn
- 3 april - Jan Mate (W), 4 s. - een schip uit Valencia, ± 70 vaten
- 3 april - Aernout Loys (Bl), 4 s. 6 d. - een schip, 80 vaten
- 4 april - Voctoor Arents (st) (W) en Cornelis Willaerts (st) (W), 12 s. - twee schepen, 120 en 150 vaten
- 12 april - Anthuenis Brandt (st) (H), 6 s. - een schip - 140 vaten - wijn
- 12 april - Jan Maes (st) (W) en Victoor Aernouts (Arents ?) (st) (W), 12 s. - twee schepen, 120 en 140 vaten - zout
- 21 april - Anthuenis Brant (st) (H), 4 s. - een schip, 50 vaten
- (21 april ?) - Jacop Piers (W), 5 s. - een schip uit Oostland, 100 vaten
- 25 april - Jacop Legiers (W), 4 s. 2 d. - een schip, 100 vaten
- 4 mei - Jan f. Pieters Brune (W), 4 s. 2 d. - een schip, 90 vaten
- 19 mei - Jan Thuenis (Bl), 7 s. 4 d. - een schip, 150 vaten
- 25 mei - Cornelis Weyns (st) (W), 8 s. - een schip, 180 vaten - wijn
- 3 juni - Jan Thuenis (Bl), 5 s. - een schip, 90 vaten
- 6 juni - Cornelis Weyns (st) (W), Vincent Weyns (st) (W) en Govaert van Milenburch (st) (W), 18 s. - drie schepen «commende van Levanten», twee van elk 100 vaten en een van 150 vaten
- 10 juni - Thomas Heindricx (O), 4 s. - een schip uit Ierland, 100 vaten - vellen
- 4 juli - Jan Willems (W), 7 s. - een schip, 130 vaten - malvezijwijn
- 8 juli - «16 piloten, die de vlote van Spaengnen ter Sluus in t Zwyn ghebrocht hebben», 5 lb. 19 s.
- 18 juli - Cornelis Weyns (st) (W), 5 s. - een schip, 60 vaten
- (zelfde datum ?) - Gheeraert (Govaert ?) van Mylenburch (W ?), 4 s. 2 d. - een schip uit Bretagne, 50 vaten - vachten
- 19 juli - Pieter de Brauwere (W), 6 s. - een schip uit Portugale, 100 vaten
- 28 juli - Andries Heindricx (O), 6 s. - een schip, 100 vaten - aluin
- 6 augustus - Jan Damees (Bl), 5 s. 6 d. - een schip, 100 vaten
- (zelfde datum ?) - Gillis Michiels (Bl), 5 s. - een schip, 90 vaten
- 12 september - Cornelis Weyns (W) en Govaert van Milenburch (W),

Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin

- «piloten», 16 s. - twee schepen uit Spanje van elk 200 vaten (i.h.kl.: 250 en 200 vaten) - ijzer en wol
- 23 september - Vincent Bouts (W), 3 s. - een schip uit Frankrijk, 40 vaten - wijn uit Poitou
- 16 oktober - Jan Michiels (Bl), 4 s. 2 d. - een schip «commende van Rouan», 60 vaten - wijn
- 20 oktober - Antheunis Boonem (Bl), 4 s. 2 d. - een schip «commende van Rouan», 60 vaten - wijn
- 27-28-29 oktober - Govaert van Milenburch (W) en Adriaen Reynolds (W), 14 s. 4 d. - drie schepen, twee van elk 80 vaten en een van 110 vaten - wijn
- 4 november - Cornelis Duvele (i.h.kl.: Cornelis Daneels) (Sluis), 6 s. - een schip, 160 vaten - fruit
- 28 november - Jacob Piers (W), 4 s. 2 d. - een schip, 70 vaten - rogge, bier en andere goederen
- (zelfde datum ?) - Pieter Rijcx, «pilote», 2 s. - een schip
- 16 december - Joos Zoetaert (O), 3 s. 4 d. - een schip uit Algarve («Algaerbe»), 50 vaten - fruit

VIII

Lijst van de schepen, die in 1501 door de piloten van de kust te Sluis binnengeloodst werden, naar de Brugse stadsrekeningen over de boekjaren september 1500 - augustus 1501 en september 1501 - augustus 1502, alsmede naar een gedeelte klad van eerstgenoemde rekening.

— Brugge, Stadsarchief, rek. 1500 - 1501, folio's 90 r° - 91 r° en 96 v° - 97 r°, alsmede het gedeelte klad gevoegd bij die rekening (in de bundel, gedateerd 1499-1500), folio's 23 r° - 24 v°, en rek. 1501-1502, folio's 98 r° - 99 v°. - Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nrs. 32554 en 32555, zelfde folio's, maar zonder het klad.

— Ontleding, lopend over het boekjaar sept. 1500 - aug. 1501, in L. Gilliodts-Van Severen, Inventaire des Archives de la Ville de Bruges, a.w., dl. VI, blz. 450, maar verkeerdelijk onder het jaar 1500 gerangschikt, alsmede onvolledig, daar de gegevens uit het boekjaar 1501-1502 er niet in opgenomen werden. Ook de enkele bijkomende bijzonderheden uit het klad ontbreken erin.

— We combineren de gegevens, die in de twee opeenvolgende stadsrekeningen staan en vullen ze aan met de bijzonderheden uit het klad, althans voor de periode gaande van 22 januari tot en met 15 (of 17) mei 1501. Voor de opsommingen per item, zie de verklaring bij de vorige lijst.

— 22 januari 1501 - Vincent Hancke (Bl), 6 s. - een schip uit Bretagne, 120 vaten - fruit

- 23 januari - Michiel Oppe (st) (W), 2 s. - een schip, 70 vaten
- 24 januari - Cornelis Willaert (W), 7 s. - een schip, 150 vaten
- 31 januari - Jan Willems (W), 12 gr. - een schip - Frans en Spaans goed
- 8 februari - Jan Pieterszuene Brune (W), 5 s. - een schip, 90 vaten - olie, fruit, wijn en «greyne»
- 9 februari - Govaert van Milenburch (W), 6 s. - een schip uit Lisabon, 120 vaten - zout en olie
- 10 februari - Andries Heindricx (O), 4 s. 2 d. - een «barke» uit Portugal, 70 vaten - fruit en zout
- 26 maart - Govaert van Milenburch (W), 5 s. - een schip uit Spanje, 120 vaten - ijzer en wol
- 2 april - Jan Busscop (O), 4 s. - een schip uit Portugal, 80 vaten - «wyn van asoyen»
- 3 april - Cornelis Busscop (O), 6 s. - een schip uit Spanje, 150 vaten - wijn en amandelen
- 3 april - Cornelis Weyns (W), 6 s. - een schip uit Portugal (i.h.kl.: Spanje), 150 vaten - olie en wijn
- 3 april - Vincent Bouts (W), 4 s. - een «barque» uit Portugal, 60 vaten - zout en kurk
- 5 april - Adriaen Reyens (W), 4 s. 2 d. - een «Oosters scip», 100 vaten - hout, bier en spek
- 17 april - Cornelis Hughemans (H) en Joos Correman (H), 20 s. - een «een groot scip, commende uut Scotland van 300 vaten groot»
- 17 april - Jan Gillis Michiels (Bl), 7 s. 2 d. - een schip uit Spanje, 130 vaten - aluin en olie
- 17 april - Jan van(den) Eeke (Bl), 6 s. - een schip van 130 vaten
- 17 april - Aernout Paillaert (Bl), 4 s. 6 d. - een schip uit Spanje (i.h.kl.: «een Portugaelsche barque»), 80 vaten - siroop en amandelen
- 21 april - Jan Gooris (O), 4 s. - een schip uit Spanje, 60 vaten - rijst en amandelen
- 4 mei - Cornelis Weyns (W), 5 s. - een schip uit Frankrijk, 100 vaten - aluin
- (zelfde datum ?) - Coppin Legiers (W), 7 s. 4 d. - «een Spaensch scip, commende uut Levanten», «groot boven de 150 vaten» - specerijen
- 15 mei (i.h.kl.: 17 mei) - Andries Boone (Bl), 7 s. - een schip uit Spanje, 180 vaten - malvezijwijn en specerijen
- (zelfde datum) - Cornelis Ondschoots (Bl), 4 s. 2 d. - een schip uit Portugal, 80 vaten - olie
- (juni ?) - Cornelis Lans (Bl), 5 s. - 80 vaten
- (juni ?) - Jan Maes (W), 4 s. 2 d. - een schip, 60 vaten
- 22 juni - Govaert van Milenburch (W), 5 s. - een schip, 100 vaten

Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin

- 23 juni - Vincent Bouts (W), 7 s. - een schip, 150 vaten
- (zelfde datum ?) - Jan Michiels (Bl), 6 s. - een schip, 120 vaten
- 23 juni - Pieter f. Jans Reins (W), 5 s. 6 d. - een schip, 100 vaten
- 21 augustus - Beernaert de Vechtre, «pilote», 10 s. - een schip, 250 vaten
- 15 augustus - Victoor Arnoutszuene (W), 6 s. - een schip, 120 vaten
- 16 augustus - Cornelis Weyns (W), 6 s. - een schip, 120 vaten
- (zelfde datum ?) - Jacop Piers (W), 5 s. - een schip, 70 vaten
- 6 september - «Cornelis Thys ende zyne medeghesellen, piloten, ter cause van dat zy ... een scip ter Sluus inbrochten, t welcke in dangiere was van bedervene, ne hadde ghedaen haerlieder hulpe..., 12 s»
- 13 september - Jacop Piers (W), 5 s. - een schip, 100 vaten
- 25 september - Victoor Roegier (W), 4 s. - een schip, 90 vaten
- 6 oktober - Pieter Cloet (st) (H), 4 s. - een schip, 80 vaten
- 7 oktober - Jan Deyle (Bl), 4 s. 6 d. - een schip, 100 vaten
- 15 oktober - Vincent f. Jacobs (Bl), 3 s. 4 d. - een schip 70 vaten
- (zelfde datum ?) - Victoor Aernouts (W), 2 s. 6 d. - een schip, 40 vaten
- (zelfde datum ?) - Pieter f. Jacobs Reyns (W), 7 s. - een schip, 200 vaten
- 10 november - Jan Mate (W), 4 s. - een schip, 60 vaten
- 26 november - Aernoudt Pele (Bl), 4 s. - een schip, 90 vaten
- (zelfde datum ?) - Adriaen Boone (Bl), 2 s. - een schip, 40 vaten
- (zelfde datum ?) - Adriaen Reyns (W), 3 s. 4 d. - een schip, 80 vaten
- (zelfde datum ?) - Andries Heindricx (O), 4 s. 2 d. - een schip, 87 vaten

IX

Brugge 17 februari 1512 (n.s.)

Aktering van de overeenkomst tussen de magistraat van Brugge en Jacop Musaert, geldig vanaf 1 maart, datum waarop laatstgenoemde als bewaarder van de bakentonnen van het Zwin in dienst zal treden en slaande op de regeling van diens wedde, vergoeding in kledij, eedaflegging en ook de aanstelling van een helper om hem in zijn taak bij te staan.

Brugge, Stadsarchief, Ferie-Tresorie, 1511-1525, f° 3 r°.

Actum XVII in sporcle XVc XI, present myn heere de burchmeester, de tresoriers ende ghecommiteirde Pieter Baerze (a)

Doe zo was. Gheaccordeirt met Jacop Musaert. Nopende den laste van den legghene van den thonnen in t Zwin ter Sluus, mids stellen van den baken, also men hier voormaels ghecoustumeirt es gheweist, in deser

manieren ende te wetene, dat hy de zelve thonnen legghen zal met zynen scepe, hebbende der vooren in wedde de somme van VI lb. ende een kerlaken. Ende ter cause van stellene van den baken, naer oude costumen, een kerlaken, waerdich 16 s. Dies zo heift begheert de voornoemde Jacop t zynder assistencie t hebbene Loys de Grave, den welken hem gheconsenteirt es t zijn coste ende laste. Behalve dat de voornoemde Loys eedt doen zal hem daerinne metten voornoemden Mussaert wel ende ghetrauwelick te quictene. Ingaende zyn wedden den eersten dach van maerte XVc XI.

(a) Pieter Baerze : onduidelijke lezing

X

Brugge, 19 februari 1512 (n.s.)

Aktering door de Brugse magistraat van de eedaflegging van Loys de Grave, als helper van Jacop Musaert, de bewaarder van de tonnenbakens in het Zwin, met de verbintenis laatstgenoemde bij te staan in diens taak in overeenstemming met de overeenkomst tussen beiden dienaangaande.

Brugge, Stadsarchief, Ferie-Tresorie, 1511-1525, f° 3 r°, akte volgende op die van 17 februari betreffende het akkoord tussen de Brugse magistraat en Jacop Musaert.

Actum XIX in sporcle XVc XI, present de tresoriers ende ghecom-miteirde

Doe zo dede eedt de voornoemde Loys de Grave. Te bewaerne t legghen van thonnen ende t bewaren van dien metten voornoemden Mussaert ende dat up alzulke onderspreken als de voornoemde Musaert ende hem Loys tusschen elcanderen gheschiet ende ghebuert es.

XI

Brugge, 29 maart 1512 (n.s.)

Akte van de Brugse magistraat met de opsomming van de voorwaarden bij de aanbesteding door Willem Havic, stapelaar van de stad Brugge te Sluis, in de naam van Cornelis Huusman, smid wonende aldaar, van het ijzerwerk tot het maken, onderhouden of herstellen van de bakentonnen van het Zwin.

Brugge, Stadsarchief, Ferie-Tresorie, 1511-1525, f° 4 r°.

Actum XXIX in maerte XVc XI, present die van der tresorie Gheaccordeirt met Willem Havic, staepelaere ter Sluus, uter name van

Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin

Cornelis Huusman, smet, wonende ter Sluus, nopende den yserwercken, dat hy naermaels zal moghen leveren ofte maken angaende den thonnen liggende in t Zwin ter Sluus.

Eerst, waert zo dat de voornoemde Cornelis eenich nieu werc maecte als kethenen ende datter voort toe dient, zal hebben van elken ponde (a) 1 1/2 groten.

Daer t ooc zo ghebuerde, dat men de voornoemde Cornelis leverde eeneghe oude kethenen ofte scakelen, omme van twee scakelen een te makene, zal men hem der of betalen van elken ponde eenen groten.

Voort alle de (b) wervelen, die versleten ofte ontsecken worden, zal die nieuwe maken omme 12 groten t stic, mids dat men hem gheboden wort der toe te leverne t hysere der toe dienende. Ende waer t dat hy eeneghe maecte, der toe hy t hysere leverde, zal men hem, Cornelis, der vooren betalen 18 gr. (c) van elken sticke.

Voort, alle de banden, die hy maken zal, dienende in de thonnen, wort die gheboden te makene ende mids t leveren van den ysere, omme 2 gr. den voet.

Ende indien men de voornoemde Cornelis (d) eenich oudt ysere levert, wort dat gheboden te ontfane, gheve voor 12 miten elc pont in minderinghe ten (e) zynen wercke. Ende (f) waer t dat men de voornoemde Cornelis eenich nieu ysere leverde, zal dat betalen, zoo t alhier ghelt.

(a) Met «pond wordt hier de gewichtseenheid, niet de munteenheid bedoeld.

(b) Er staat tweemaal «de».

(c) Eigenlijk staat er in afkorting een teken dat gelijkjt op «s-», wat klaarlijkelijc een schrijffout is.

(d) Na «indien» volgt «hy», maar doorgehaald, met erboven de verbetering «men de voornoemde Cornelis».

(e) Onduidelijc woord in afkorting, dat ook als «van» gelezen kan worden.

(f) Na «ende» volgt de doorgehaalde zinsnede «zal ooc hebben van den nieuwen ysere, dat hy vooren leveren zal». De rest van de tekst is de verbetering.

XII

Brugge, 4 december 1542

Akte van het akkoord tussen de Brugse magistraat en de vrouw van Franchois van Oost betreffende de levering van zinkstenen, voorzien

van de nodige gaten, bestemd voor de bakentonnen van het Zwin, aan de prijs van 5 schellingen groten het stuk, met terugwerkende kracht voor de twee zinkstenen, die reeds in de loop van september geleverd geworden waren.

Brugge, Stadsarchief, Ferie-Tresorie, 1541-1556, f° 27 v°

Den 4en in december XVc XLII, present d heeren Jan Claeysuene ende Pieter d Heere, scepenen ende beede de tresoriers

Aldoe zo accordeerde de tresorier met de huusvrouwe van Franchois van Oost nopende t leveren van den zyncsteenen, die behouven zullen te betalen van den sticke metten makene van den gate, zoo t behoort, omme de thonnen, die legghen in t Zwin ter Sluus der anne vast te makene, 5 s. gr. van den sticke, die zoe voortan maken ende leveren zal, der inne begrepen zynde twee steenen, die zoe tzydert september herwaert ghelevert heef (a) ter ghelycke pryse.

(a) sic.

XIII

Brugge, 22 december 1545

Homologatie door de wet van Brugge van de overeenkomst tussen de Spaanse natie binnen die stad en de deken, benevens de gezworenen, van het Brugse schippersambacht betreffende de overschepping van de wol uit de schepen, aangekomen uit Spanje en liggende of niet op de rede van «de Noordt». Akkoord bestaande uit zestien artikels, waaronder de vier laatste aangaande het tarief voor de berekening van de vrachtprijzen op het traject tussen Reigaarsvliet en de vierde of uiterste boei. Hier volgen, onder de vorm van uittreksel, deze vier artikels, waarvan elk respectievelijk op een vak van genoemd traject betrekking heeft.

Brugge, Stadsarchief, Spaans Consulaat, charter nr 119 (en niet 121, in Gilliodts verkeerdelijk genummerd. Zie hieronder).

Ontleding in L. Gilliodts-Van Severen, Cartulaire de l'ancien consulat d'Espagne à Bruges. Brugge, twee delen, 1901-1902, dl. I, blz. 332-335.

13. — «Item, touchant au sallaire desdits navieus. Auront ilz, des du Reyghersvliet jusques au escluzekin de Casant et la bake, de chacune bale douze mytes.
14. — Item, des dudit escluzekin de Casant vers la Noordt jusques passe la Darynck jusques au Grauwaert, encoires douze mytes.

Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin

15. — Item, du Grauwert enavant jusques au Stille Noordt ou bakes passe les Dulle Crekes, encoire douze mytes.
16. — Item, en oultre du Stille Noordt ou bakes jusques a la troiziesme et quatriesme tonne, encoires douze mytes».

Voor de lokalisatie van Reigaarsvliet, «de Noordt» en de «Stille Noordt» of Stijlenoord, zie M. Coornaert, Knokke en het Zwin (reeks M. Coornaert, I), Knokke, 1974, alfabetisch register, nrs. 183, 217 en 268. De plaatsnamen «Darynck», «Grauwert» en «Dulle Crekes» blijven te identificeren. Deze drie toponiemen komen niet meer voor in een tweede soortgelijke overeenkomst, namelijk die van 4 november 1568. Gilliodts, a.w., blz. 426-428, charter nr. 157 (en niet 161).

CORRIGENDA BIJ DEEL I, blz. 105 - 178

- Blz. 110, tekst, lijnen 16 en 17 : «7 tot 8 vadem of minstens 7 meter» moet zijn «7 tot 8 vadem, d.i. zowat 13 tot 14 meter»
- Blz. 114, voetnoot 13, lijnen 2 en 3 : «tosa' zijnde de Latijnse vertaling voor voet» moet zijn «tosa' zijnde de Latijnse vertaling voor vadem»
- Blz. 119, tekst, lijn 11 : «koopvaarders, elk» moet zijn «koopvaarders, bij een diepte of elk»
- Blz. 122, tekst, lijn 11 : «kalmte vloed» moet zijn «halve vloed»
- Blz. 135, tekst, lijnen 17 en 18 : «want daar bedroeg de diepte nog 11 voet» moet zijn «want de diepgang van het vaartuig bedroeg 11 voet»
- Blz. 159, voetnoot 101, lijn 12 : «een ducaet van 40 stuyvers t stick', d.i. 40 groten» moet zijn «een ducaet van 40 stuyvers t stick', d.i. 80 groten»

DE DEKENS VAN HET KATHEDRAAL KAPITTEL VAN DOORNIK (1146-1179 ; 1225-1252)

C. VLEESCHOUWERS

Van in het najaar van 1147 tot aan zijn bisschopsverkiezing in 1166¹ wordt één deken-priester, genaamd Walter, betuigd in een menigvuldigheid van oorkonden, waar hij soms als getuige, soms als oorkonder optreedt². Deze continuïteit der vermeldingen van Walter als deken én als priester van tijdens Anselms episcopaat wordt onomstotelijk bewezen door een uitspraak uit 1169 van

1. Bisschop Gerard (1148 - † 14.7.1166) wordt opgevolgd door Walter, verkozen 1166, na 14 juli ; gewijd 1167, vóór 30 april ; pauselijk bevestigd 16 maart 1168 ; overleden 19 augustus 1172. - Zie C. VLEESCHOUWERS, *Chronologische problemen aangaande de bisschoppen van Doornik (1146-1218) : episcopaatsjaren en jaartijl. Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation»*, dl. CXVII, 1980, blz. 5-55.

2. Onder bisschop Anselm (10 maart 1146 - 24 augustus 1148) trad deken Walter nog niet op in volgende oorkonden : *Doornik, 1146, epact 17* (A. d'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin de Tournai*. Brussel, 1898, I, blz. 67 nr. 62) ; [s.d.] (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum ; C.P. SERRURE, *Cartulaire de Saint Bavon à Gand (655-1255)*. S.l., s.d. [Gent, 1836-1840], blz. 38-39 nr. 33) ; [s.d.] (E. HAUTCŒUR, *Cartulaire de l'église collégiale de Saint-Pierre de Lille*. Rijsel, Parijs, 1894, I, blz. 35-36 nr. XXVI) ; [s.d.] (*Histoire chronologique et abrégée de l'abbaye de Phalempin depuis l'année MXXXIX (Dancoisne-Denis du Péage)*, P.J. nr. 6) ; *Doornik, 15 juli 1147* (Rijksarchief Gent, Abdij Drongen, cart. 6, f° 26 v° ; cart. 7, f° 67 v° - 68 r°). - Dekens Walter trad wél op in de twee volgende oorkonden van bisschop Anselm : [kort na 15 juli 1147] (Rijsel, A.D.N., 38 H 26/93) ; *Doornik, 1147, indictie 11*

De dekens van Doornik

(na 1 september) (Atrecht, A.D. Pas-de-Calais, 9 J («Guiman de l'évêché»), f° 172 v° - 173 r° nr. 576 (De traditie van deze oorkonde in het cartularium van Sint-Vaast-Atrecht (Atrecht, Bibliothèque Municipale, hs. 1266, f° 29 v°) laat de getuigen vallen). - Onder bisschop Gerard (verkozen 1148, gewijd 1149, vóór 29 mei - † 14 juli 1166) werd deken Walter als priester betuigd in volgende oorkonden : 1149, *indictie 12* (d'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin de Tournai*, I, blz. 72-73 nr. LXVII) ; 1149 (Rijksarchief Doornik, Cartulaires, 68, f° 22 v° - 23 r° ; 71, f° 1 r° ; 73, f° 1 r° ; 70, f° 85 v° - 86 r°) ; 1150 (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum (anno 1140) ; A. VAN LOKEREN, nr. 241). - Deken Walter oorkondde in 1150 zelf en onderschreef als eerste van de ambtsdragers-priesters (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; VAN LOKEREN, nr. 242). Verder onderschreef deken Walter als priester in 1152 (d'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin de Tournai*, I, blz. 78-79 nr. 74) en 1153 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 19 v° - 20 r°). Hij oorkondde zelf weer in 1156 (Rijsel, A.D.N., 27 H 16/207) en onderschreef in 1156 (*Histoire chronologique.. Phalempin (Dancoisne-Denis du Péage)*, P.J. nr. 8) en 1157 (*Ibidem*, P.J. nr. 9, met foutieve lezing : «S. Galteri diaconi» in plaats van «S. Galteri decani»). De plaats na de bisschop en vóór de proost en cantor laat geen twijfel. Trouwens, samen met Gossuinus en Simon worden zij allen als *presbyterorum* omschreven), in 1157 (Reims, Bib. Municipale, MS. 1602, f° 212 r°), terug in 1157 (*Ibidem*, f° 219 r°), op 30 juni 1159 (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum ; SERRURE, *Cartulaire Saint Bavon*, blz. 45 nr. 40), in 1159 (Rijsel, A.D.N., 10 H 8/83), nog in 1159 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 18 r° - v°). Deken Walter oorkondde in 1159 (J. VOS, *L'abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés près de Tournai*. II. *Cartulaire. - Mémoires de la Société Historique et Littéraire de Tournai*, XII, 1873, blz. 38-39 nr. 19). Deken Walter onderschreef oorkonden van bisschop Gerard op 1 mei 1160 (Rijksarchief Gent, Abdij Drongen, Cart. 6, f° 26 v° - 27 r° ; cart. 7, f° 68 r°), in 1160 (Rijksarchief Bergen, Cartulaires, 12, f° 132 r° - v°), in 1163 viermaal (d'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 100, nr. 97) ; (Rijksarchief Brugge, blauw nummer, 7342) ; (Ch. DUVIVIER, *Actes et documents anciens intéressants la Belgique*. Brussel, 1898, blz. 329-330) ; (Rijksarchief Kortrijk, Kerkarchief Harelbeke, nr. 1542, f° 117 v° ; ed. J. FERRANT, *Esquisse historique sur le culte et les reliques de Saint Bertulphe de Renty en l'église d'Harlebeke. - Annales de la Société d'Emulation*, 5e reeks, XLVIII, Brugge, 1898, blz. 88), in 1164 (Rijsel, A.D.N., 38 H 2/12), in 1165 viermaal (Rijksarchief Kortrijk, Kerkarchief Harelbeke, nr. 1542, f° 117 v° ; ed. J. FERRANT, *Les reliques de Saint-Bertulphe*, blz. 88-89) ; (F. d'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin à Poperinghe*, Brugge, 1870, blz. 18-19 nr. 18) ; (d'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin de Tournai*, I, blz. 101-102 nr. 99) ; (Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6652). Ook in ongedateerde oorkonden van deze bisschop trad deken Walter op (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum ; SERRURE, *Cartulaire Saint Bavon*, blz. 42 nr. 37) ; (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; VAN LOKEREN, nr. 247) ; (Rijsel, A.D.N., 38 H 26/94) ; (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum (ca. 1161)) ; (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 19 r° - v°) ; (Rijsel, A.D.N., 12 H 1, f° 25 v°) ; (Rijsel, A.D.N., 12 H 2, f° 70 r° - v°) ; (Rijsel, A.D.N., 12 H 2, f° 76 v° - 77 r°). Tenslotte oorkondde deken Walter zelf in naam van het Doorniks kathedraal kapittel twee ongedateerde oorkonden (J. VOS, *L'abbaye de Saint-Médard*, II. *Cartulaire*, blz. 37 nr. 18) ; (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 24 v° - 25 r°).

bisschop Walter zelf : *Et quia Tornaco absens erat episcopus (= Anselm), per manum nostram, qui tunc temporis ecclesie decanatum tenebam, et postea divino favore in presulem promotus sum, ... quod etiam ipse episcopus Ansellus postmodum rediens, nobis presentibus, viva voce confirmavit*³. Er kan geen de minste twijfel bestaan aan het feit dat van tijdens Anselms bewind tot in 1166 één kapitteldeken Walter optrad en dat deze deken priester was⁴.

Twee auteurs hebben een poging gewaagd om deze kapitteldeken Walter nader te identificeren. J. Vos⁵, hierin gevolgd door J. Warichez⁶, deelt ten onrechte de ambtsperiode van de Doornikse kapitteldeken Walter (1147-1166), die nadien bisschop van Doornik (1166-1172) werd, op in twee periodes onder twee succesieve dekens, beiden Walter genaamd. In een eerste periode zou Walter I van Chièvres deken zijn geweest van omstreeks 1148 tot zijn overlijden op 17.3.1154. Deze kapitteldeken zou volgens Vos geen priester zijn geweest⁷. In een tweede periode zou Walter II, zoon van «Alain de Tournai», als deken zijn opgevolgd in de jaren 1154 tot 1166. Deze tweede kapitteldeken genaamd Walter zou Gerard (1148-1166) als bisschop van Doornik hebben opgevolgd.

De recente historiografie van Walter van Marvis, bisschop van

3. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai*, I, blz. 109-110 nr. 106.

4. Wij sluiten ons derhalve aan bij de *Gallia Christiana*, III, Parijs, 1725, kol. 248 C en bij J. LE MAISTRE d'ANSTAING, *Recherches sur l'histoire et l'architecture de l'église cathédrale de Notre-Dame de Tournai*. Doornik, II, 1843, blz. 176 die slechts één kapitteldeken Walter voorzien. Weliswaar laten beiden Walters ambtsperiode slechts in 1149 aanvangen, maar zij nemen terecht aan dat het deze deken was die, na Gerard, bisschop van Doornik werd.

5. J. VOS, *Les dignités et les fonctions de l'ancien chapitre de Notre-Dame de Tournai*. Brugge, I, 1898, blz. 24, noot 3, blz. 27-28 (Walter I Chièvres) en blz. 29-30 (Walter II).

6. J. WARICHEZ, *La cathédrale de Tournai et son chapitre*. Wetteren, 1934, blz. 75 (le doyen Walter de Chièvres († 17 mars 1154)).

7. J. VOS, *Les dignités*, blz. 27 : «(Walter I de Chièvres) n'était pas prêtre» ; blz. 29-30 : Walter II, zoon van «Alain de Tournai» (1154-1166) ; blz. 30 : «Walter II devint évêque de Tournai en 1166».

Doornik van 1219 tot 1252⁸, heeft duidelijk aangetoond dat het deze bisschop was die tot de familie de Alaing behoorde⁹. Vos vergiste zich bijgevolg door de bisschop Walter van 1166 tot 1172 te verbinden met de familie d'Alaing waarover hij in het *martyrologium refectorii*¹⁰ gegevens vond die in feite sloegen op Walter van Marvis.

Vos had evenmin gelijk door de obit op 17 maart van *magister Galcherus de Cirvia, levita, huius ecclesie decanus*¹¹ te verbinden met de *hypothetische* kapitteldeken Walter I die van 1148 tot zijn dood op 17 maart 1154 in functie zou zijn geweest. Immers, wij benadrukten hoger dat Walter, deken van 1147 tot 1166 en nadien bisschop tot 1172, reeds als deken priester was en niet *levita*¹². Magister Galcherus de Cirvia of Gaucher de Chièvres hoort bijgevolg niet thuis bij de 12de-eeuwse Doornikse kapitteldekens.

Uit het oorkondenmateriaal blijkt dat magister Galcherus de Cirvia als *kanunnik* van O.-L.-Vrouw-Doornik betuigd werd tussen augustus 1226 en augustus 1238¹³. Hij overlijdt op een 17de

8. P. DECLERCK, *Walter van Marvis*. - *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 3, 1968, kol. 935-936.

9. Zijn vader Walter overleed op een 9e juli, zijn moeder Mainsendis op een 14e september, zijn broer Jan op een 18e maart en zijn zuster Emma op een 10e december (P. DECLERCK, *op.cit.*).

10. Kapittelarchief Doornik, register 83.

11. Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 67 v°; Kapittelarchief Doornik, register 83, f° 32 r°.

12. Zie onze kritische randbemerking bij de betekenis van de opdeling der lijsten van onderschrijvers in oorkonden van het Doorniks kapittel volgens ontvangen wijdingen, *infra* noot (18).

13. *Doornik, 17.8.1226* (Rijsel, A.D.N., 27 H 17/258); *15.5.1228* (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 54 v°); *april 1229* (Rijsel, A.D.N., 38 H 14/50; I. de COUSSEMAKER, *Cartulaire de l'abbaye de Cysoing et de ses dépendances (867-XVIIe s.)*, Rijsel, 1883, blz. 124-125 nr. XCIV leest ten onrechte *Willelmus decanus*); *13.5.1230* (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 70 r°; Cartularium D.4, f° 88 r°); *juli 1230* (Rijksarchief Doornik, Cartulaires, 75, f° 119 v° - 120 r°); *januari 1231(n.s.)* (Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 14 v°; Rijsel, A.D.N., 12 H 1, f° 41 v°); *januari 1231 (n.s.)* (Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 86 r° - 87 r°); *januari 1231 (n.s.)* (Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 87 r° - v°); *21.6.1238* en *14.8.1238* (Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 13 r° - v°; Rijksarchief Doornik, Cartulaires, 68, f° 29 r° - v°).

maart blijktens het obituarium van het Doorniks kapittel, waar zijn obit o.i. echter is toegevoegd, wat zijn dood na 1230-1233 plaatst¹⁴. Zijn obit leert ons ook dat hij als kapitteldeken is overleden, in tegenstelling bvb. met magister *Nicholaus dictus Bucials* die op 14 mei wordt herdacht als *huius ecclesie quondam decanus*¹⁵. Ook deze obit is een additie van na 1230-1233. Dat magister Galcherus de Cirvia als *levita* toch kapitteldeken werd, was niet normaal : zo moest bisschop Stefaan in 1192 de aartsbisschop van Reims aanschrijven ten voordele van Arnulf, de toenmalige Doornikse kapitteldeken, opdat de aartsbisschop niet al te streng de voorschriften, volgens welke een kapitteldeken priester moest zijn, zou toepassen en nog enig uitstel zou gunnen voor de priesterwijding van deken Arnulf¹⁶. Korte tijd later kon bisschop Stefaan aan het Doornikse kathedraal kapittel schriftelijk¹⁷ de instemming van de aartsbisschop melden met een uitstel van Arnulfs priesterwijding¹⁸.

14. C. VLEESCHOUWERS, *Het oudst bewaarde martyrologium-necrologium van het kathedraal kapittel van O.-L.-Vrouw-Doornik* (Rijksarchief Doornik, *Obituaires*, nr. 52). - *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, XLIX, 3-4, 1978, blz. 603.

15. Rijksarchief Doornik, *Obituaires*, 52, f° 75 r°.

16. J. DESILVE, *Lettres d'Etienne de Tournai*. Valenciennes, Parijs, 1893, blz. 308-309 nr. CCXLIX.

17. *Ibidem*, blz. 311 nr. CCLI.

18. Deken Arnulf verklaarde zelf op 18 oktober 1196 (Kapittelarchief Doornik, *Cartularium C.3*, f° 34 v° - 35 v° ; *Cartularium D.4*, f° 85 v° - 86 r°) reeds 22 jaar kanunnik van O.-L.-Vrouw-Doornik te zijn, dus vanaf 1174. Bij de niet-diakens, kanunniken van Doornik, duikt als vierde-laatste onderschrijver in 1175 Arnulf op (Rijksarchief Brugge, blauw nummer 7344). Spoedig begon zijn loopbaan, eerst als aartsdiaken, van eind 1177 tot eind 1179, en dan als kapitteldeken van 1181 tot maart 1212. - Terloops willen wij hier wijzen op de moeilijkheid om de lijsten van onderschrijvers in het Doorniks kapittel in het laatste kwart der 12e eeuw correct te interpreteren volgens hun indeling der onderschrijvende kanunniken in *presbiteri*, *diaconi* en *subdiaconi*. Immers van 20 december 1177 (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; VAN LOKEREN, nr. 330) tot 1179 (na november) (Rijsel, A.D.N., 38 H 71/336) prijkt aartsdiaken Arnulf systematisch na bisschop en deken bij de *presbiteri* ! Ook als kapitteldeken, van 1181 (Kapittelarchief Doornik, *Cartularium C.3*, f° 29 v° - 30 r°) tot bvb. 17 november 1189 (Kapittelarchief Doornik, *Cartularium C.3*, f° 30 v°), prijkt hij bij de *presbiteri*. Het is derhalve onontbeerlijk deze lijsten van onderschrijvers anders te interpreteren : blijkbaar hebben zekere functies de voorrang in de hiërarchie der onderschrijvers en geldt de opdeling naargelang de ontvangen wijdingen slechts wanneer de hogere ambten (bvb. de deken en de aartsdiaken) opgesomd zijn.

Daar magister Galcherus de Cirvia nog als kanunnik betuigd wordt op 14 augustus 1238, kan zijn overlijden ten vroegste op 17 maart 1239 vastgelegd worden. Hoe staat het met de kapitteldekens in de periode, waarin magister Galcherus de Cirvia als kanunnik is betuigd? Een *Walterus* treedt op als deken van 1226 tot 1230¹⁹ en blijkt *Walterus de Guzia* te heten, althans op 31 juli 1230. J. Vos voorzag hier deken Walter III Pickete, die op 1 februari 1231 zou zijn overleden²⁰. Op 1 februari²¹ werd inderdaad *magister Walterus Pickete, decanus Tornacensis* herdacht. Ook hier, zoals bij *magister Galcherus de Cirvia* op f° 67 v°, betreft het o.i. een additie van na 1230-1233 in het obituarium. Met andere woorden: magister Walter Pickete kan niet van 1226 tot 1230 deken geweest zijn zoals Vos het voorstelt, gezien het om een additie gaat in het omstreeks 1230-1233 opgestelde obi-

19. Op 25 maart 1226 (n.s.) (Rijsel, A.D.N., 3 G 9/96 A) zegelde deken Walter een transfix-oorkonde. Verdere vermeldingen van deken Walter zijn: 22 juni 1226 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 63 r° - v°); 1226 (J. VOS, *L'abbaye de Saint-Médard. II. Cartulaire*, blz. 176, nr. 99); maart 1227 (n.s.) (ibidem, blz. 186-187, nr. 106); februari 1228 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 75 v°); 10 maart 1228 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 72 v°); 15 mei 1228 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 54 v°); 8 januari 1229 (n.s.) (d'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 341-342, nr. 335); 8 januari 1229 (n.s.) (d'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 343-344, nr. 336); april 1229 (Rijsel, A.D.N., 38 H 14/50; ed. I. de COUSSEMAKER, *Cartulaire de Cysoing*, blz. 124-125 nr. XCIV geeft ten onrechte *Willelmo, decano* aan: er staat tweemaal in het origineel slechts de initiaal W.); 1230 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 41 v° onderaan); 31 juli 1230 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 51 v°: hier heet de deken uitdrukkelijk *Waltero de Guzia, decano*); 27 september 1230 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 64 r° - v°).

20. De verwijzing bij VOS, *Les dignités*, blz. 48 noot (2) voor een oorkonde van 1225 naar Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 157 klopt niet; de oorkonde van 3 december 1227 (VOS, o.c., blz. 51: Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 48 r°) vermeldt geen kapitteldeken; de oorkonde van 1229 (VOS, o.c., blz. 51 noot (2): Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 231 v° - 232 r°) is in feite van 29 april 1329; de oorkonde van juni 1231 (VOS, o.c., blz. 51 noot (3): Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 68 r° - v°; Cartularium D.4, f° 61 r°) vermeldt reeds Nicolaas Buchiau als kapitteldeken. In feite herhaalt VOS, blz. 51 (laatste 4 rr. tekst) en blz. 52 (eerste 2 rr. tekst) onder kapitteldekens Nicolaas Buchiau het regest van dezelfde oorkonde, ditmaal als vindplaats van deken Buchiau.

21. Rijksarchief Doornik, Obituaires, nr. 52, f° 60 v°.

tuarium²². Van januari 1231 tot september 1237 trad, blijkens oorkonden, *magister Nicholaus dictus Bucials* op als kapitteldeken van O.-L.-Vrouw-Doornik²³. Tevoren was hij scholaster in het kapittel²⁴. Volgens Vos' gegevens overleed hij op 14 mei 1238. Hoger wezen wij er reeds op dat ook zijn obit in het obituarium van het Doorniks kathedraal kapittel toegevoegd is na 1230-1233. Na Nicolaus Buchiau trad op 16 januari 1238 (n.s.)²⁵

22. Zie over de redactie van het oudste obituarium van O.-L.-Vrouw-Doornik en de datering der addities: C. VLEESCHOUWERS, *Het oudst bewaarde martyrologium-necrologium*, blz. 589-601; 603.

23. Januari 1231 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 87 r° - v°); 30 april 1231 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 52 v° - 53 r°); 16 mei 1231 (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, Trésor de Flandre, 1e reeks, nr. 1734); juni 1231 (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 68 r° - v°; D.4, f° 61 r°); november 1231 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 74 v° - 75 r°); 1231 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 24 r°); maart 1232 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 120 v° - 121 r°); 10 maart 1232 (n.s.) (Rijksarchief Doornik, Cart. 71, f° 41 v° - 42 v°); mei 1232 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 94 r°); 23 mei 1232 (Rijsel, A.D.N., 38 H 65/323; Nicolaus, samen met de aartsbisschop van Reims, heten er *generales administratores* van de abdij van Cysoing); juli 1232 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 75 r° - v°); 27 oktober 1232 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 25 v° - 26 r°); januari 1233 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 52 r° - v°); 8 maart 1233 (n.s.) (Rijksarchief Kortrijk, Archief O.L.V. kerk Kortrijk, nr. 1 (= *Liber foundationis*) (STEIN nr. 4291: XIVde eeuw), f° 62 v°; Kortrijk, Stadsbibliotheek, Documenta capituli B.M.V., V (STEIN nr. 4291: XVIIIde eeuw), p. 315; MUSSELY-MOLITOR, *Cartulaire Notre-Dame de Courtrai*, blz. 70 nr. LXVIII gaf naar de *Documenta capituli* uit, waar A., *decanus et quod cum eo est capitulum Tornacense* staat (bijgevolg naar de 18de-eeuwse compilatie), in plaats van naar het 14de-eeuwse *Liber Foundationis* waar duidelijk N., *decanus et quod...* vermeld is); april 1233 (HAUTCŒUR, *Cartulaire Saint-Pierre de Lille*, I, blz. 219-220, nr. CCLIII); augustus 1233 (ed. ibidem; Rijsel, A.D.N., 16 G 34/315); 14 mei 1233 (Rijsel, A.D.N., 38 H 65/323); oktober 1233 (Kapittelarchief Doornik, Cart. B.2, f° 2 r° - v°); 31 mei 1234 (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 51 r°); 12 december 1235 (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 73 r°); maart 1237 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 205 r° - v°); 2 september 1237 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 15 r°). - Het reglement voor de leprozerij van Val d'Orcq uit juni 1237 (Kapittelarchief Doornik, Cart. F.6, f° 32 r° - 33 v°) leest duidelijk *Nous doyens et li capites de Tournay* en niet *Nicholes doyens* zoals verkeerdelijk uitgegeven bij A.-P.-V. DESCAMPS, *Notice sur Walter de Marvis, évêque de Tournay*. - *Mémoires de la Soc. hist. et litt. de Tournai*, I, 1853, blz. 283 (Appendices nr. XLVII).

24. Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 52 v° - 53 r° (30 april 1231): *N(icholaum) decanum, tunc scolasticum*.

25. Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 72 v° - 73 r°.

weerom een deken W. op in een erg korte ambtsperiode, aangezien van 1239 tot 1241 een deken N. wordt vermeld²⁶. In 1244 en 1245 wordt een deken Walter betuigd²⁷, die zoals verder uiteengezet zal worden moet vereenzelvigd worden met Galcherus de Cirvia. Vanaf 29 januari 1246²⁸ staat het vast dat de dan betuigde kapitteldeken Walter gelijk is aan Walter van Croix of de Mandra²⁹, die later in 1252³⁰ bisschop Walter van Marvis zou

26. Februari 1239 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 64 v° - 65 r° ; cart. D.4, f° 122 r° - v° ; VOS, *Les dignités*, blz. 53 citeert ten onrechte deze oorkonde als bewijs voor deken *Walter IV de Croix*, die na Walter van Marvis bisschop van Doornik werd) ; april 1239 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 52 v° - 53 r°, onderaan) ; 4 november 1240 (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 57 r° - v° ; f° 62 r° - v° ; Th. LUYKX, *Johanna van Constantinopel, Gravin van Vlaanderen en Henegouwen*. Antwerpen-Utrecht, 1946, blz. 587-588 nr. LX ; orig.: Rijsel, Centre hospitalier, Hôpital N.-D. Comtesse, nr. 18) ; 1 februari : 1241 (n.s.) (Rijsel, Centre hospitalier, Hôpital N.-D. Comtesse, nr. 20).

27. Januari 1244 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 60 r° - v°) ; 11 juli 1244 (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 70 r° - v° ; Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum) ; 17 oktober 1244 (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 70 r° - 71 r° ; Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum) ; november 1244 (Kapittelarchief Doornik, Cart. C.3, f° 69 v° - 70 r°) ; maart 1245 (n.s.) (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, Trésor de Flandre, 1e reeks, nr. 2058 ; LUYKX, *Johanna van Constantinopel*, blz. 610-612 nr. LXXIX) ; juni 1245 (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum).

28. 29 januari 1246 (n.s.) (M. VANHAECK, *Cartulaire de l'abbaye de Marquette*. Rijsel, 1937, I, blz. 123 nr. CXXXIV : *Johannes de Mandra, nepos viri venerabilis W(alteri), decani ecclesie Tornacensis*) ; april 1247 (Rijsel, A.D.N., 31 H 13/183 A ; E. HAUTCEUR, *Cartulaire de l'abbaye de Flines*. Rijsel, I, 1873, blz. 70-71 nr. LXXVII) ; april 1248 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 79 v° - 80 r°) ; 14 juli 1248 (Ibidem, f° 172 v° - 173 r°) ; 22 augustus en 14 september 1248 (Rijsel, A.D.N., B 1018) ; 2 juli 1249 (Rijsel, A.D.N., 38 H 15/58 : de COUSSEMAKER, *Cartulaire de Cysoing*, blz. 148-151 nr. CXIX dateert foutief op 8 juli 1249 en lost ten onrechte de initiaal W. op als *Willelmus decanus ecclesie Beate Marie Tornacensis*, daarin gevolgd door de *Répertoire numérique* der reeks H, deel 2 in de Rijzelse A.D.N.) ; 14 juni 1250 (HAUTCEUR, *Cartulaire Saint-Pierre de Lille*, I, blz. 335-337 nr. CCCCXXXI geeft (blz. 336 noot 1) de datum 7 juni 1250, één dinsdag te vroeg) ; februari 1252 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cart. A.1, f° 71 r°).

29. Op 30 september herdenkt het obituarium van het Doorniks kapittel de familie van bisschop Walter de Croix : *obitus Eustacii de Mandra, militis, patris, et Mathildis, matris domini Walteri Tornacensis episcopi, Egidii de Mandra, Egidii de Crois, militum, et Johannis de Crois, fratrum dicti domini episcopi* (Rijksarchief Doornik, Obituaires, nr. 52, f° 93 r°). - E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*. Handzame, 1968, II, Bijlagen, band I, blz. 371, nr. 142/7 en blz. 374 (geslacht «Mandre»).

opvolgen. Immers, er wordt in die oorkonde van 29 januari 1246 gewag gemaakt van *Johannes de Mandra, nepos viri venerabilis W(alteri), decani ecclesie Tornacensis*.

Van magister Galterus de Cirvia zagen wij hoger optredens als kanunnik van augustus 1226 tot augustus 1238. Dat hij op 16 januari 1238 (n.s.) zou optreden als kapitteldeken en op 21 juni en 14 augustus 1238 weer gewoon kanunnik zou zijn, lijkt ons uitgesloten daar het Doorniks obituarium niet gewaagt van *magister Galcherus de Cirvia, levita, huius ecclesie quondam decanus*, wat deze toestand zou weergeven. Zo immers wordt deken Buchiau omschreven, die blijkbaar als kanunnik en niet als deken is overleden. Als de deken W. van 16 januari 1238 niet de Cirvia was, kan het enkel Walter Pikette zijn geweest die op een 1e februari overleed (1238 of 1239) en opgevolgd werd door een deken N. vanaf vermoedelijk februari 1239. Dan resten er, om de ambtsperiode als kapitteldeken van *magister Galcherus de Cirvia* te omschrijven, enkel de jaren 1244 en 1245 over, vóór januari 1246, wanneer de kapitteldeken duidelijk de latere bisschop Walter de Croix is.

30. Walter de Croix, bisschop van Doornik (1252 - †24.11.1261 aldus STRUBBE-VOET *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*. Antwerpen, Amsterdam, 1960, blz. 247). Rijksarchief Doornik, Obituaires, nr. 52, f° 101 v° herdenkt hem echter op 26 november op een ingelaste folio. Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 26 v° - 27 r° draagt een oorkonde van Walter, bisschop van Doornik, gedateerd : *anno Domini M^oCC^o LX° primo, dominica prima in Adventu Domini*, m.a.w. nog van 27 november 1261. Wat de aanvang van het episcopaat van Walter de Croix betreft wijzen wij, als bijdrage tot het dossier, erop dat op Sinksen (19 mei) 1252 bisschop Walter spreekt over *in primo et jocundo adventu nostro... post nostram consecrationem* (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 48 r° ; Cart. F.6, f° 19 r°). Een oorkonde, op het eerste gezicht van 24 maart 1252 (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 70 v°) hoeft niet aan hem te worden toegeschreven daar die oorkonde in feite uitgaat, op 24 maart 1242 (n.s.), van Walter van Marvis (Rijksarchief Doornik, Cart. 68, f° 23 v° - 24 r°). Op 18 juli 1252 (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; VAN LOKEREN, nr. 640) treedt Walter van Croix op als bisschop en op 4 augustus 1252 (Kapittelarchief Doornik, Cart. D.4, f° 73 v°) gewaagt bisschop Walter de Croix van *W(altero), Dei gratia quondam Tornacensi episcopo*. - Verder onderzoek naar oorkonden van de beide bisschoppen zou zeker toelaten de gegevens van STRUBBE-VOET aan te vullen : september 1252 is zeker niet het tijdstip van de *verkiezing* van Walter van Croix, daar hij op 19 mei 1252 zichzelf als reeds gewijd beschouwt en (vermoedelijk) op die dag zijn installatie als bisschop kan gesteld worden.

Schematisch voorgesteld volgen de kapitteldekens van Doornik elkaar als volgt op in het tweede kwart der dertiende eeuw :

- Walter de Guzia (januari 1225 - 27 september 1230) ;
- Nicolaus Buchiau (januari 1231 - 2 september 1237) ;
- Walter Pikette (16 januari 1238) ;
- N. (februari 1239 - 1 februari 1240) ;
- Walter de Cirvia (januari 1244 - 1245) ;
- Walter de Croix (29 januari 1246 - februari 1252)³¹.

Om te besluiten herinneren wij eraan dat de foutieve voorstelling van de opvolging van de twaalfde-eeuwse kapitteldekens van Doornik bij Vos, namelijk *Letbert I le Blond* (1146 - †29.4.1148)³², *Walter I de Chièvres* (1148 - †17.3.1154)³³, *Walter II d'Alain* (1154 - bisschop in 1166)³⁴, *Letbert II* (1166 - †8.8.1179)³⁵ dient vervangen te worden door volgende lijst :

- Walter (1147 - 1166) (wordt bisschop van Doornik in 1166) ;
- Letbert de Balluel (1168 - †8.8.1176)³⁶ ;
- Letbert de Blonde (1176 - †29.4.1179).

31. Toen Walter de Croix bisschop werd, volgde *Robertus de Duaco* hem op als kapitteldeken (HAUTCŒUR, *Cartulaire Flines*, I, blz. 87-88 nr. XCV ; Rijssel, A.D.N., 31 H 75/1336 : anno 1252) : bisschop Walter getuigt zulks zelf in december 1254 (HAUTCŒUR, *Cartulaire Flines*, I, blz. 100-102 nr. CV : *Postmodum vero, cum nos in episcopum Tornacensem fuisset assumpti et vir venerabilis Robertus de Duaco factus fuisset decanus ecclesie Tornacensis*). VOS, *Les dignités*, I, blz. 55-57 voorzag ten onrechte Robert de Honnecourt als kapitteldeken van 1252 tot 1257. Robert de Honnecourt, kanunnik van Doornik en geneesheer, werd in Doornik herdacht op 20 oktober en is ten vroegste op 20 oktober 1232 overleden (C. VLEESCHOUWERS, *Het oudst bewaarde martyrologium-necrologium*, blz. 593-594).

32. VOS, *Les dignités*, blz. 24-27.

33. Ibidem, blz. 27-28.

34. Ibidem, blz. 29-30.

35. Ibidem, blz. 30-33.

36. Zie over Letbert de Balluel en Letbert de Blonde C. VLEESCHOUWERS, *Letbert de Blonde* (1146 - † 29 april 1179). *Werkelijke cumul van ambten of mythische concentratie binnen het kathedraal kapittel van Doornik ? - Huldealbum J. Buntinx* (ter perse).

DAAN BOENS

MARC BOONE

Levensbeschrijving.

Op 4 juni 1893 werd te Oostende Daniël Felix Boens geboren als oudste van de drie kinderen van het echtpaar Carolus Ludovicus Boens, bakker en van Victorina Maria Vroome, dochter van een zeeman. Sinds 1929 woonde hij te Gent, hij trad er in 1932 met Hilda Reichardt in het huwelijk en overleed er ten gevolge van ziekte op 28 januari 1977.

Reeds op het atheneum van Oostende viel Daan Boens op als een knap leerling en een begaafd dichter, in zoverre zelfs dat zijn leraar Dr. René Verdeyen er voor zorgde dat in 1908 een eerste gedicht van Boens verscheen in «De Goedendag», een studententijdschrift. In 1909-11 volgden hierop sonnetten in «Nieuw Leven» en in «De Boomgaard».

Vanaf 1912 tot 1914 studeert hij filosofie en archeologie te Luik, terzelfdertijd volgt hij er een tekenles aan de Academie. Reeds in zijn jeugdijaren had zich zijn aanleg voor het schilderen gemanifesteerd. Henri Permeke (vader van Constant) was zijn eerste leermeester. Verder staat vast dat Daan Boens ook bij James Ensor en Leon Spilliaert ten rade was gegaan ; later, te Gent, ontwikkelde zich een vriendschap met Frits Van Den Berghe. Gedurende gans zijn leven heeft Daan Boens geschilderd, voornamelijk landschappen, stillelevens en zeegezichten, al heeft hij nooit tentoongesteld.

Op 4 augustus 1914 gaat Daan Boens onder de wapens. De vier jaren die hij aan het IJzerfront doorbrengt tekenen hem voor het leven, beïnvloeden rechtstreeks zijn poëtisch oeuvre en zijn belang voor het politiek en maatschappelijk engagement van de dichter achteraf. Een gasaanval te Ursel tijdens het geallieerd offensief in 1918 stelt abrupt een einde aan Boens' frontactiviteiten. Eens hersteld begint zijn openbaar leven. In 1920 belandt hij als stagiair op het ministerie van Justitie, waar andere auteurs als M. Roelants, J. Van Nijlen en W. Putman samen met hem tewerkgesteld waren. Daarnaast is Boens actief in de internationale pacifistische beweging, in Frankrijk onder impuls van de literator Henri Barbusse ontstaan en naar de titel van diens roman «Clarté» genaamd. De Vlaamse afdeling waarin naast Boens ook Van Ostaijen enige activiteit ontplooide gaf o.m. het tijdschrift «Opstanding» uit. Volledig in de lijn van deze pacifistische overtuiging lag ook het politiek engagement dat Boens in deze jaren ten toon spreidde, door te militeren in de socialistische partij. In 1921 wordt hij verkozen tot provincieraadslid, in 1925 maakt hij zijn intrede in de Kamer waar hij verslaggever wordt voor de begroting van Binnenlandse Zaken en waar hij — typerend genoeg — een wetsvoorstel indient tot verkorting van de legerdienst. Het voorstel werd verworpen. Nog in 1925 staat hij samen met Jozef Coole (senator voor Kortrijk) en Achiël Van Acker (voor Brugge) als secretaris aan de wieg van het «actiecomité voor West-Vlaanderen». In 1926 wordt hij in Oostende tot gemeenteraadslid verkozen. Verder ontplooide Boens, parallel met zijn politieke loopbaan, heel wat activiteiten in de socio-kulturele sektor : in de jaren 1923-25 was hij aldus gewestelijk secretaris van «Arbeidsopvoeding» en te Gent zetelde hij in de Raden van Beheer van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten en van het Museum voor Schone Kunsten en in de Commissies van het Oudheidkundig Museum en voor Monumenten en Stedebouw.

In 1929 verliest de socialistische partij de verkiezingen. Boens verliest zijn zetel, verlaat ontgoocheld de politieke scène en gaat in Gent wonen. Hij publiceert nu ook opnieuw meer poëtisch werk, dat conform de tijdsgeest, nauw aanleunt bij het humanitairistisch expressionisme, het is het poëtisch natrillen van zijn socialistisch en pacifistisch engagement. Wat de poetica betreft volgt nu een periode van negen jaar stilzwijgen. Wanneer Boens

in 1939 poëzie laat verschijnen blijkt dat hij geëvolueerd is naar een individualistischer standpunt, al blijft hij humanist. Critici noemen hem van danaf een «aristocratisch humanist» die voortaan de «eeuwig-menselijke» temata van de poëzie bezingt.

Ondertussen had Boens zich ook aan het toneel gewaagd, en schreef hij twee massaspelen, met sukses bekroonde ondernemingen. Gedurende de jaren '30 liet Boens zich evenwel vooral op journalistiek en economisch vlak gelden. Zijn medewerking aan het dagblad «Vooruit» dateerde al van 1920, hij wordt nu tevens redacteur en redactiesecretaris en beheerder van de S.M. «Het Licht» dewelke het blad uitgaf.

In 1935 was hij medeoprichter van de Gentse zender Radio Vlaanderen, tot 1940 bleef hij er beheerder van. In 1927 werd hij voorzitter van een textielmaatschappij in Roeselare, wat hij bleef tot in 1945. De tweede wereldoorlog plaatste een punt achter Boens' journalistieke activiteiten, tot 1952 was hij makelaar in onroerende goederen en publiciteitsagent, daarna bibliothecaris en adviseur ditmaal van de Centrale der Liberale Vakbonden. Gans deze periode (vanaf de jaren '30) wordt tevens door drukke literaire werkzaamheden gekenmerkt: niet alleen publiceert Boens dan zijn rijpste poëzie, in 1938 richt hij samen met Johan Daisne, Marcel Deruelle, Adolf Herckenrath, Paul Rogghé en Jos Vermeulen de «Vereniging van Oostvlaamse Letterkundigen» (V.O.L.) «Pan» op die het gelijknamig tijdschrift uitgeeft. Al vlug beperkt de vereniging zich tot het uitgeven van «Pan» zodat in 1954 Boens samen met o.a. Johan Daisne, prof. De Keyser en Gaston Martens de V.O.L. (her-)opricht, een pluralistische vereniging naast de Vereniging van Katholieke Oostvlaamse Schrijvers en naast «Pan».

In 1955 wordt Boens de «Leie- en Scheldeprijs» van de V.O.L. toegekend, in 1968 volgt de Letterkundige Prijs van de Stad Gent. Ondertussen verschijnen ter gelegenheid van de 75e en 80e verjaardag van Boens heruitgaven van bundels, bloemlezingen of «Boens-nummers» van «Pan» en de «Cahiers van de Vereniging van Westvlaamse Schrijvers».

In 1978, een jaar na zijn dood verschijnt een literaire monografie over Boens in opdracht van de Provincie Oost-Vlaanderen.

Werk van Daan Boens.

Daan F. Boens debuteerde in 1914 met de bundel «In witte gewaden», waaruit hij achteraf — tekenend voor het nog onrijpe karakter ervan — in bloemlezingen slechts het eerste gedicht zal behouden. De logische evolutie die hier diende op te volgen en die we ten dele terugvinden in het latere werk wordt nog datzelfde jaar brutaal onderbroken door de eerste wereldoorlog. Boens dicht voort, ook in de frontlijn. In 1917 laat de latere professor Paul De Keyser van hem een bundel sonnetten verschijnen in het interneringskamp te Harderwijk (Nederland) waar laatstgenoemde toen verbleef. Titel : «Van glorie en lijden», ondertitel : «Sonnetten uit de loopgraven aan de IJzer». In 1918 volgt de tweede oorlogsbundel : «Mensen in de grachten» en in 1920 de derde en laatste bundel met de oorlog als thema : «De verrijzenis», ondertitel : «werk gedegen in de loopgraven aan den IJzer 1917-1918». Met deze bundels schaart Boens zich aan de zijde van August Van Cauwelaert en Fritz Francken, onze enige andere oorlogsdichters. Doorheen deze bundels evolueert Boens van een waarnemer die bekommerd om de waarheid en vervuld van afgrijzen een getrouw, zij het in poëtische taal gegoten, beeld van de oorlog wil schetsen, naar een revolterend dichter die zijn «opstand tegen bloed en haat» wil uitschreeuwen.

In 1928 verschijnt «De schone reis», waarin Boens onverbidde-lijk de lijn uit de verrijzenis doortrekt : rijm en metrum vervagen en maken plaats voor een psalmisch vers in de lijn van Achilles Mussche (daarnaast is ook een sterke invloed van de Amerikaanse dichter Walt Whitman naspeurbaar). Inhoudelijk heeft hij zich volledig tot het expressionistisch humanitarisme gekeerd. Dit laatste geldt eveneens voor de bundel «De late passagier» waarin evenwel een terugkeer naar de rijmende strofe, zelfs tot het sonnet valt vast te stellen. Echter ook inhoudelijk staat Boens voor een keerpunt : wanneer hij na een stilte van negen jaar opnieuw poëzie publiceert blijkt hij geëvolueerd van humanitarisme naar het algemeen humane, dat terzelfdertijd ruimte laat voor zijn individualisme wat het expressionisme hem onvoldoende geboden had. Op te merken valt dat de laatste expressionistische bundel chronologisch samenvalt met het ontgoochelend einde van zijn politieke loopbaan in 1929 : het geloof en het

idealisme dat Daan Boens uit de loopgrachten aan de IJzer had meegebracht was kennelijk geknakt.

Ondertussen verscheen in 1931 het toneelstuk «De man die zijn vrouw verkocht, treurig spel van zelfontvluchting in drie bedrijven», de creatie ervan vond plaats in de Brusselse K.V.S. op 25 maart 1931, nog hetzelfde jaar kwam een operabewerking klaar (muziek van Willem Pelemans) die echter nooit werd opgevoerd. Nog in 1931 schreef Boens het massaspel «Koning Arbeid» (creatie in Vooruit in een regie van Michel van Vlaenderen) en in 1937 werd in Kortrijk op een socialistische sporenviering het massaspel «1302» van Boens ten tonele gevoerd.

In 1939, na negen jaar, komt de bundel «Klaarten» van de pers. In zijn inleiding gewaagt Johan Daisne van een «hergeboorte»: Boens heeft volgens hem «het domein van de erotische lyriek waartoe zijn verfijnde natuur hem heeft aangewezen» ontdekt en beweegt er zich met «subtiele levenswijsheid en soms verbluffend psychologisch doorzicht». Ook van vormelijk standpunt uit is de bundel «Klaarten» een keerpunt: meestal zijn het korte gedichten van 2 of 3 strofen, het sonnet wordt opnieuw veelvuldig aangewend en de eerste kwatrijnen, de dichtvorm bij uitstek die Boens in later werk tot de zijne zal maken, duiken op. In de loop van hetzelfde jaar verschijnt nog «Het rijk van de mens», in 1941 «Het paard van Don Quijote»: qua inhoud bewandelt Daan Boens verder het ingeslagen pad, wat de vorm betreft verliest het sonnet veld ten voordele van het kwatrijn. «Het leven van een man in twintig kwatrijnen» (1942), bezegelt deze evolutie, die echter niet definitief blijkt: in «Opdracht aan het leven» en «De veroveraar» (beiden uit 1943) valt een terugkeer naar het sonnet vast te stellen. In 1946 verschijnt «Het hart der wereld klopt» een bloemlezing die de periode 1943-1946 omspant. Wanneer in 1953 Boens 60 jaar wordt verschijnt ter gelegenheid daarvan «Aan het leven» dat gedichten uit zowat alle vorige bundels bevat, al dan niet bewerkt of gereduceerd tot een kwatrijn, alsmede een aantal balladen, als verjaardagsattentie aan vrienden opgedragen. De bundel «Nocturnen» in 1955 met de Leie- en Scheldeprijs van de V.O.L. bekroond, streeft nog meer soberheid na, de themata blijven dezelfde, alleen zijn ze sterker doorvoeld, uitgepuurd; net als de vorm: soberheid en zeggingskracht primeren steeds meer. In 1961 bereikt Boens een

eerste hoogtepunt in «Van aanschijn tot aanschijn»: soberheid wordt er gekoppeld aan verinnerlijking (typisch is dat het woord eenzaamheid vaker terugkeert), de kritiek heeft het over «fluisterpoëzie». In «Vensters op mijn ziel» (1965) wordt deze lijn doorgetrokken. Dat de doodsgedachte uiteindelijk en voorgoed stilaan op de voorgrond treedt lijkt dan ook logisch. «Lagune» een bundel uit 1971 bundelt herinneringen aan Venetië en de Noordzee in zowel kwatrijnen als sonnetten. Boens staat nu zowat aan het toppunt (en het eindpunt?) van zijn poëtisch kunnen, wat o.m. blijkt uit «Marmer» (1971) een bundel kwatrijnen, met alle andere opgenomen in «Kwatrijnen integraal» (1973).

Daan Boens, een dichter die dichter werd temidden de gruwelijke slachtpartij van 1914-1918 blijft een typevoorbeeld van de overlevenden van een geslachtofferde generatie: zowel in zijn directere, onmiddellijke reactie (zijn sociaal-democratische en pacifistische idealen) als in zijn verder leven, dat constant gekenmerkt wordt door een zoeken naar wat geluk. Persoonlijk én collectief geluk, wat in een na Wereldoorlog I losgeslagen wereld zowat het enig houvast blijkt te zijn, echter steeds getemperd door het besef dat alles vergankelijk blijft en onderworpen aan het menselijk tekort.

BIBLIOGRAFIE

Werk van Daan Boens

GEDICHTEN

In witte gewaden, Gent, Drukkerij Plantijn, 1914, 96 blz.

Van glorie en lijden, Sonnetten uit de loopgraven aan den IJzer, Kamp van Harderwijk, Drukkerij van de werkschool, 1917, 127 blz.

Menschen in de grachten, Werk gedegen in de loopgraven, De Panne, Juul Filliaert, 1918, 99 blz.

De verrijzenis, Werk gedegen in de loopgraven aan den IJzer 1917-1918, Antwerpen, L. Opdebeek, 1920, 96 blz.

De schoone reis, Antwerpen, De Sikkel, 1928, 66 blz.

De late passagier, Antwerpen, De Sikkel en Santpoort, C.A. Mees z.j. (1929), 67 blz.

Veertien-dertig, Het boek van mijn geslacht. Keur van nieuwe en vroegere gedichten, Antwerpen, De Sikkel, 1930, 120 blz.

Klaarten, ingeleid door Dr. Johan Daisne, Brussel, *Onze Tijd*, 1939, 112 blz.

Het rijk van den mensch, Brussel, *Onze Tijd*, 1939, 70 blz.

Het paard van Don Quijote, Brussel, *Onze Tijd*, 1941, 68 blz.

Het leven van een man in twintig kwatrijnen, Mechelen, *De Bladen voor de Poëzie*, 1942, VI, nr. 1, 13 blz.

Opdracht aan het leven, Brussel, A. Manteau, 1943, 70 blz.

De veroveraar, Brussel, *De Bladen voor de Poëzie*, 1943, VII, nr. 7, 14 blz.

Het hart der wereld klopt, Hoogstraten, Moderne Uitgeverij De Spiegel, 1946, jrg. 2, nr. 12, 19 blz.

Aan het leven, 1908-1953, Een keur uit vroeger verschenen en onuitgegeven gedichten, Brussel-Amsterdam, Elsevier, 1953, 93 blz.

Nocturnen, Gent, Daphne-uitgaven, 1955, 14 blz.

Van aanschijn tot aanschijn, Drongen, Colibrant, 1961, 71 blz.

Gedichten, Eigen bloemlezing in de reeks Poëtisch Erfdeel der Nederlanden, nr. 15, Hasselt, Heideland, 1963, 76 blz.

Vensters op mijn ziel, Drongen, Colibrant, 1965, 43 blz.

Lof van het kwatrijn, ingeleid door Johan Daisne, Gent, Pan, 1967, 18 blz.

Lagune, Deurle, Colibrant, 1971, 56 blz.

Marmer, Gent, Pan, 1971, 18 blz.

Kwatrijnen integraal, Gent, Yang-poëzriereeks, 1973, 79 blz.

TONEEL

De man die zijn vrouw verkocht, Treurig spel van zelfontvluchting in drie bedrijven, Brussel-Maastricht, A.A.M. Stols, 1931, 49 blz.

ESSAY

Les marins, Bruxelles, L'Eglantine, z.j. (1931), 32 blz.

Werk over Daan Boens

K. ELEBAERS, *Vlaamse Letteren aan den IJzer*, in *Dietsche Warande en Belfort*, 1919, jrg. 19, blz. 64-91.

A. VAN CAUWELAERT, *Zangers van het recht*, in *Vlaamse Arbeid*, 1920, blz. 141-142.

M. SABBE, *Vlaamsche oorlogsliteratuur*, in *Onze Helden*, Brussel, 1922, blz. 282-285.

K. VAN DE WOESTIJNE, *Literatuur en Politiek*, 1925, opgenomen in *Verzameld werk VI*, Bussum, 1950, blz. 558-564.

A. DEMEDTS, *De Vlaamse poëzie sinds 1918*, I, 1945, blz. 110-111.

R. VAN DE MOORTELE, *Bij D.B. naar aanleiding van zijn 50ste verjaardag*, in *Nieuw Vlaanderen*, jrg. 9, nr. 30.

J. DAISNE, *Over poëzie, het leven en D.B.*, inleiding tot «Klaarten», 1939, gedeeltelijk overgenomen in *Pan*, 1963, jrg. 10, nr. 3 en in *Onderzoek*, 1943, blz. 6-8 ; *Bij wijze van inleiding*, in *Lof van het kwatrijn*, 1967.

L. UYTENDAELE, *Bij een hulding. De dichter D.B.*, in *De Periscoop*, 1953, jrg. 3, nr. 8.

G. BRUGGEN, *Daan Boens 70*, in *Pan*, 1963, jrg. 10, nr. 3.

M. VAN VLAENDEREN, *Daan Boens Toneelauteur*, in *Pan*, 1963, jrg. 10, nr. 3.

J.L. DE BELDER, *Huldetoespraak, Daan Boens 70*, in *Mededelingen van de V.O.L.*, juni 1964 ; gedeeltelijk overgenomen in *Pan*, 1973, jrg. 20, nr. 2, onder de titel *Daan Boens, dichter van het onbestemde*.

P. DE WISPELAERE, *Daan Boens*, in *Moderne Encyclopedie der wereldliteratuur*, deel 1, 1963, blz. 478.

J. VERCAMMEN, *Daan Boens*, in *Oostvlaamse literaire Monografieën, deel II, Cultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, bijdragen, nieuwe reeks, nr. 8*, Gent, 1978, blz. 137-168.

BOEKBESPREKINGEN

DIRK DE VOS, Stedelijke Musea Brugge. Catalogus Schilderijen 15de en 16de eeuw. Brugge, 1979.

De bijna duimdikke nieuwe catalogus van de schilderijen uit de 15de en 16de eeuw van de Stedelijke Musea te Brugge, door Dirk de Vos, gaat bescheiden schuil achter een kaft met blauw gordijn dat een detail blijkt te zijn uit de «Dood van Maria» van Hugo van der Goes. Dit is een bijzondere, overigens betekenisvolle keuze waarbij de overvloedige illustratie in het boek contrasteert : elk schilderij is afgebeeld, waaronder een dertigtal in kleur, eventueel met oorspronkelijke omlijsting ; want een schilderij is maar volledig met de lijst die er voor bestemd is geweest, of zij eenvoudig is of geornamenteerd. Ook monogrammen en opschriften zijn gereproduceerd. Het is een keurig in-quarto formaat met tekst in drie kolommen, met duidelijke en gedifferentieerde lettertypes voor de verschillende rubrieken. Dat is de eerste, aangename aanblik van het boek.

Brugge kan reeds bogen op traditie inzake wetenschappelijke catalogi van schilderijen. Een nieuwe catalogus is een gebeurtenis die datum maakt, uiteraard in de eerste plaats voor het museum zelf waar hij de bestendige basis vormt voor beheer en conservatie van de verzamelingen en voor het overbrengen van kennis en waardering van de kunstwerken aan een steeds aangroeiend belangstellend publiek. Hij is trouwens de weerspiegeling van dat beleid en het is merkwaardig dat onder de energieke leiding van Dr. A. Janssens de Bisthoven twee belangrijke catalogen het licht hebben gezien. Het is ook een feit dat in musea met hoogstaande tradities de oudere catalogen, zelfs die uit de 19de eeuw, hun waarde niet verliezen. Want elke generatie ziet de

kunstwerken op een enigszins andere wijze, zelfs in een zo objectieve benadering als die van een wetenschappelijke catalogus. Elke vorser brengt het zijne bij in het peilen naar de historische achtergronden en in het begrip van het kunstwerk.

Niet alleen de in het Groeninge-museum tentoongestelde werken zijn in de nieuwe catalogus opgenomen, maar ook alle andere uit stedelijk bezit; wat een aantal interessante werken in de belangstelling brengt. Derhalve is de nummering van de werken die van de inventaris (maar het toevoegen van de bewaarplaats, Gruuthuse of Stadhuis, eventueel door een teken, ware nuttig geweest). De auteur heeft geopteerd voor de alfabetische rangschikking der kunstenaars. Daarin verschilt hij van de catalogus van Dr. Henri Pauwels van 1960, die alleen het Groeninge-museum behandelde maar anderzijds zich uitstreckte tot de 18de eeuw, en zulks in de chronologische orde die de kunsthistorici van mijn generatie zo goed lag, maar thans om praktische redenen werd verlaten. Wel kan men er zich over verwonderen dat de «van» namen niet onder het hoofdbestanddeel van de naam zijn geplaatst (Eyck, Goes, Weyden) zoals voor Nederlandse namen algemeen gebruikelijk is in de grote buitenlandse musea zoals te Londen, Berlijn.

Elke kunsthistoricus weet wat een inspanning het vergt om alle gegevens over een kunstenaar of over een beperkte periode te beheersen. Men kan zich dan ook indenken met hoeveel geduld en toewijding de heer De Vos, voortbouwend op het werk van zijn voorgangers, vertrouwd is geraakt met leven en werk van een vijftigtal kunstenaars uit 15de en 16de eeuw en daarenboven een aantal anonieme werken in hun passend milieu en tijdsgewricht wist te situëren. In veel gevallen heeft hij nieuwe gegevens en nieuwe interpretaties kunnen bijbrengen, zoals b.v. de merkwaardige vondst inzake de identificatie van de portretten van Jan van Eyewerve en Jacquemyne Buuck door Pieter Pourbus (0.108-09) die sinds Weale doorgingen als die van Jan Fernaguut en Adriana de Buck. Ook in artistiek en stilistisch opzicht heeft auteur scherpe observaties en rake beoordelingen uiteengezet. Hij aarzelt niet standpunt te nemen in controversiële materies, zoals b.v. in de voorgestelde vroege datering van de «Dood van Maria» door Hugo van der Goes.

Het spreekt vanzelf dat in het uitgebreid gebied van niet gedateerde werken, zelfs niet altijd geauthentiseerde werken — en dat is het geval voor de meeste van de zogenaamde Vlaamse Primitieven — de inzichten nog steeds heen en weer kunnen gaan; en dat er gelegenheid is voor verder onderzoek naar aanleiding van nieuwgevonden vergelijkings-elementen of ingevolge langere ervaring inzake het kunstfenomeen. Een paar suggesties mogen hier beknopt worden uiteengezet.

De anonieme Madonna met Kind (p. 50, nr. 0.1309 en variante p. 60, nr. 0.1471) waarvan ontelbare reproducties verspreid zijn, is in feite een copie naar de befaamde ikoon «Notre Dame de Cambrai», of «N.D. de Grâce», die in 1440 uit Italië overgebracht was en sinds 1454 doelbewust om devotionele redenen werd vermenigvuldigd. Het is een «Madonna del bacio dolce» die vooral in Italië in de 14de eeuw zeer geliefd was en waarvan men reeds een naklank kan waarnemen in de Madonna bij de Fontein van Jan van Eyck, 1439 (Antwerpen). De compositie van de Brugse panelen kan m.i. niet aan Rogier van der Weyden worden toegeschreven, zelfs al vindt men bij Rogeriaanse (en z.g. Flemalleske) schilders interpretaties ervan. Het prototype is wel de ikoon van Kamerijk. Dit wijst op het ingewikkeld probleem van de afhankelijkheid van de iconografische motieven en het gevaar om er absolute dateringen uit af te leiden. Men bedenke op welke manke argumenten, o.m. het motief van de voet op de ladder, Hulin de Loo de hele Flemalle-constructie en haar datering vóór 1430 heeft gesteund.

In de biografie van Jan van Eyck leest men : «Hij werd in 1422 hofschilder van Jan van Beieren ? Het woordje *werd* is misschien niet juist : hij was in dienst van 1422 tot januari 1425, maar daar de onmiddellijk voorafgaande rekeningen niet bewaard zijn weet men niet wanneer hij in dienst trad. Verder is hij in 1425 wel te Brugge geweest omwille van zijn benoeming door Filips de Goede, maar van 1425 tot 1428 was hij, afgezien van zijn reizen, werkzaam te Rijsel.

Een catalogus is vooral iets wat men begerig inkijkt met het oog op een museumbezoek, of waarin men nadien zijn herinneringen wil toetsen. Voor de kunsthistoricus betekent hij daarenboven een kostbaar werk-instrument. Vandaar het groot belang van de in kleinere letter gestelde gegevens : de nauwkeurige materiële beschrijving die onmiddellijk een aantal aanknopingspunten oproept ; de geschiedenis van het stuk, waarvan de herkomst zo belangrijk kan zijn ; de tentoonstellingen waarop het kunstwerk heeft gefigureerd, in binnen- en buitenland, wat meteen ook het meervoudig belang van het werk beklemtoont, zowel in geografisch verband als in verband met sommige ideologische categorieën ; de bibliografie die angstwekkend toeneemt in omvang ; en last but not least, althans voor sommige werken, de verwijzing naar documenten : alles samen een degelijk wetenschappelijk apparaat dat de heer De Vos op uitmuntende wijze heeft verwezenlijkt. Achteraan, de alfabetische registers en de numerieke tabel die gemakkelijk toelaten de gewenste onderwerpen terug te vinden.

Wij wensen de huidige catalogus veel succes toe, en aan de auteur veel moed om het volgend deel over de 17de en 18de eeuw te voltooien.

E. DHANENS

W.P. BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van de middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)*. Brussel, 1978, 671 blz. (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jaarg. XL, Nr. 90). 3.000 fr.

In de laatste jaren zijn over de Bourgondische periode een aantal belangwekkende monografieën verschenen¹. Met onderhavig werk wordt aan deze volumes een belangrijk deel toegevoegd.

Blockmans mag, na het verschijnen van dit werk, niet langer als een veelbelovend jong historicus worden beschouwd. Met dit werk behaalde hij immers een doctorale titel en mag hij als een der meest ervaren historici worden geacht. Het is bekend dat de auteur veel belangstelling heeft voor sociologie, recurrentie en niet-tijdgebonden generaliserende mechanismen in het historisch gebeuren. Hiervoor heeft hij vanzelfsprekend oog gehad in de hier besproken studie en hij is o.i. op zijn best en het meest origineel waar hij een «visie» op het gebeuren formuleert. De aard van de studie — een doctorale scriptie — heeft nochtans meegebracht dat de auteur op vele plaatsen nogal beschrijvend of zelfs opsommend tewerk gaat. Op de plaatsen waar hij van deze methode afstapt is hij, zoals vaak het geval is, dikwijls briljant.

Het klassieke aspekt van de opdracht — het schrijven van een scriptie — blijkt ook uit de inhoud van het werk waarin, in vier delen, achtereenvolgens bronnen en methode, eksterne aspecten (met als onderafdeling A. Structuren d.z. de «organen» en B. Werking en Organisatie), functies en de menselijke faktor behandeld worden.

In het tweede deel worden de vertegenwoordigende organen, vanaf de basis (de lokale bestuursorganen) tot de top (de vertegenwoordigende organen voor het vorstendom) via de streekorganen (de kwartieren) voorgesteld en daarna komt de organisatie (frekwentie van vergaderen), initiatief, procedure en materiële organisatie van de vergaderingen) aan de beurt.

Gaandeweg verschuift het accent meer en meer naar de vertegenwoordigende organen aan de top. In Vlaanderen zijn dit de Leden en, in deel III (Funkties) gaat het praktisch uitsluitend om funkties van de Leden, waarbij lokale en kwartierveregenwoordiging niet aan bod komen. Nu is het wel zo dat deze werkwijze aanvaardbaar is : algemene politiek, financiën, landsverdediging, economische politiek en justitie kenden im-

1. J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijke baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Bourgondische Periode*. Brussel, 1967. - Idem, *De Grote Raad van de hertogen van Bourgondië en het Parlement van Mechelen*. Brussel, 1973.

mers slechts noemenswaardige beïnvloeding vanuit het optreden van de Leden.

In het deel «de menselijke faktor» illustreert de auteur — zoals hij het ook in de andere delen doet — zijn betoog met een kwantitatieve aanpak. Zo benadert hij de mutaties bij het politiek personeel en toont aan : «aangezien twee derden van de politici slechts een of tweemaal een openbaar ambt bekleeden konden zij geen diepgaande invloed uitoefenen op het beleid, temeer daar zij gekonfronteerd waren met een kleine groep die zowel in de lokale als in de representatieve functies langdurig de touwtjes naar zich toe wist te halen».

Bij het verschijnen van deze magistrale dissertatie blijven vanzelfsprekend ook nog hier en daar vragen te stellen of opmerkingen te formuleren. Zo kan men zich afvragen waarom de verdeling van de ambten in de schepenbank voor Gent uitvoerig wordt besproken (blz. 72 e.v.) terwijl de gegevens voor Brugge (blz. 76) hieromtrent² over het hoofd werden gezien ? Dat de interventie van vorstelijke kommissarissen bij de magistraatsvernieuwing te Brugge van vóór 1387 dateert lijkt ons uit de registers van de wetsvernieuwing van die stad te mogen afgeleid worden.

Minder geslaagd lijkt ons de zin «Na haar huwelijk speelde Maria van Bourgondië geen politieke rol meer» (blz. 157). Zelfs als men de invloed van haar echtgenoot Maximiliaan hoog aanslaat neemt dit toch niet weg dat zij van 1477 tot haar dood in 1482 de regerende vorstin was ! Signaleren wij ook nog dat o.i. op blz. 304-305 de noten 6 en 8 van plaats werden verwisseld, dat nu eens Gent (blz. 574), dan weer Kortrijk (blz. 580) de Leiestad wordt genoemd ; dat de onderste lijn van de grafiek op blz. 196 niet in de legende vermeld lijkt ; dat wij op blz. 200 in de kolom % + 56 i.p.v. (+ 576) verwachtten ; dat wij op blz. 202 en 216 een verantwoording van de periodisering hadden gewenst.

Concluderend belooft de schat van gegevens in deze dissertatie samengebracht, een meer dan leerrijke lectuur te zullen worden voor wie in de 15de eeuw geïnteresseerd is. Waar Blockmans boven de meer traditionele bewerking uitstijgt, zal de lectuur voor iedere historicus hartverheffend werken omdat hij erin zal vinden hoe zijn wetenschap tot beter inzicht in de menselijke niet-tijdgebonden maatschappij kan brengen.

J. MERTENS

2. J. MERTENS, *De verdeling van de Brugse schepenzetels op sociaal gebied (XIVde eeuw)*. In : Wetenschappelijke Tijdingen, XXI, 1961, kol. 451-466. De doctorale dissertatie van D. Van den Auweele over hetzelfde onderwerp werd tot op heden niet gepubliceerd.

M. DE WAHA, *Recherches sur la vie rurale à Anderlecht au Moyen Age*. Brussel, 1979 (Crédit communal de Belgique. Collection Histoire Pro Civitate, série in-8°, n° 57). 500 fr.

Met dit werk heeft de auteur een klassieke, maar daarom niet minder verdienstelijke bijdrage tot de historiografie geschreven. Na een beschrijving van het natuurlijk milieu te Anderlecht, Dilbeek en Itterbeek — want de studie strekt zich uit over deze drie gemeenten — behandelt de auteur de ontginning en de eerste uitbating van de grond. Hierin komt zowel de institutionele als de sociale en de economische problematiek aan de orde. In feite wordt met dit tweede hoofdstuk ook een tijdvak afgebakend: de periode tot ca. 1250, waarna de greep van de stad Brussel zich steeds beter zou doen gevoelen. Deze situatie komt aan bod in de volgende hoofdstukken waarin ook demografische problemen, eigendomsverhoudingen, mobiliteit van het grondbezit, exploitatievormen en productie (in de late middeleeuwen) besproken worden. Een laatste hoofdstuk over de activiteiten van de Brusselaars te Anderlecht rondt het geheel af.

Te Anderlecht wordt de strijd tussen de feodale heren, steden en vorsten uitstekend geïllustreerd. In 1394 slaagde Brussel er met de steun van de vorst in Anderlecht bij zijn vrijdom in te lijven, tegen de wil van de machtige heren van Gaasbeek in.

De economische controle van de stad krom evenwel reeds meer dan een eeuw hoger op. De relatie Brussel - Anderlecht loopt immers als een rode draad door heel het werk en is er terzelfdertijd de grote verdienste van.

In de streek is er veel weiland beschikbaar. Dit moet in verband gebracht worden met de belangstelling van Brusselse slachters. De Brusselse invloed doet zich evenzeer gevoelen in de aanwezigheid van talrijke groententuinen, molens en zandsteengroeven (vooral in Dilbeek). Globaal gezien hebben Anderlecht, Dilbeek en Itterbeek als «Intensitätsinseln» eerder voor- dan nadeel gehaald uit de nabijheid van de grote stad.

Onderhavige studie zal ongetwijfeld met zeer groot voordeel kunnen gebruikt worden door wie zich als doel stelt in Vlaanderen de toch nog te weinig gekende¹ relatie stad - platteland te onderzoeken.

J. MERTENS

1. Niettegenstaande de behartenswaardige studies van D.M. Nicholas. *Town and countryside. Social and economic tensions in fourteenth-century Flanders*. Brugge, 1971 en Idem, *Stad en platteland in de Middeleeuwen*, Bussum, 1971.

J. SCHOENAERTS, Kerk en gelovigen in de dekenij Waas tijdens de XVIIIde eeuw. Bijdrage tot de studie van het kerkelijk leven in het bisdom Gent. (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis) nr. 57, Leuven, 1979, XVI + 176 blz.

In zijn standaardwerk over het kerkelijk leven in de dekenij Tielt, in de 17de eeuw, heeft Prof. M. Cloet methodologisch de weg gebaad voor gelijkaardige studies in andere dekenijen. Verscheidene studenten heeft hij daartoe aangezet en bijgestaan. Een van hen, Jozef Schoenaerts, heeft de dekenij Waas tot onderwerp gekozen en een studie opgezet, die voor het eerst uitsluitend de 18de eeuw bestrijkt.

De inleiding geeft een situatieschets van deze 18de-eeuwse dekenij, met haar twintig parochies, haar geografische ligging, het bevolkingscijfer, het sociaal-ekonomisch leven, de oorlogsverrichtingen. Daarop volgt een kritische studie van de beschikbare bronnen. De verslagen van de jaarlijkse pastoorsvergaderingen bij de deken ontbreken helemaal. Er werden in de 18de eeuw ook geen diocesane synoden meer gehouden zodat men aangewezen is op de statuten «en disciplinaire verworvenheden van de voorgaande eeuw, met bijzondere aandacht voor de normatieve klemtonen en aanvullingen die de 18de-eeuwse bisschoppen hebben formuleerd» (p. 12). Men beschikt over dergelijke visitatieverslagen van de deken tot ongeveer 1730. Daarnaast zijn de uitgebreide *Status ecclesiae* bewaard : situatiebeschrijvingen in de vorm van antwoorden van de pastoors op vragenlijsten door de bisschop gestuurd. Konden ook geraadpleegd worden : de bisschoppelijke kerkverslagen aan de H. Stoel, de *Acta* of handelingen van de bisschoppen, en de parochiale archieven.

Deze uitgebreide informatie bood een overvloedig feitenmateriaal dat systematisch wordt voorgesteld in een reeks artikelen over de dekens, de pastoors, de voornaamste medewerkers van deze laatste, het godsdienstig leven van het volk, de religieuze opvoeding, het zedelijk leven. Ook de voetnoten bevatten overvloedige concrete feiten ter bekrachtiging van het betoog. Veel van die gegevens konden best in de tekst zelf ingelast worden. De lezing van een boek is aantrekkelijker wanneer de voetnoten zich beperken tot de wetenschappelijke verwijzingen naar de bronnen. Bepaalde aspecten, zoals de ambtsvervulling van de pastoors, de ketterijen, de zondagsvespers en het lof, konden weinig of niet toegelicht worden, eenvoudig door gebrek aan bestaande informatie daaromtrent.

De auteur heeft een bijzondere zin voor synthese. Hij herneemt telkens weer elk artikel in een kort besluit en het geheel wordt opnieuw in een «Algemeen besluit» overzichtelijk samengevat.

Dank zij de bereidwillige samenwerking van F. Michem, konden in bijlagen de volledige tabellen van de pastoors en onderpatoors met kort *curriculum vitae* opgenomen worden.

B. JANSSENS de BISTHOVEN

J. LORY, Libéralisme et instruction primaire, 1842-1879. Introduction à l'étude de la Lutte scolaire en Belgique. Louvain, 1979, 2 vol., LXXXII - 839 p., krtn., tabb., ill. (U.C.L., RECUEIL DE TRAVAUX D'HISTOIRE ET DE PHILOGIE, 6e sér., fasc. 17-18).

In de Belgische geschiedenis vormt het onderwijs een terrein waarop ideologische en politieke tegenstellingen zich geregeld in hun meest acute vorm gemanifesteerd hebben. Tot vóór een dertigtal jaar dienden ook de historische werken tot ondersteuning van een of andere these. Pas met de publikaties van A. Simon rond 1950 werd de schoolpolitieke problematiek in historisch perspectief voor het eerst op een wetenschappelijke wijze benaderd. Zo mag men stellig zijn essay over de vrijheid van onderwijs en de behandeling van de organieke wetten op het hoger (1835), lager (1842) en middelbaar onderwijs (1850) en zijn baanbrekend werk over kardinaal Sterckx als klassiekers bestempelen.

Zonder het liberale standpunt te verwaarlozen had de eminente historicus evenwel meer oog voor de motivaties in het katholieke kamp. Al brachten enkele dissertaties nadien wat meer aflijning in de liberale en katholieke zienswijzen¹, toch bewijst J. Lory met zijn hier besproken werk ten volle dat een diepgaande studie over de houding van de liberalen tegenover de onderwijsproblematiek voor de nochtans reeds druk bestudeerde periode 1842-1879 aan een noodzakelijkheid beantwoordde. De grondige verwerking van tot nog toe ongebruikte bronnen als het archief van de «Commission d'enquête scolaire parlementaire» (1880-1884), dit van de Ligue de l'enseignement, de verslagen van de diocesane inspectie te Namen en enkele stukken uit het bisschoppelijk archief te Brugge, dragen er ongetwijfeld toe bij.

1. Een recent overzicht van de werken dienaangaande in M. DE VROEDE, *Das Fach «pädagogische Historiographie» in Belgien seit 1945*. In: M. HEINEMANN, ed., *Die Historische Pädagogik in Europa und den USA. Berichte über die historische Bildungsforschung. Teil 1: Belgien, Finnland, Frankreich, Gross-Britannien, Italien, Niederlande, Norwegen, Österreich, Polen, USA*. Stuttgart, 1979, p. 11-42 (Veröffentlichungen der Historischen Kommission der Deutschen Gesellschaft für Erziehungswissenschaft, bd. 3.1).

In de opbouw van zijn lijvige studie gaf de auteur de voorkeur aan een chronologische ordening, die de klassieke politieke fluctuaties en de schoolwetten eerbiedigt. Na inleidende beschouwingen over de dubbelzinnigheden en lacunes van de eerste organieke wet op het lager onderwijs (23 sept. 1842), behandelt hij in een eerste deel de liberale pogingen tot aanpassing van deze wet. De val van de doctrinair-liberale regering in 1870 vormt een eerste afbakening. Aan de determinerende actie gedurende de jaren zestig van drie belangrijke pressiegroepen op het terrein van het onderwijs, de vrijmetselarij, de Libre Pensée en de Ligue de l'enseignement, wijdde J. Lory zijn tweede deel. Het derde behandelt de houding van de liberalen tijdens hun oppositieperiode 1870-1878. In het vierde en laatste deel wordt achtereenvolgens de aandacht gevestigd op de vorming van de liberale regering Frère-Orban, waarin P. Van Humbeeck als allereerste minister van onderwijs in de Belgische geschiedenis fungeerde, op de voorbereiding van het schoolwetsontwerp-Van Humbeeck en op de inhoud en de geest van de tweede organieke wet op het lager onderwijs (1 juli 1879).

De uiterst nauwgezette analyse van J. Lory gaat uit van en steunt volledig op de wet van 1842.

Twee aspecten waarvoor de liberalen uitermate gevoelig waren, worden beklemtoond. Vooreerst benadrukt hij het dubbelzinnige karakter op het politiek-religieuze vlak. Onmiddellijk stelden de katholieken alles in het werk om de mogelijkheden van de wet optimaal te benutten. Godsdienst was een verplicht vak en de onderwijzer was voor dit vak onderworpen aan de clerus. De school moest een godsdienstig-katholieke sfeer uitademen. J. Lory toont aan dat de wet evenwel in zijn uitwerking weinig «katholiek» was: frequent verwaarloosd godsdienstondericht, onvoldoende godsdienstige en morele opvoeding, slecht functionerende geestelijke inspectie. Daarentegen was de klerikale component van de wet, vooral door de daadwerkelijke greep van de clerus op de dorps-
onderwijzer, sterk voelbaar.

Als tweede aspect worden de «faiblesses au plan pédagogique» naar voren gebracht. Hieronder verstaat de auteur tekortkomingen als het zwakke rendement van het verstrekte onderwijs, de gebrekkige inspectie, het ontbreken van bepalingen in verband met onderwijs aan meisjes en met kleuteronderwijs. Geconfronteerd met deze dubbelzinnigheden en lacunes, waarvan ze soms de eigenlijke draagwijdte verkeerd percipieerden, beoogden de liberalen van bij het van kracht worden een herziening van deze wet.

Toen de liberalen in 1846 overgingen tot partijvorming werd een programma goedgekeurd waarin o.a. de organisatie van een openbaar onderwijsnet op alle niveaus onder uitsluitende bevoegdheid van de burgerlijke overheid was opgenomen. Op dit moment hadden de liberalen

geen bezwaren tegen de dominantie van de kerk in het pedagogische veld. Als systeembevestigers, instrumenten van bescherming van eigen-
dom en van ordehandhaving, deden de katholieke godsdienst en moraal
immers uitstekend dienst. Tegen de onderwijspolitieke elementen als de
controle van de geestelijkheid op het onderwijs en het aankleven van de
these van de suppletieve rol van de staat werd evenwel gereageerd.
Vooral toen de doctrinair gedurende dertien jaar het staatsapparaat
beheersten, kwam dit constant tot uiting door het toepassen van zgn.
administratieve correcties aan de wet van 1842: uitbreiding van het
gemeentelijk onderwijs, verhoging van het aantal gediplomeerden, ver-
steviging van de centrale administratie, stijging van de staatsgelden voor
het lager onderwijs.

Vanaf de tweede helft van de jaren vijftig kreeg de kerk stilaan con-
currentie te verwerken vanwege jonge intellectuele radicale liberalen
met een doorgetrokken antiklerikale levenshouding, die zich precies in
de onderwijsvraagstukken kanaliseerde. J. Lory geeft een zeer rake ty-
pering van deze opkomende politieke generatie. Zij ging de dubbelzini-
ge rol van de kerk in het onderwijs te lijf door te ijveren voor com-
plete laïcisering in de zin van verbanning van én de clerus én de gods-
dienst uit de school. Zij vooral gaf daarenboven de problematiek een
sociale verbreding. Niet in de morele, maar in de intellectuele inferiori-
teit lag voor de radicalen de sociale inferioriteit van de arbeiders. Ken-
nis vormde nu de basis van de sociale hiërarchie. Onderwijs heette het
heilbrengende middel om uit deze onwetendheid te geraken en het indi-
vidu, c.q. het kind, te emanciperen. Kosteloos en verplicht onderwijs
was het middel om de intellectuele achterstand op te heffen en vormde
het noodzakelijke complement van de uitbreiding van het stemrecht, die
de deelname van alle bevolkingslagen aan het politieke leven zou
brengen. Sociale gelijkheid werd nagestreefd, zij het met de restrictie
van de erkenning van de feitelijke ongelijkheid. Dit radicale milieu
maande de burgerij aan om naast rijkdom, ook kennis als machtsfactor
aan te nemen, wat henzelf tegelijkertijd naar grotere politieke macht
moest stuwen. Naar de onderwijspolitiek toe vertaald betekende dit al-
les de verdediging van leerplicht, gelaïciseerd onderwijs — de klerikale
suprematie was immers een hinderpaal tot meer kennisverwerving —,
en, hoewel aanvankelijk niet zo uitdrukkelijk, van de suppletieve rol
van het privé-initiatief.

De radicalen bewogen zich bij voorkeur aan de rand van de liberale
partij, meer bepaald in de «groupes de pression laïques». In 1859 be-
handelden de Belgische loges het probleem van de leerplicht. De in het
begin van 1863 opgerichte Libre Pensée verruimde in 1864 haar pro-
gramma en werd naast een vereniging ter propagering van burgerlijke
begrafenissen een «association pour l'émancipation des consciences par

l'instruction». De belangrijkste stap was ongetwijfeld de stichting op 26 dec. 1864 van de Ligue de l'enseignement, die verspreiding en verbetering van opvoeding en onderwijs in België vooropstelde, waarbinnen uitdrukkelijk de herziening van de wet van 1842 gevat werd. In deze vereniging was het streven van de radicalen gebundeld naar algemeen stemrecht, eventueel langs het capacitaire stelsel om, naar indamming van de klerikale monopoliseringsdrang met de eraan verbonden eisen als verplicht en gelaïciseerd onderwijs, maar ook en niet in het minst, naar kwalitatief beter onderwijs, waarvoor een theoreticus als P. Tempels garant stond. Daarenboven demonstreerde de Ligue humanitaire bedoelingen voor het arbeidersvraagstuk en toonde ze zich niet ongevoelig voor de Vlaamse eisen. Het stichten van lokale afdelingen (o.a. te Brugge, op 5 aug. 1865), cursussen, voordrachten, het steunen van bibliotheken, petities, een periodieke publikatie en ernstig studiewerk over onderwijsproblemen illustreerden de intense activiteit van de pressiegroep.

De vrijmetselarij, de Libre Pensée en de Ligue de l'enseignement dreeven eigenlijk de liberalen naar de laïcisering en vulden het probleem van het lager onderwijs aan met de sociale en pedagogische dimensies. Binnen de liberale groep waren de doctrinairers evenwel helemaal niet geneigd complete laïcisering of leerplicht te ondersteunen. Zo werd bijv. te Brugge de Ligue door de doctrinairers tegengewerkt. Het onderwijs vormde dan ook één van de punten van verdeeldheid tussen de radicale en de doctrinaire vleugel van de liberalen. Verdeeld trokken ze naar de verkiezingen van 1870, wat het de constitutioneel-katholieken mogelijk maakte het regeringsroer in handen te nemen. Vooral de doctrinairers werden achteruit geslagen.

Onderwijs was een spltijstof, maar ook een bindmiddel, zoals J. Lory mooi aantoot voor de jaren zeventig. Tijdens de voorzichtige constitutioneel-katholieke regeringen, waarbij de ultramontanen in het werkelijke land fel ageerden, wisten de radicalen meer en meer hun stempel te zetten op sommige stedelijke centra en gingen ze zelfs via de Ligue de l'enseignement over tot onderwijskundig experimenteren. Vrije gelaïciseerde liberale scholen werden opgericht met de Brusselse «Ecole modèle» als pronkstuk, de type-materialisering van het radicale ideeën-goed, waar de intuïtieve methode gepropageerd werd, de toegang tot het abstracte via de perceptie van de concrete realiteit, en waar het kind als individu centraal stond en men naar de integrale ontwikkeling van zijn vermogens streefde. De financiering van deze vrije scholen gebeurde via schoolse werken, samengebracht in de «Fédération du Denier des écoles», tevens evenzoveel politieke en laïciserende speerpunten.

Het bestaan zelf van deze scholen deed de liberalen wennen aan een gelaïciseerde werkelijkheid. Dit betekende geenszins dat de wrijvingen

tussen radicalen en doctrinairen tot het verleden behoorden. Een tactische vondst, waaraan de vrijmetselarij niet vreemd was, om het principe van de herziening van de wet van 1842 te aanvaarden en de ontwikkeling van het onderwijs in het teken te plaatsen van de verdediging van de nationale instellingen, deed de liberalen voor de verkiezingen van 1876 samensluiten. In een zo algemeen geformuleerd verkiezingsplatform inzake onderwijs kon iedereen zijn aspiraties terugvinden. Twee jaar later, op 11 juni 1878, zou de triomf volgen, ten nadele van twistende ultramontanen en constitutionelen. Reeds de week daarop werd het ministerie van openbaar onderwijs opgericht: een nieuwe schoolwet was in de maak.

Terecht noemt J. Lory de geest van de wet van 1879 «modérément laïque, profondément pédagogique et nettement centralisateur». Tot een volledige onafhankelijkheid van het burgerlijke gezag t.o.v. het kerkelijke kwam het niet. De diocesane inspectie werd afgeschaft en in principe verdween godsdienst van het programma, maar tegelijkertijd veroorloofde de wet de priesters vóór en na de lessen godsdienstonderricht te geven in een lokaal dat hen ter beschikking werd gesteld. In de lessen zedeleer belette niets de leerkrachten om de leerlingen te onderhouden over de kristelijke waarheden. Aan gebruiken als het gebed of de uitstalling van godsdienstige beelden werd wettelijk niet getornd. Daarenboven werd uitdrukkelijk bepaald, dat de leerkracht zich in zijn onderwijs moest onthouden van elke aanval op de religieuze overtuiging van zijn leerlingen.

Stellig valt een sterke centraliserende tendens waar te nemen. De staat schreef het aantal scholen, klassen en leerkrachten per gemeente voor, evenals de onderwijsmethoden. Hij eigende zich bovendien het monopolie van de leerkrachtenopleiding toe, bouwde het inspectiewezen uit tot een stevige staatsstructuur en beperkte de gemeentelijke prerogatieven inzake benoeming en controle op het onderwijzend personeel.

Het is een van de grote verdiensten van J. Lory de onderwijskundig innoverende elementen van de wet te hebben beklemtoond. Te lang immers heeft in de wetenschappelijke literatuur het aspect «ongelukswet» overheerst. Op deze wijze komt ook een figuur als A.J. Germain, directeur-generaal van het lager onderwijs sinds 1878, daarvóór provinciaal inspecteur voor het lager onderwijs in West-Vlaanderen, volledig tot zijn recht. Hij was de ontwerper van het eerste leerprogramma lager onderwijs in het onafhankelijke België (20 juli 1880). Dit programma werd o.a. gekenmerkt door uniformiteit en door het toepassen van het principe van het concentrisch onderwijs en van enkele beginselen van Fröbel en Pestalozzi.

Zoals bekend ontketende de wet de beruchte schoolstrijd. Het niet consequent doortrekken van een volledige laïcisering en het negeren van de

eis tot leerplicht, met zijn verlengstukken kinderarbeid en uitbreiding van het stemrecht, bleef voor de progressieve liberalen stof bieden tot oppositie. Beide factoren bepaalden mede de liberale nederlaag van juni 1884. Nauwelijks drie maanden later was de derde organieke wet op het lager onderwijs reeds afgekondigd. Het jarenlange ageren der liberalen voor een hervorming van het lager onderwijs was evenwel niet vruchteloos geweest. Zoals J. Lory in zijn algemeen besluit terdege opmerkt, was het onderwijsvernieuwend aspect van hun opzet het meest duurzaam: de «geest van 1879» bleef doorwerken in de grote liberale centra, en de nieuwe methoden zouden op de lange duur eveneens het katholieke onderwijs doordringen.

Tot zover deze analyse, die evenwel onmogelijk de ongemeen rijke informatie welke in het vlot leesbare werk van J. Lory schuilt, kan weergeven. Wie in 't vervolg nog de periode 1842-1879 in België bestudeert, mag deze studie niet voorbijgaan.

Niettemin willen we een aantal kritische bedenkingen kwijt. Vooreerst een methodologische opmerking. De behandeling volgens benaderingswijzen uit de politieke sociologie van de Ligue de l'enseignement als pressiegroep verantwoordt de auteur vanuit zijn bekommernis om te ontsnappen aan en te strijden tegen de opgedrongen visie van de tijdgenoot, die als militant een historisch overzicht schetst van de activiteiten van de vereniging, waarin tevens de personalisatie nooit ontbreekt. Wij menen niet dat de overname op zichzelf van een schema van sociologische aard, dat enkel beschrijvend wordt opgevuld, de historicus in of langs de strikken van de tijdgenoot leidt. Zonder schema had J. Lory er even goed naast getrapd. Wel kan niet ontkend dat op die wijze de invalshoeken tot de bronnen verruimd worden. Men dient hierbij te betreuren dat de auteur, nochtans heuristisch uitermate nauwgezet, de rijke Angelsaksische literatuur over pressiegroepen volledig opzij heeft laten liggen en zich, hoe dan ook gewapend met Franse en Belgische studies uit het midden der jaren zestig, nooit aan enige veralgemening heeft gewaagd.

Deze laatste opmerking betreft trouwens het werk in het algemeen. Het vertoont een te eng Belgisch karakter. Zo kaderen de innoverende tendensen inzake onderwijs van het Belgische liberalisme ongetwijfeld in een vernieuwingsbeweging die de Westerse geïndustrialiseerde landen kenmerkte. Precies daar werden rond de jaren tachtig een aantal fundamentele opties genomen die het onderwijssysteem voor decennia vastschroefden en er stilaan een bureaucratisch uitzicht aan gaven. De verwijzingen van de auteur naar de Nederlandse of Franse toestanden spelen hier niet op in.

Liever hadden we ook een duidelijker benadering naar de klassenverhoudingen toe gezien. In dat verband is het spijtig dat J. Lory geen

gebruik meer heeft kunnen maken van twee studies, waarin juist bepaalde stukken deels op zijn in 1971 verdedigde dissertatie — bijna ongewijzigd gepresenteerd als het hier besproken werk — gebouwd zijn². Aldus mist hij onmiddellijke feed-back op zijn onderzoek. Zo hadden bedenkingen rond de klasseverzoenende functie van de intellectueel (de radicaal-liberaal) zoals ze terug te vinden zijn in het werk van E. Witte, evenmin misstaan in dat van J. Lory. Rationalisme en sociaal progressisme hadden misschien nadrukkelijker als typische uitingsvormen van de middenklassen kunnen beschouwd worden, wier actieveld precies op het onderwijs was gericht, hét middel om de sociale problemen op te lossen en voor hen een middel tot het verwerven van deelname aan de staatsmacht. Op deze wijze was wellicht meer aandacht geschonken aan een andere uitingsvorm, het flamingantisme, geconcretiseerd in het streven van middenklassers naar een onafhankelijke democratische partij. Juist deze groep vlaamsgezinden, bij wie de onderwijzers geenszins waren ondervertegenwoordigd, bezaten immers banden met de radicalen.

Bovenstaande opmerkingen doen niets af aan de appreciatie voor en aan de waarde van J. Lory's werk, dat, zoals de ondertitel aangeeft, een inleiding vormt tot de studie van de schoolstrijd in België. Hopelijk neemt de auteur dit scherp ideologische conflict eens onder handen. We wachten immers nog steeds op een grondige en adequate analyse, die deze strijd tussen twee fracties van de heersende burgerij koppelt aan hun pogen om de middenklassen aan zich te binden. Tevens kadert dit conflict in het overheersende probleem van ideologische en politieke integratie van de arbeidersklasse in de burgerlijke staat. Deze klasse heeft zich immers politiek gestructureerd in een verzuilingsproces, in een heftige strijd rond het onderwijs, als uiterst belangrijk ideologisch staatsapparaat. Het verschijnsel was overigens niet typisch Belgisch, maar doorkruiste ons omringende landen als Duitsland, Frankrijk en Nederland. Op dit vlak mag veralgemening zeker niet ontweken worden.

F. SIMON

2. E. WITTE, *De Belgische vrijdenkersorganisaties (1854-1914). Ontstaan, ontwikkeling en rol*, in: *Tijdschrift voor de studie van de Verlichting*, V, 1977, 2, p. 127-286; J. NIZET, *La formation des opinions pédagogiques*. Louvain-la-neuve, 1978, 2 vol.

A. DAWYNDDT, **Veurne rond «La belle époque»**. Heembibliotheek «Bachten de Kupe», nr. 14/1978, 8°, ill. (250 F.).

«De grootsprakerige titel dekt slechts als decoratief de lading, want onze betrachtiging veunst op een lager pitje en beoogt alleen het leveren van een journalistieke bijdrage tot de gewone gebeurtenissen te Veurne rond de eeuwwisseling, een soort tijdschroniek dus. Ze bestrijkt de jaren 1896-1905». schrijft de auteur in de verantwoording van zijn werkje (zie blz. 3).

De aangehaalde tekst typeert het werkje : de wetenschappelijke waarde ervan is gering, de taal is onverzorgd. Het werkje hangt wel een beeld op van Veurne omstreeks 1900 en het zal vooral door Veurnenaren graag gelezen worden.

D. DALLE

L. SCHEPENS, **De Provincieraad van West-Vlaanderen, dl. II : 1921-1978**. Socio-politieke studie van een instelling en haar leden met 550 biografieën van Westvlaamse prominenten, Tielt-Amsterdam, Lannoo, 1979, 427 p., ill.

In dl. CXIV-1977, afl. 3-4, p. 397-398 van ons tijdschrift bespraken wij deel I van genoemd werk dat de periode 1836-1921 behandelde. In deel II behandelt Luc Schepens achtereenvolgens, De Provincies en de hervorming van de staat, Begroting en rekening, uitdrukking van de politiek en De samenstelling van de provincieraad. In de inleiding wijst de auteur erop dat hij geklemd zit tussen de minimale beleefdheid tegenover de enen en het gevaar beschuldigd te worden van vleierij tegenover de anderen. En dit, zegt hij, werkte frustrerend.

Ongeveer 200 blz. van het boek worden ingenomen door de biografie van de gouverneurs, provincieraadsleden en provinciegriffiers sinds 1921. Hier heeft de auteur wel een zeer gemakkelijke weg gekozen. Hij beperkte zich namelijk tot de gegevens die hij van de betrokken personen kreeg of waarmee de betrokken personen zich uitdrukkelijk akkoord konden verklaren (zie blz. 12).

Meer nog dan de rest van het werk kunnen deze biografieën slechts beschouwd worden als een bundeling van gegevens die het vertrekpunt kunnen vormen voor diepgaander onderzoek. Ook dit heeft zijn belang. Het werk van Luc Schepens had bijgevolg wel zin.

Zoals deel I wordt het werk afgesloten door indices op Plaatsnamen, Personen en Instellingen.

D. DALLE

Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. MAGDA DEVOS, HUGO RYCKEBOER, JOHAN TAELEMAN : Inleiding. MAGDA DEVOS, HUGO RYCKEBOER : deel I Landbouwwoordenschat, afl. 1 : Akkerland en Weiland. MAGDA DEVOS, HUGO RYCKEBOER : Wetenschappelijk apparaat bij deel I, aflevering 1. Tongeren 1979.

Bovenvermelde publicaties werden eind 1979 voorgesteld aan medewerkers, pers en publiek. Daarmee verschenen de eerste resultaten van een wetenschappelijke arbeid die acht jaar vroeger gestart was.

De dialectwoordenschat uit Vlaanderen heeft in het verleden reeds een aantal mensen aan het werk gezet : G. Gezelle, L. De Bo, A. Joos, Is. Teirlinck, L. Lievevrouw-Coopman, R. Desnerck. Zij hebben onderdelen of regio's bewerkt. Een moderne en wetenschappelijk verantwoorde inventarisatie van de gehele Vlaamse, moderne (van 1880 tot nu) woordenschat ontbrak echter en werd een dringende zaak daar de snelle socio-economische evolutie van de maatschappij begrippen, zaken en handelingen naar de vergeethoek verwijst.

Om daaraan te verhelpen startte in 1972 aan de Gentse Rijksuniversiteit een project «Woordenboek van de Vlaamse dialecten» onder impuls van Dr. W. Pée.

Geografisch behandelt het woordenboek de dialectwoordenschat van Oost- en West-Vlaanderen én van Frans-Vlaanderen en sluit aan bij het woordenboek van de Zeeuwse, Brabantse en Limburgse dialecten.

De opstellers van het woordenboek hebben geopteerd voor een systematische ordening van de woordenschat nl. volgens de vakgebieden. Die werkwijze biedt o.m. volgende voordelen :

- zodra de woordenschat i.v.m. één aspect verzameld is, kan gepubliceerd worden. Een alfabetische rangschikking laat slechts publicatie toe nadat de hele woordenschat bijeengebracht is ;
- de samenhang die bestaat tussen woorden uit eenzelfde realiteitsaspect/vakgebied komt tot uiting ;
- er is een zekere uniformiteit met andere projecten (Limburg, Brabant) ;
- deze werkwijze laat toe met woordkaarten te werken om de lokalisering van benamingen, die volgens de plaats verschillen, op overzichtelijke wijze aan te bieden.

Naast het reeds gepubliceerde materiaal in woordenboeken, dialectatlassen, dialectverzamelingen, monografieën en tijdschriften en het bestaande ongepubliceerd materiaal gebruikten de opstellers zelfgemaakte vragenlijsten, die voor Oost- en West-Vlaanderen beantwoord worden

door plaatselijke medewerkers. Voor Frans-Vlaanderen wordt mondelinge ondervraging gebruikt.

Om een maximale bruikbaarheid te verzekeren, heeft de redactie van het woordenboek gekozen voor een publicatie op 2 niveaus :

- 1 — het eigenlijke woordenboek, waarin de typewoorden voor een bepaald begrip gelokaliseerd worden en fonetisch gedocumenteerd. Om dit deel ook leesbaar en hanteerbaar te maken voor de leekgeïnteresseerde werd geen gebruik gemaakt van fonetisch schrift of van een fonologische transcriptie. De uitspraakspelling is een compromis tussen beide en het vertrouwd Nederlands spellingbeeld. Alle lettertekens zijn vertrouwd (behalve de doffe e = ə, en het principe 1 klank = 1 teken).
- 2 — het wetenschappelijk apparaat, speciaal bedoeld voor de taalkundige onderzoeker, geeft de fonetische documentatie per bron en per plaats evenals de eigen vragenlijsten, die op de aflevering betrekking hebben.

Het project «Woordenboek van de Vlaamse dialecten» wordt sinds het begin financieel mogelijk gemaakt door het Fonds voor Kollektief en Fundamenteel Onderzoek en geniet huisvesting in de Gentse Rijksuniversiteit. Vanaf 1980 leveren ook de Provincies Oost- en West-Vlaanderen een belangrijke financiële bijdrage, momenteel om het project bredere armlag te geven, binnen enkele jaren, wanneer de steun van het FKFO wegvalt, om het project te bestendigen.

De eerste aflevering geeft alles wat ervan beloofd werd. De inderdaad gemakkelijke leesbaarheid, de talrijke kaartjes en de ingeschoven illustraties en tekeningen maken het tot een aangenaam en zeer bruikbaar naslagwerk.

De inleiding geeft alle mogelijke inlichtingen over de opzet en de uitwerking van het project, naast een inventariserend overzicht m.b.t. het klankpatroon van de Vlaamse dialecten en een lijst van zegslieden en medewerkers.

Deel I van het woordenboek wil de landbouwwoordenschat behandelen. De thans verschenen 1e aflevering gaat over het akkerland en weiland : grondeigenschappen, reliëf, bodemsoort, bodemgesteldheid, landmaten, omheining, akkerland, akkergrenzen, wegen en toegangen, hekwerk. De volgende afleveringen zullen handelen over de behuizing, het erf en het veeteelt. Intussen wordt de dialectwoordenschat van oude ambachten — kuiper, mandemaker, strodekker — opgevraagd om opgenomen te worden in deel II.

L. VALCKE

BAILLIEUL J.-M., DE BRUYNE M., GELDHOF J.: Hugo Verriest in Ieper : Een blauwvoet in de branding. Ieper, Jef Lesagekring, 1978, 8°, ill., 257 p.

De vermelde publicatie verscheen n.a.v. de Hugo Verriestherdenking in Ieper in september 1978, honderd jaar nadat Hugo Verriest tot principaal benoemd werd aan het Ieperse Sint-Vincentiuscollege.

De bundel bevat volgende bijdragen :

- J.M. Baillieul : De politieke machtsverhoudingen in Ieper tussen 1870 en 1888 ;
- M. De Bruyne : Hugo Verriest, de Blauwvoetmartelaar te Roeselare, toch principaal te Ieper ;
- J. Geldhof : Hugo Verriest te Ieper 1878-1888 ;
- M. De Bruyne : De Ieperse principaal Hugo Verriest extra muros 1878-1888 ;

Het was de bedoeling van de auteurs om de Ieperse periode, die in de Verriestgeschiedschrijving erg verwaarloosd is, meer in de verf te gaan zetten. Inleider en medeauteur J. Geldhof verklaart deze lacune enerzijds door de — tot vrij recent — moeilijke toegankelijkheid van het bisschoppelijk archief te Brugge en van het privé-archief van de familie Verriest te Leuven, en anderzijds door de wens om de financiële mislukking van Verriest in Ieper met de mantel van de liefde te bedekken.

Het is een gelukkig initiatief om een dergelijke bundel te laten beginnen met een schets van de politieke machtsverhoudingen in Ieper tijdens de periode dat Verriest er verbleef. Meteen leren we dat Ieper van 1839 tot 1890 geregeerd werd door een liberale gemeenteraad, die vanaf 1878 een sterke rem zette op haar vroegere verdraagzame houding. Op dat ogenblik komt Verriest aan in Ieper om er mee te gaan spelen in de schoolstrijd-confrontatie.

Verder kan men de weg volgen tot de conclusie dat de Brugse bisschop Verriest a.h.w. naar Ieper verbannen heeft om hem te kortwieken als Vlaams voorman. Aangehaalde feiten tonen aan dat dit niet gelukt is. Maar Verriest zelf heeft in Ieper, op financieel vlak, dergelijke flaters begaan dat hij er vrijwel de rest van zijn leven heeft voor moeten boeten.

Tenslotte wordt het bewijs geleverd dat Verriest in zijn Ieperse periode het licht niet onder de korenmaat heeft gezet en zoals voorheen publiek opgetreden is en invloed heeft uitgeoefend.

Deze bundel brengt heel wat interessante en onbekende gegevens aan over een wazige periode uit Hugo Verriests leven. Wellicht en hopelijk is het geen einde maar aanleiding tot verder onderzoek.

L. VALCKE

KRONIEK

PERSONALIA

Dr. A. Janssens de Bisthoven op rust. — Op 14 november 1980 ging ons bestuurslid A. Janssens de Bisthoven op rust als hoofdconservator van de stedelijke musea te Brugge.

De herinrichting en vernieuwing van het Gruuthusemuseum, de uitbouw van het Groeningemuseum, de talrijke gelegenheidstentoonstellingen getuigen van de werkkraft en de bezieling waarmede hij gedurende 26 jaar de Brugge musea beheerde.

Als nieuwe hoofdconservator werd ons lid Dr. V. Vermeersch aangesteld.

Voor beiden : ad multos annos !

Promotie F. Simon. — Op 20 december 1979 promoveerde Frank Simon (°Brugge, 1944), onder het promotorschap van prof. dr. R. Van Eenoo (co-promotor : prof. dr. K. De Clerck) met de grootste onderscheiding tot dr. in de letteren en wijsbegeerte, groep geschiedenis. Zijn dissertatie draagt als titel «De Belgische leerkracht lager onderwijs en zijn beroepsvereniging 1857-1895. Een politiseringsproces». Het eerste deel ervan heeft de structuur van de verenigingen tot voorwerp : ontstaan, interne werking, ledenbestand, rekruteringsveld, organisatiegraad, relaties met de administratie, met de politieke partijen en met andere presiegroepen. Het tweede deel bevat een peilen naar de effectiviteit van de onderwijzersverenigingen inzake hun materiële en onderwijspolitieke belangenbehartiging. Ook het waardencomplex van waaruit ze hun beleid verantwoorden wordt toegelicht. In de eindbeschouwingen zoekt de auteur naar de determinanten van de effectiviteit en legt hij de functies van de verenigingen vast.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

De katholieke partij in het arrondissement Brugge, 1918 - 1936. — In het voetspoor van de studies door prof. Romain Van Eenoo ondernomen, nu ook al meer dan 20 jaar terug, over de arbeidersbeweging¹ en de partijvorming² tijdens de 19de eeuw te Brugge — zijn doctoraal proefschrift vond helaas geen uitgever — werden reeds verscheidene licentiaatsthesisen gewijd aan de Brugse politieke evoluties zowel in de 19de als in de 20e eeuw, waarbij voorlopig 1940 een einddatum schijnt te zijn.

We vermelden : G. Demarest, *De Vlaamse beweging te Brugge (1918-1930)*, RUG, 1975 (onuitgegeven) ; A. Van Oyen, *De katholieke partij te Brugge (1930-1940)*, RUG, 1976 (onuitgegeven) ; P. Lefevre, *Le libéralisme à Bruges (1893-1940)*, ULB, 1976 (onuitgegeven, een episode verscheen in de Handelingen van de Genootschap voor Geschiedenis, 1978, blz. 115 - 141 : *Une nouvelle orientation du parti libéral brugeois : les élections législatives de 1912*). Een opmerkelijke studie *De katholieke partij in een periode van standsvertegenwoordiging. Het arrondissement Brugge, 1918 - 1936*, werd hier onlangs aan toegevoegd door Antoon Osaer, die ermee tot licentiaat in de geschiedenis promoveerde (KUL, 1979) onder de hoede van professor Lode Wils. Antoon Osaer heeft hiermee pionierswerk verricht voor ons arrondissement, en voor de eerste maal een coherent beeld opgesteld van één der politieke partijen (numeriek de belangrijkste) die tijdens de behandelde periode het politiek toneel in het arrondissement en vooral ook in de stad Brugge beheersten.

De Katholieke Kiesvereniging was niet ongedeed uit de wereldoorlog gekomen. De elitaire leiding die de vooroorlogse partij had gekenmerkt, werd vanaf 1918 doorbroken door de opkomst van het Katholiek Vlaams Verbond en van de arbeidersbond, wat later ook van de Boerenbond en van de middenstandsorganisatie, die hun krachten bundelden met die van de vroegere «vrije beroepen» om een volwaardige politieke partij te stichten. Dit zou slechts gedeeltelijk slagen : in de praktijk zou de partij toch niet veel meer zijn dan wat ze voor de oorlog was, namelijk een kiesvereniging. Met dat verschil dat de vroeger informele kontakten bij de lijstsamenstellingen, voortaan een institutioneel

1. R. VAN EENOO, *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864 - 1914)*, Leuven - Parijs, 1959.

2. R. VAN EENOO, *Partijvorming en politieke strekkingen bij de cijnskiezers te Brugge (1830 - 1893)*, 1968 (onuitgegeven).

karakter kregen, gestoeld op de gelijkwaardige aanwezigheid van de vier «standen» (arbeiders, middenstanders, landbouwers en vrije beroepen).

Deze katholieke standenpartij heeft tussen de twee wereldoorlogen een evolutie gekend die uiteindelijk zou doen besluiten dat het niet de ideale formule was geweest. Vanaf 1945 zou ze dan ook de plaats ruimen voor een politieke formatie gebaseerd op het individueel lidmaatschap. Ook al zou hier opnieuw (soms herhaalt de geschiedenis zich!) de praktijk in de loop der jaren duidelijk aantonen dat men zich eigenlijk niet zodanig verwijderd heeft van de vroegere standenindelingen.

Het principiële vertrekpunt van de standenpartij was uiteraard de overtuiging dat op basis van een programma van «religieuze, sociale en politieke principes» (zoals in de statuten werd vermeld) alle klassen van de maatschappij moesten kunnen verenigd worden. De geleidelijke ontvoogding van de volksklassen, en hun groeiend gewicht dank zij het algemeen enkelvoudig stemrecht bracht mee dat de samenhang in de politieke praktijk slechts mogelijk was door een gezamenlijk uitoefenen en een onderling verdelen van de politieke macht, eerst in de partij zelf en vervolgens via de verkozen mandatarissen.

In tegenstelling met de door andere politieke families gepredikte klasstrijd, hield de katholieke partij zich principiële bij de vereniging van alle standen ter benaarding van het algemeen welzijn. Dit ging ook samen met een aanvankelijk voorzichtige, maar stelselmatig toenemende vervlaamsing van partij en mandatarissen.

Het verhaal van Antoon Osaer schetst een levendig en zeer getrouw beeld van 18 jaar partijleven te Brugge, en hij doet het naar ons gevoel zeer objectief, zonder de passie of het «hineininterpretieren» die men bij dergelijke onderwerpen soms aantreft en waarbij men al te gemakkelijk vroegere toestanden of overtuigingen beoordeelt of veroordeelt, buiten het tijds klimaat.

Brugse particularismen.

Het Brugse model past natuurlijk in de nog grotendeels te schrijven globale geschiedenis van de katholieke partij tijdens het interbellum. Maar afgezien van het nut om de evolutie op het niveau van een arrondissement gedetailleerd na te pluizen en het daarna aan de algemene gang van de zaken te toetsen, levert Brugge enkele niet onbelangrijke originele trekken.

Een eerste element is dat de kiesvereniging te Brugge tot nieuw leven kwam en hervormd werd nog vóór dit elders in het land gebeurde. Een «primeur» als het ware.

Een tweede element, dat verband houdt met wat de «Vlaamse kwestie» werd genoemd — het meest controversiële discussiepunt, samen met het algemeen stemrecht — was de uitwerking te Brugge (A. Ruzette en G.

Sap waren hierbij de hoofdakteurs) van een «Westvlaams verdrag» waarbij de Vlaamse eisen, zoals ze door het Katholiek Vlaams Verbond van Fr. Van Cauwelaert en A. Van de Perre in een «minimum-programma» waren geformuleerd, in een kleedje werden gestoken die ze wat minder agressief moesten doen overkomen bij de franstalige minderheden in Vlaanderen.

Deze «formule van Brugge» zou wel minder inkt doen vloeien dan de «coup de Lophem», maar nietemin een belangrijke rol spelen in het politiek gebeuren van die tijd.

Een dissidente groep : de Burgersgilde

Een niet onbelangrijk deel van de studie van Osaer is gewijd aan de verhoudingen «Katholieke Burgersgilde» en katholieke partij. Deze verhoudingen zijn over gans de periode meestal zeer gespannen geweest, en hebben geleid tot het opkomen met afzonderlijke lijsten (voor de provincie in 1929, voor de gemeente in 1932).

De beschrijving van deze groep, die nog in weinig beantwoordde aan de doelstellingen van de Katholieke Burgersgilde die in 1878 was gesticht, wordt door de schrijver op bijzonder klare wijze gedaan. Hij werd hierbij in niet geringe mate geholpen door de archieven van twee protagonisten, de advocaten Muylle en Schramme, die in 1976 per toeval konden gered worden, een halfuur voor de oudpapierhandelaar ze moest ophalen !

De strijd van de Katholieke Burgersgilde is een achterhoedegevecht geweest : tegen de standenorganisaties, tegen de arbeidersorganisatie, tegen de vervlaamsing, vóór de tweetaligheid in Vlaanderen. Wat er in 1936 nog van de groep overbleef zou naar Rex overlopen, of zich politiek demobiliseren. Maar ook de achterhoedegevechten wegen op de geschiedenis.

Over de episode van de Burgersgilde veroorloven wij ons hier een persoonlijke bedenking. In een langere tijdsduur bekeken kan men hun aktie zien als een schakel in de steeds terugkerende schrikreacties van de kleine burgerij en middenstand. Binnen deze bevolkingsklasse (te weinig machtig om zich meester te wanen van de toestand, te recent welstellend om zich zelfzeker te voelen) ligt heel dikwijls de zwakke plek van de democratie. Nazisme, fascisme en allerhande nationalismen vonden er in periodes van zware economische en morele crisis hun natuurlijke voedingsbodem. Ook te Brugge is de schrik van een deel van de middenstand «gekneld tussen het groot-kapitaal en de syndikaten» doorheen de opeenvolgende generaties aan te wijzen. Dit beroerde weliswaar slechts een gering percentage van de kiezers, maar toch af en toe genoeg om voor heel wat herrie te zorgen.

Is dit op het arrondissementele vlak minder tot uitdrukking gekomen in

het neerleggen van eigen lijsten, (behalve dan met de «Ligue Nationale» en «Rex» : maar dat is dan weer een andere geschiedenis) dan is er op het Brugse gemeentelijk vlak een bijna konstante opeenvolging van «scheurlijsten» geweest die telkens weer op de rechterflank van de katholieke partij, later van de christelijke volkspartij kwamen opduiken zonder dat de liberale familie bij machte bleek deze dissidenten op te slorpen.

In 1907 en 1911 waren dat de «Vrije Burgers», in 1921 en 1926 de «Stoffelijke belangen», in 1932 de «Burgersgilde», in 1938 «Rex», in 1952 de lijst Verstraete, in 1964 het «Centrum», in 1976 de «Onafhankelijken».

We beseffen natuurlijk wel dat we dit alles heel ongenueanceerd over dezelfde kam scheren. Maar het is toch duidelijk dat er tussen een aantal van deze groepen rechtstreekse filiaties te bespeuren zijn. Het is ook zo dat in de meeste gevallen deze lijsten ontstonden rond personen die op de katholieke of christendemocratische lijst niet aanvaard werden en zonder wie de scheurlijst niet effectief zou van de grond gekomen zijn. Maar in elk van deze gevallen mikte men op hetzelfde publiek : het misnoegde en bevreesde deel van de middenstand, dat als het ware te wachten zat op een mogelijkheid om zijn ongenoegen en vooral ook zijn vrees tot uiting te brengen.

Invoedrijke «grijze eminenties»

Heeft A. Osaer zeer juist de raderwerken van de standenpartij uiteengegafeld, hij heeft eveneens met talrijke konkrete gegevens de belangrijke rol van enkele markante figuren kunnen situeren. De vooroorlogse prominenten die het voor het zeggen hadden waren verdwenen of verdwijnen één voor één (van Caloen, Visart, Ruzette, Standaert). De standen worden geleid door kleine groepjes waar geen grote personaliteiten uit naar voor komen, tenzij dan de proosten. A. Logghe en P. Alossery, samen met E. Titeca zullen het politiek gebeuren binnen de katholieke partij beheersen. Logghe zal trouwens een eersterangs figuur blijven tot ver in de jaren vijftig.

Vanuit de vrije beroepen komt, naast V. Van Hoestenberghie die in hoofdzaak zijn mandaten als senator en burgemeester benaastigt en zich om de partij eerder weinig zal bekommeren, vooral de figuur van Henri Van Caillie naar voor. Bij de beschrijving van wat hij gedurende 13 jaar voorzitterschap heeft gepresteerd mag men zonder overdrijven besluiten dat hij tijdens het grootste gedeelte van het interbellum de katholieke partij te Brugge heeft beheerst en er een persoonlijke stempel heeft op gelegd.

De vervlaamsing en de democratisering werden door deze franstalige grand bourgeois met overtuiging bevorderd en op basis van persoonlijke

kontakten en vriendschappen wist hij bindingen te realiseren die sterker bleken dan de groepsantagonismen.

De pers

Een belangrijk element in de geschiedenis van de katholieke partij te Brugge is het feit dat de verschillende standen of groepen over heel wat lokale persorganen beschikten waarin zij hun debatten en polemieken op het publieke forum uitvochten.

Le Patrie is vanaf 1920 de officiële spreekbuis van de Katholieke partij. Zij wordt vanaf 1928 van repliek gediend in het dissidente *La Flandre Maritime* van de Burgersgilde en in mindere mate in het *Burgerwelzijn*.

Kan. Logghe en de arbeidersvleugel heeft eerst het *Brugsche Volk* (1919 - 1922) ter beschikking en daarna *Het Belfort*, die zij samen met P. Allossery en de middenstandsvleugel stichten.

En daarnaast waren er dan nog heel wat week- en maandbladen van lokaal of regionaal belang, die allen samen een heel brede waaier weergaven van wat er in de verschillende delen van de katholieke opinie leefde.

Een belangrijke aanwinst

De geschiedenis van de Brugse katholieke partij wordt des te boeiender wanneer men haar groei, evoluties, problemen en scheuringen plaatst tegen de achtergrond van het nationaal en internationaal gebeuren : de politieke machtsstrijd in België, met de «Vlaamse Kwestie» en het algemeen stemrecht op de voorgrond, de economische wereldcrisis, de faling van de parlementaire democratiën met eerst de lokstem van het corporatisme en weldra de opmars van de totalitaire regimes. Dit alles liet ook het Brugse politieke wereldje niet onberoerd.

Op het einde van een lang verhaal, geeft de auteur volgend besluit, waarvan ieder woord gestaafd is op de ruime voorafgaande analyse : «De Brugse katholieke partij maakte na de oorlog een duidelijke vervlaamsing en democratisering door : zelfs toen de parlementaire democratie in de jaren 30 controversieel werd, bleef de meerderheid der katholieke partij haar verdedigen.

Binnen de standsvertegenwoordiging vormde het Christen Werkersverbond de meest dynamische afdeling terwijl het grootste gedeelte van de burgerij onverschillig bleef. Om haar ideeën naar buiten te brengen beschikte de katholieke partij over een aantal persorganen.

De hele na-oorlogse evolutie werd sterk bepaald door enkele individuen en de persoonlijke relaties drukten een diepe stempel op de verhoudingen tussen de standen. De evolutie werd nochtans niet door iedereen aanvaard en zorgde voor een afscheuring van de behoudgezinde krachten».

Het werk van Antoon Osaer is een belangrijke aanwinst voor de kennis van een periode die nog dichtbij ligt, maar die precies door het ontbreken van degelijke basisstudies soms verder af lijkt dan de vorige eeuwen. Men kan alleen hopen dat het volledig of althans voor zijn essentiële delen in druk zal kunnen verschijnen om aldus in ruimere kring bekend te worden en voedingsbodem te worden voor verdere studie.

A. Van den Abeele

Schoolstrijd. — In het Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (11, 1980, 1-2, blz. 119-169) geeft Jean-Luc Soete een uitgebreide samenvatting van zijn licentiaatsverhandeling onder de titel : *La résistance catholique face à la loi Van Humbeeck dans l'arrondissement de Tournai (1878-1884)*. De vergelijking met de schoolstrijd in de parochies van West-Vlaanderen kan met vrucht gedaan worden aan de hand van de verslagen door D. Leschouhier gebundeld en in het Archief van het Bisdom te Brugge bewaard onder nr. B 365.

Het katholiek verzet werd vooral ingeluid door de brief van de Belgische bisschoppen van 7 december 1878 over het kristelijk onderwijs, welke de bisschop van Doornik E.J. Dumont niet wilde ondertekenen, omdat hij hem te mild vond. Om reden van deze afzijdige houding, en met de verdeeldheid en malaise die eruit voortvloeiden, — en alhoewel Mgr Dumont naderhand op aandringen van Rome zijn handtekening toch had gegeven —, begon de eigenlijke schoolstrijd in het bisdom Doornik een jaar later dan bij ons. Deze vertraagde start verklaart meteen de eigen kenmerken : het werk werd overwegend geleid door leken in de parochies waar de katholieke scholen tot stand kwamen dank zij de samenwerking tussen notabelen, de lagere clerus en de religieuze congregaties. Sommige aanklachten tegen oneerlijke afdreigingen en morele dwang vanwege clerus, tegenover degenen die de officiële scholen begunstigen, zijn blijkbaar overdreven en zonder voldoende bewijs veralgemeend : «A la différence des laïcs, leest men b.v. op blz. 158, les prêtres usent de pressions spirituelles. Le rejet du banc de communion, le refus d'absolution et l'exclusion des derniers sacrements, voire même l'excommunication, effrayent les fidèles». Wat de excommunicatie betreft, was de priester niet bevoegd om deze kerkelijke straf uit te spreken. De mogelijkheid om dergelijke beschuldigingen te verifiëren wordt niet geboden. Heel oordeelkundig is echter het besluit : De schoolstrijd 1879-84 is meer dan een partijstrijd geweest. Door de wedijver tussen de twee levensbeschouwingen komen tal van nieuwe scholen van de grond. De wet Van Humbeeck geeft het startsein voor een pedagogische hervorming, richt een waar «scholenpark» in en brengt de volksmassa in contact met de school. Vanuit die hoek bekeken, verdient de wet van 1879 niet de bijnaam van «ongelukswet».

B.J.J.B.

Studies over het kerkelijk leven in het bisdom Brugge. — Verscheidene onuitgegeven licentiaatsverhandelingen, hoofdzakelijk volgens de bronnen van het Bisschoppelijk Archief opgesteld, kwamen o.l.v. prof. dr. M. Cloet tot stand aan de Katholieke Universiteit te Leuven. De eerste is van Marc Van Eenoo, *De parochiepriesters in de dekenij Brugge in de eerste helft van de XIXe eeuw, 1802-1841. Deel I : De dekenij Brugge, de dekens, de parochiepriesters. Deel II : Parochierepertorium (1802-1848) en bijlagen.* Leuven, 1978, XLII + 147 + 129 blz. Van Els Pieters is : *Het pastoraal beleid van Antoon Triest, vijfde bisschop van Brugge (1616-1620).* Leuven, 1979, 200 blz.

Een andere belangrijke bijdrage tot de studie van het kerkelijk leven in het bisdom Brugge van de 17de eeuw is de verhandeling, die Bart Vandebussche in 1980 heeft opgesteld : *De dekenij Gistel (1606-1683)*, 322 blz. In 1979 schreef Marc Therry *Het decanaat Roeselare in het bisdom Brugge gedurende de eerste helft van de 17de eeuw*, 334 blz. Voor de 18de eeuw heeft Rosa Herpelinck in dat opzicht ook baanbrekend werk verricht in haar verhandeling *Mgr. Felix de Wavrans, de voorlaatste bisschop van Ieper (1762-1784), en zijn pastoraal beleid*, Leuven, 1979 ; 327 blz.

B.J.J.B.

Aanwinsten voor het Brugse Stadsarchief. — Tijdens werken aan het huis Grauwwerkersstraat 13 te Brugge, door de Stedelijke Technische Dienst, kwamen onverwacht fragmenten van archivalia aan het licht. Deze fragmenten waren tot nu toe verborgen onder verscheidene lagen behangpapier. Het volledig behang werd dan ook overgebracht naar het Stadsarchief, waar de documenten zorgvuldig werden afgeweekt van het behangpapier. Thans zijn de gevonden archivalia zoveel als mogelijk was, beschreven, gedateerd (1592-1821), geïdentificeerd en geordend. Het betreft fragmenten van archieven van openbare besturen en instellingen, van families, personen en ondernemingen, en enkele fragmenten van oude kranten.

Van de archivalia van openbare instellingen verdient een fragment van de rekening van het vategeld van sept. 1673 hier een aparte vermelding. Het vategeld (recht per vat), was bestemd voor de Staten van Vlaanderen en werd geheven op al de koopwaren die vervoerd werden door de kanalen van Gent op Brugge en van Brugge op Oostende. Tot nu toe waren de rekeningen van het vategeld pas vanaf 1675 bewaard (SAB., Oud Archief, reeks 43 ; zie J. DE SMET, *Tables du commerce et de la navigation du Port de Bruges, 1675-1698*, overdruk uit *Bul. CRH.*, 94, 1930).

Het overgrote deel van de bewaarde papieren heeft echter betrekking op de activiteiten van de familie Wielmaecker te Brugge, van ca. 1750 tot

1821. Daardoor kon een klein familiearchief gereconstrueerd worden. De bewaarde documenten geven een (fragmentarisch) beeld van de hoofdzakelijk commerciële activiteiten van J.-B. Wielmaecker, sr. en jr., kruideniers in de Vlamingstraat (18e eeuw), de uitgaven van Jacobus Wielmaecker, pastoor van de Potterie (eind 18e, begin 19e eeuw), de correspondentie vanuit Brussel en Leuven van Amand Wielmaecker met zijn familie (begin 19e eeuw) en de commerciële activiteit van François-Jos. Wielmaecker, zeepzieder in de Vlamingstraat (begin 19e eeuw).

Daarnaast bevatten de papieren uit de Grauwwerkersstraat nog gedeelten van de boekhouding van kooplieden die actief waren in de internationale handel, meer bepaald fragmenten van een register (1592-1593), en van een journaal (1606) van een Spaanse koopman en van een journaal uit de boekhouding (1598-1599) van een niet nader geïdentificeerd koopman.

Onder de krantenfragmenten bevinden zich een tiental fragmenten van *L'Annonce de Bruges et de la Province* uit 1842. Dit blad verscheen onder deze titel te Brugge van 1 okt. 1840 tot 14 aug. 1844. Volgens het repertorium *De Pers te Brugge : 1792-1914. Bouwstoffen* van R. Van Eenoo (Leuven-Parijs, 1961), zijn tot nu slechts vier bewaarde exemplaren van deze krant bekend.

I.v.m. de herkomst van de gevonden archivalia konden we alleen vaststellen dat het huis in de Grauwwerkersstraat zeker nog tot in 1831 in het bezit was van een lid van de familie Wielmaecker. Het blijft echter een raadsel hoe de andere documenten in het huis zijn terechtgekomen.

N. Geirnaert

Wapenschilden aan het Brugse stadhuis. — In het begin van de 18de eeuw werden aan de gevel van het stadhuis te Brugge de wapenschilden van Vlaanderen, Brugge en de 24 onderhorige steden aangebracht. Op 13 december 1792 werden de beelden en schilden afgenomen en op 30 december op de Grote Markt verbrijzeld en vervolgens in een vuur geworpen dat gemaakt was van galgen, raderen, geselpalen en koorden.

In 1852-1862 plaatste men nieuwe beelden in de nissen ; i.p.v. de wapenschilden gaf men in 1883 de voorkeur aan religieuze taferelen in gips, gemaakt door J. van Nieuwenhuysse. In 1960 verwijderde men deze reliëfs om opnieuw wapenschilden te plaatsen. Dit jaar nu, heeft men enkele fouten aan de schilden verbeterd en deze vervolgens met de heraldische kleuren beschilderd, zoals dit ook in de 18de eeuw het geval was.

25 jaar Gruthusemuseum. — Op 1 januari 1955 werden de verzamelingen van het in 1865 gestichte Oudheidkundig Genootschap (Société Archéologique) aan de Stad Brugge overgedragen. De in 1954 benoemde direk-

teur voor kunst en cultuur, dr. A. Janssens de Bisthoven, kreeg er zo ineens, naast het Groeningemuseum, nog vele honderden kunstwerken bij, die enkele jaren vroeger onder zijn leiding door het A.C.L. waren gefotografeerd. Geleidelijk werd het nieuwe stadsmuseum volledig heringericht, zaal per zaal, afdeling na afdeling.

Daarom werd dit jaar «Gruuthuse 25 jaar Stedelijk Museum» gevierd met een mooie tentoonstelling van zilver en wandtapijten, waarvan dr. V. Vermeersch — reeds geruime tijd de «schatbewaarder» van Gruuthuse — de volledige catalogus van deze kunstwerken in stadsbezit opstelde.

Geboortehuis van Guido Gezelle. — Van de hand van R. Annoot, G. Gyselen en L. Schepens verscheen in het Gezellejaar 1980 een toeristische gids «Guido Gezelle in West-Vlaanderen 1830-1930». In de *verantwoording* lezen we o.m. dat het boekje wil «de lezer inlichten en op zijn stappen begeleiden zonder hem op de verkeerde weg te zetten. Evenwel is de weg naar een kunstenaar moeilijker uit te stippelen dan de weg naar een historisch gebouw».

Dat de weg naar een historisch gebouw toch ook moeilijkheden kan meebrengen, blijkt reeds bij afb. 1, het zg. geboortehuis (oudst bekende toestand) van Gezelle. Op deze foto — afkomstig uit de nalatenschap van Stijn Streuvels en bewaard in het Provinciaal Museum Stijn Streuvels «Het Lijsternest» te Ingoogem — wordt een langgevelhuis afgebeeld waarvan de gevel aan weerszijden voortgezet wordt door een tuinmuur. Het rechtergedeelte van het huis telt een verdieping; het linkergedeelte bestaat uit twee, niet even hoge gelijkvloerse gebouwen. Een vergelijking met afb. 2 die de huidige toestand van het huis weergeeft, laat echter vlug zien dat het huis op afb. 1 niet het geboortehuis van Gezelle kan zijn. Het geboortehuis werd trouwens maar in 1909 gedeeltelijk verhoogd met een verdieping die in 1974-1975 opnieuw verwijderd werd. Uit oude afbeeldingen (cfr A. Duclos, Bruges. Histoire et souvenirs, blz. 126; L. Devliegheer, De huizen te Brugge, 2de uitg., fig. 463, afb. 736) blijkt duidelijk dat Gezelle's geboortehuis geen verdieping had.

Dat een fout snel school maakt, leert men uit de nota van C. Devyt, Commentaar bij een fotoalbum. Het Gezellemuseum van 1926 tot 1974, in *Biekorf*, 80, 1980, blz. 336, waar we o.a. lezen, met verwijzing naar de hierboven vermelde toeristische gids: «In 1975 werd het gebouw ingrijpend gewijzigd: de bovenverdieping van Huib Hoste uit 1909 werd afgebroken. De ganse constructie werd nu over de volle lengte op één gelijkvloerse bouwlaag gebracht, niettegenstaande er reeds lang, wellicht in 1830-1850, een bovenverdieping was». Zo zijn er nu reeds twee verdiepingen! En krijgt de argeloze lezer de indruk dat de restauratie uit 1974-1975 toch maar een zware vergissing geweest is.

Onderzoek van de funderingen van het belfort en de halle te Roeselare. — De voorbereidende werkzaamheden voor het herplaveien van de Grote Markt te Roeselare brachten opnieuw de funderingen van het vroegere belfort en de halle aan het licht, zoals dit reeds vroeger — in 1941 — gebeurd was¹.

In maart en april 1979 hebben zowel het stadsbestuur van Roeselare als het provinciebestuur van West-Vlaanderen de muren opgemeten, foto's gemaakt en het gevondene genoteerd². Zoals altijd in dergelijke werk-omstandigheden, was er geen mogelijkheid tot ernstig archeologisch onderzoek, zodat talrijke vragen onopgelost gebleven zijn. Aangezien dit de niet zo gemakkelijke interpretatie van de gevonden funderingen nog meer bemoeilijkt, is het nuttig eerst een geschiedkundige schets van belfort en halle te geven.

De voornaamste historische bron voor deze geschiedenis zijn de honderden uitgaveposten in de stadsrekeningen, bewaard in het Stadsarchief. Ze laten nochtans niet toe een totaal architecturaal beeld, het uitzicht en de situering van de verschillende plaatsen in dit complex te bepalen. Plannen, plaatsbeschrijvingen, inventarissen, bestekken, aannemingscontracten e.a. ontbreken om dit tekort aan te vullen. Bovendien zijn de stadsrekeningen (momenteel) slechts vanaf 1498 voorhanden. Tot 1640 waren de notities over de werken en herstellingen aan de stadshalle zeer uitvoerig; daarna staan zij slechts summier onder de rubriek «stedewercken» opgetekend³.

Ikonografisch beschikken wij slechts over fragmentarische gegevens uit de 16de-17de eeuw.

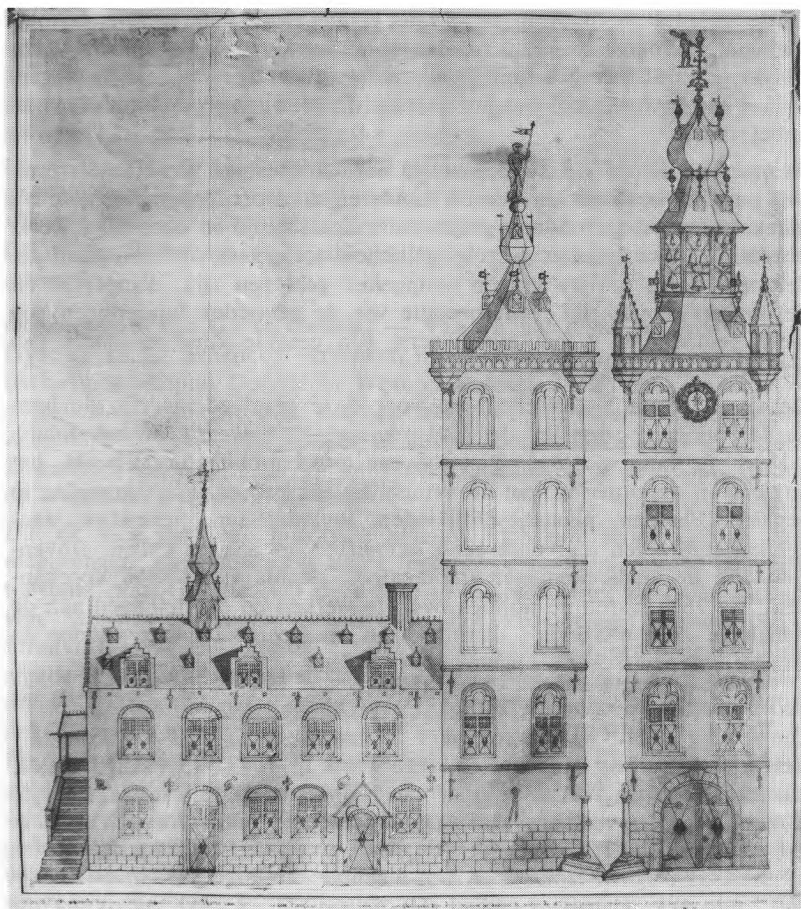
Het bestaan van de halle te Roeselare wordt al in 1377 bevestigd. In dit jaar immers droeg Willem I, graaf van Namen «le halle les estallaiges et la siene part des maisons seans au marchiet de roullers avoec les ter-

1. A. Van Coillie, De Stadshalle te Roeselare, in *Bouwkunst en Wederopbouw*, 2 (1942), blz. 167-176.

2. Voor het provinciebestuur gebeurde het onderzoek in het kader van de inventarisatie van het Westvlaams kunstpatrimonium.

Als nulpunt voor de opmetingen werd genomen de dorpel van het huis Grote Markt 29 (Café Tosca); dit punt ligt 22,397 cm, boven de zeespiegel. De nivelering van de fundering werd verricht door de Provinciale Technische Dienst van de Wegen, waarvoor wij, hoofdingenieur-directeur G. Declercq oprecht danken.

3. Een grondige historisch studie van de Roeselaarse stadshalle door M. De Bruyne is in voorbereiding en zal eerlang in *Rollariensa: Jaarboek van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Roeselare en Ommeland* verschijnen.

De westkant van de halle en het belfort en de zuidkant van het belfort (met andere spits), volgens een 17de-eeuwse tekening in het Stadsarchief te Roeselare. Op de gelijkvloerse verdieping van de halle zijn muurankers aangebracht : R 1 6 1 6 I.

rons sur quoy elle siet»⁴ over aan de schepenen, gezworenen, raad en geheel de gemeenschap van Roeselare, tegen de betaling van een jaarlijkse erfelijke rente. Daaruit blijkt dat de heren van Roeselare vóór 1377 dus eigenaar waren van de halle en de grote markt. Tot aan de Franse tijd bleef de stad dan ook schatplichtig voor de betaling van deze eeuwige rente aan de heer. Deze feodale last werd echter geschorst tijdens de periode waarin de halle was afgebrand.

De troepen van Maximiliaan van Oostenrijk brandden in 1488 Roeselare plat. Onder deze oorlogsgruwel had de stadshalle ook ernstig geleden. In 1493 trouwens maakte Joos Van Aelmeersch «een beghinsele van eender nieuwer halle». Vanaf 1498 noteerden de stadsrekeningen dan ook de talrijke uitgaven voor deze nieuwe halle, aan Joos Van Aelmeersch, timmerman Maerten Vander Straete en metser Pieter De Jonckheere en anderen. Van deze halle vernoemde de stadsontvanger in zijn aantekeningen : de belfortoren met ingangspoort, voutekamer, schepenkamer, uurwerk, schandpaal ; in de halle : cafcoen, portaal, kapel, zolder, vigneroen op het halletorentje ; achteraan : de hallesteegher waaronder een kamer was verhuurd.

Rondom de halle waren trouwens op stadsgrond een aantal huisjes aangebouwd, waarvoor de gebruikers hetzij cijnsgeld hetzij pacht betaalden.

In 1563-1564 kwam de «stedewercman» van Doornik, François Ghyselyn, te Roeselare om «tadvijserene ende contracterene van een nieu werck van galerije ende andersins te makene lanx duere de halle daer nu die huusekens zijn afgebroken wanof zeker bewerp ghemaect is van voorwaerde up eenen patroon danof alhier wesende ende bij hem ghemaect». Vanaf 1568 noteren de stadsrekeningen de uitgaven voor dit «dubbel» werk : de nieuwe kamer in de halle zelf en een (buiten)galerij aan de westgevel van de halle.

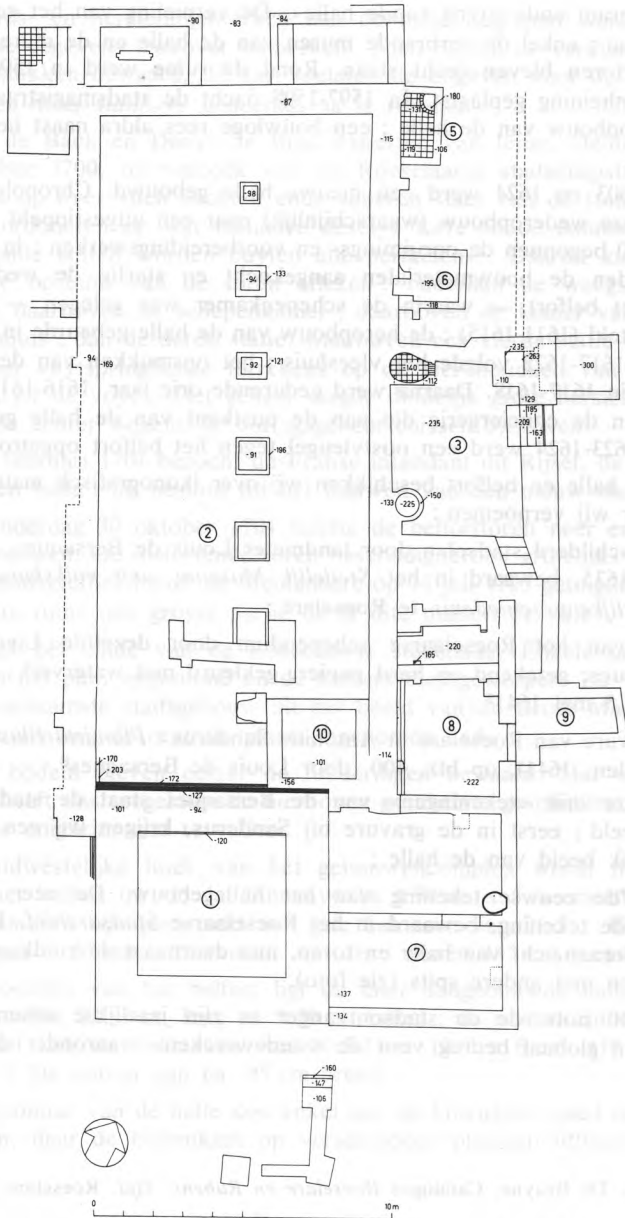
In 1560-1561 had Jan Heudebert, klokgieter uit Rijsel, een volledig akkoord van zeven noten voor de beiaard geleverd.

De godsdienstoorlogen en de strijd tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden lieten ook de Roeselaarse stadshalle in de tweede helft der 16de eeuw niet onberoerd. In augustus 1566 vernielden beeldstormers de beelden die de halle versierden. In 1579 bezetten de Malcontenten de stad, en in 1582 zocht het stadsmagistraat een onderkomen te Brugge ; in het najaar 1582 werd de stad (vermoedelijk) door de Walen platgebrand. In de stadsrekening 1579-1582 noteerde de stadsontvanger dan

4. Namen, Archives de l'Etat, farde Piot : *Chartes des Comtes de Namur*, n° 1107.

De opgegraven funderingen van het belfort en de halle.

Grondplan van de funderingen van de halle en het belfort.

ook de «brant ende ruyne vande halle». De vernieling van het gebouw bleek totaal ; enkel de verbrande muren van de halle en de muren van de belforttoren bleven recht staan. Rond de ruïne werd in 1594 een houten omheining geplaatst. In 1597-1598 dacht de stadsmagistraat aan de wederopbouw van de halle ; een bouwloge rees aldra naast het hal-lepuin op.

Tussen 1603 en 1624 werd een nieuwe halle gebouwd. Chronologisch verliep deze wederopbouw (waarschijnlijk) naar een uitgestippeld plan : vanaf 1600 begonnen de opruimings- en voorbereidingswerken ; in 1602-1603 werden de bouwmaterialen aangekocht en startte de wederopbouw. Het belfort — waarin de schepenkamer was gelegen — werd eerst hersteld (1611-1615) ; de heropbouw van de halle gebeurde in 1611-1618 ; in 1617-1622 volgde het vleeshuis ; het opsmukken van de halle gebeurde in 1617-1618. Daarna werd gedurende drie jaar, 1616-1619, gebouwd aan de conciergerie die aan de oostkant van de halle gelegen was. In 1623-1624 werd een oostvleugel tegen het belfort opgetrokken. Van deze halle en belfort beschikken wij over ikonografisch materiaal, waaronder wij vernoemen :

- het geschilderd stadsplan door landmeter Louis de Bersaques, geda-teerd 1635, bewaard in het *Stedelijk Museum voor volkskunde en plaatselijke geschiedenis* te Roeselare ;
- kaart van het Roeselaarse schependom door dezelfde Louis de Bersaques, getekend op hard papier, gekleurd met waterverf ; geda-teerd : 5 mei 1641⁵ ;
- de gravure van Roeselare in Antonius Sanderus : *Flandria Illustrata*, I (Keulen, 1641), op blz. 400, door Louis de Bersaques⁶.
Op deze drie «tekeningen» van de Bersaques staat de stadshalle uitgebeeld ; eerst in de gravure bij Sanderus, krijgen wij een meer duidelijk beeld van de halle ;
- een 17de eeuwse tekening van het hallegebouw. De zeer gede-tailleerde tekening, bewaard in het Roeselaarse *Stadsarchief*, brengt een vooraanzicht van halle en toren, met daarnaast de zuidkant van de toren met andere spits (zie foto).

Vanaf 1640 noteerde de stadsontvanger in zijn jaarlijkse rekeningen slechts een globaal bedrag voor de «stedewercken» waaronder de on-

5. Zie M. De Bruyne, *Catalogus Roeselare en Rubens' Tijd*, Roeselare, 1977, blz. 12-14.

6. *Ibid.*, blz. 14-15.

derhouds- en herstellingswerken aan de halle begrepen waren, zodat preciese gegevens daarover ontbreken. Toch bleven de verificatoiren of bewijsstukken bewaard, die ons toelaten de uitgaven voor de halle, nu méér en méér *stadhuys* genoemd, na te rekenen.

Pieter de Back en Denys de Brie, experten van Ieper, stelden op 17 november 1700, op verzoek van de Roeselaarse stadsmagistraat, een rapport op over «den slichten ende soberen staet van de stathuystorre en te ordoneren op wat manierre deselve torre soude connen gerepareert ende erstelt worden buyten alle perikelen»⁷. Daaruit kunnen wij o.a. de opstand van de toren aflezen : onderaan de weegschaal en poort ; daarboven de schepenkamer ; daarboven de kamer van het gevangenhuis ; dan de derde statie, waarboven een vierde statie bekroond met vier «uytspringhende torrekens op de vier houcken van de selve torre... en de voye». Het geheel vergde duidelijk grote herstellingswerken, die echter wegens de oorlogsgebeurtenissen uitbleven.

Op 11 februari 1704 bezocht de Franse intendant uit Rijsel, de ruïneuze toren en halle : hij besloot tot het bouwen van een nieuw stadhuis.

Op donderdag 30 oktober 1704 stortte de belforttoren neer en doodde drie vrouwen. De instortende toren beschadigde ook grotelijks de halle, zoals stadsgreffier Pieter de Meulenaere op 14 juli 1705 getuigde : «a par sa chute ruiné une grosse partie de la dite maison de ville».

Dit was het einde van de Roeselaarse stadshalle. Enkele jaren later werden het puin opgeruimd en de kelders dichtgeworpen. Zo verdween het voornaamste stadsgebouw uit het beeld van de Grote Markt, waar het eeuwenlang de centrale plaats ingenomen had.

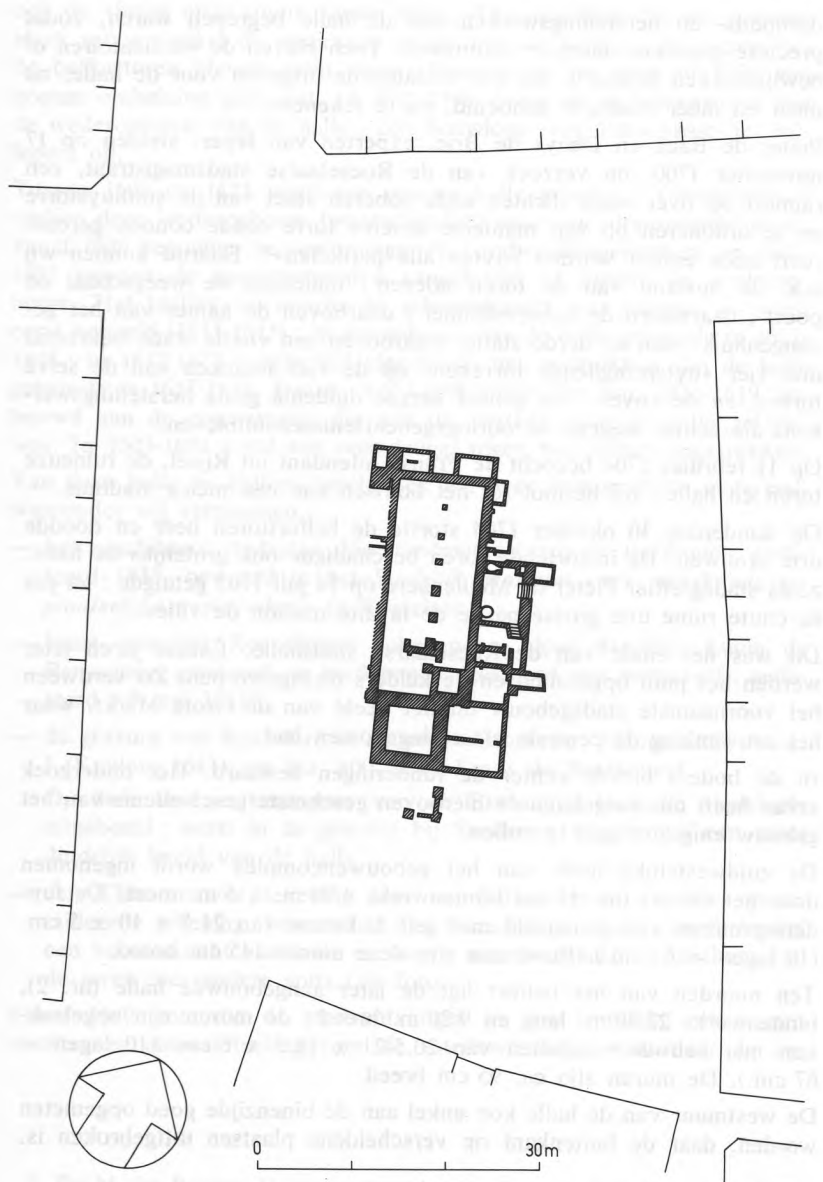
In de bodem bleven echter de funderingen bewaard. Het onderzoek ervan heeft ons toegelaten de hierboven geschetste geschiedenis van het gebouw enigszins aan te vullen.

De zuidwestelijke hoek van het gebouwencomplex wordt ingenomen door het belfort (nr. 1) dat binnenwerks 4.90 m. x 5 m. meet. De funderingsmuren zijn gemetseld met gele baksteen van 21.5 x 10 x 5 cm. (10 lagen = 67 cm.). Bovenaan zijn deze muren 145 cm breed.

Ten noorden van het belfort ligt de later aangebouwde halle (nr. 2), binnenwerks 22.80 m. lang en 9.20 m. breed ; de muren zijn opgetrokken met helrode bakstenen van 20.5-21 x 10.5 x 6 cm. (10 lagen = 67 cm.). De muren zijn ca. 95 cm breed.

De westmuur van de halle kon enkel aan de binenzijde goed opgemeten worden, daar de buitenkant op verscheidene plaatsen uitgetrokken is.

7. Roeselare, Stadsarchief, 120, stuk 1 : rapport der experten.

De Grote Markt te Roeselare, met de ingetekende funderingen.

Tegen deze muur bevond zich een overwelfde afvoer (binnenwerkse br. 80 cm.; rode baksteen van 22 x 11 x 5.5 cm.; bovenkant gewelf op -124 cm.). De oostmuur van de halle is aan de buitenkant schuin naar beneden gemetseld.

Ongeveer een halve m. uit het midden bevinden zich in de lengterichting van de halle zeven rechthoekige bakstenen funderingsblokken van ongelijke grootte, gaande van 48 x 50 cm. tot 118 x 125 cm.; de helrode bakstenen meten ca. 20.5 x 10 x 6 cm. Deze blokken werden maar tijdens de laatste dagen van de werkzaamheden blootgelegd en konden niet nauwkeurig onderzocht worden. Op deze blokken stonden naar alle waarschijnlijkheid steunen die de moerbalken van de gelijkvloerse zoldering droegen.

Tussen de twee meest zuidelijke blokken zit, juist in het midden, de fundering van een klaarblijkelijk jongere schouw, waarschijnlijk behorend bij de halle uit het begin van de 17de eeuw. In de zuidoostelijke hoek bevindt zich een overwelfde verdiepte ruimte van 2.35 x 2.50 m. (nr. 10 ; helrode baksteen van 22 x 11 x 5 cm.; 10 lagen = 63 cm.) die later ingebouwd werd ; tegen de oost- en westmuren bleven de aanzetten van een tongewelf bewaard.

Tegen de noordkant staat de 245 cm.-brede fundering van de pui : de fundering is in het midden over een lengte van 230 cm. onderbroken. Volgens de 17de eeuwse tekening in het Stadsarchief te Roeselare sprongen de treden van de puitrap wat vooruit op de westmuur. Ten westen van de puitrap lag een vloer van rode tegels (18.5 x 18.5 cm.).

Op de oostkant van het belfort bevindt zich een grote ruimte (nr. 7 ; 6.60 x 5.85 m.) in het midden door een 35 cm.-brede oost-west lopende muur verdeeld, waarin een 130 cm.-brede doorgang met blauwe natuurstenen dorpel. De twee lokalen zijn met gele op hun plat gelegde bakstenen van 20 x 9 cm. bevoerd.

Tegen de oostmuur van de halle liggen verscheidene aanbouwsels. We beschrijven ze van noord naar zuid.

Aan de noord-oosthoek is een kleine rechthoekige ruimte (nr. 5) van ca. 2.15 x 1.10 m. gebouwd met baksteen van 22 x 11 x 5 cm. en bevoerd met rode tegels van 19 x 19 cm. waarop een laag as lag ; in de noord-oosthoek ligt een put waarin eveneens as aangetroffen werd.

Nr. 6 is een beerput van 1.50 x 2.05 m., gemetseld met bakstenen van 24 x 11.5 x 5 cm.

Tegen de oostmuur is, ongeveer in het midden, een grote kelder (5.75 x 4.30 m) met bakstenen vloer aangebouwd (nr. 3). Aan de binnenkant van de muren is enkel gele baksteen (19-20 x 10 x 5.5 cm.) te zien, ook aan de oudere oostmuur van de halle die op die plaats smaller is en waarschijnlijk gedeeltelijk herbouwd. De aanzetten van een gewelf (rode

bakstenen van 21.5 x 11 x 5.5 cm.) bleven bewaard. In de kelder waren een waterput (75 cm. binnendoormeter) en een bakoven (ovenvloer van grijze tegels van 18 x 18 cm.) waaronder een overwelfde ruimte ; de ovenopening — die in latere tijd gedicht geworden was — gaf uit in een 2 m.-brede haard. In de oostmuur van 3 bevinden zich enkele treden van een toegang (br. 1.30 m.) die blijkbaar door een latere muur afgesloten is. In de zuidmuur is een schuin lopende toegang met vijf treden die uitgeeft op een gang. In de noordoosthoek van de kelder staat een toiletput (65 x 75 cm.) met hellende bodem die langs een overwelfde doorgang in verbinding staat met een gewelfde put (rode bakstenen van 22 x 11 x 5.6 cm.; bovenkant gewelf op -120, houten bodem op -300 cm.).

Tussen de kelders 3 en 8 staat een fundering, misschien van een schouw. De kelder 8 (3.90 x 3.45 m.) is gebouwd met donkerrode baksteen van 23.5 x 11 x 5.5 cm. (10 cm. = 62 cm.); de muren zijn bepleisterd. Tegen de noord- en westmuur (= oostmuur van 2) staan aan de binnenkant telkens twee steunbeertjes. In de oostmuur bevindt zich een toegang die gedicht werd door de jongere overwelfde beerput 9.

Uit de rekeningen kunnen we niet opmaken wat het bouwen van de «nieuwe halle» op het einde van de 15de eeuw juist omvatte : een heropbouw op de bestaande (14de eeuwse ?) fundering of een volledig nieuw gebouw op nieuwe grondvesten. Ook het summier bodemonderzoek heeft dit probleem niet kunnen oplossen. Vastgesteld werd dat de funderingen van het belfort ouder zijn dan die van de eigenlijke halle ; misschien gaan ze terug tot het eerste belfort.

De heropbouw uit het begin van de 17de eeuw schijnt o.i. gebruik te hebben gemaakt van de bestaande funderingen van belfort en halle ; tegen de oostgevels kunnen wel enkele gebouwtjes volledig nieuw zijn.

M. De Bruyne en L. Devliegher

Nog de vloerzerken van Jan en Christiaen de Plaet. — In de Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis, 116 (1979), blz. 221-244 schreven we een bijdrage over de vloerzerken van J. en Ch. de Plaet in de Brugse Sint-Gilliskerk. Hier volgt nu een aanvullende nota.

Er is eerst een beschrijving van de grafzerk van Christiaen de Plaet in het werk van Greenhill F.A., *Incised Effigial Slabs, A Study of engraved Stone Memorials in Latin Christendom, c. 1100 to c. 1700*. Londen, 1976. vol I, blz. 287 : «... and at Saint-Gilles, Bruges, ? Josijne Jacopsdochter Scrooie, wife of Christiaen Jacopszoen Plaet (1581) is depicted in her coffin with all but a small piece of the lid removed». Vol II Country Lists, blz. 68, zelfde tekst. Het gaat hier om een zeer

onzekere en foutieve lezing van de tekst en om een foutieve interpretatie van de afbeelding. Zij ligt helemaal niet in een opengemaakte doodskist !

Jan de Plaet was hostelier en makelaar in Brugge, maar hij bekleedde ook belangrijke functies in het stadsbestuur. Dit wordt bevestigd door Zegher van Male ; zie A. Dewitte en A. Viaene, Brugge na de opstand tegen Spanje. De lamentatie van Zeghere van Male 1590, Brugge, 1977, blz. 120 : «Ghij Leser sult noteren... als gheordenneert naer de nieuwe privilegien : te weten Donaes de Moor¹, Jan de Blaesere, Jan de Plaet², Pieter van Muelebeke, Willem Morel³, ende Casin Pierens ; ende de tresoriers die wierden achterghelaeten ; maer dese ses mannen continueerden tot inden jaere 1487». Zie ook het artikel van A. Viaene ; Anthonis de Roovere stadsdichter van Brugge 1466-1482, in *Ad harenas*, 1960, blz. 355.

Jan de Plaet was ook actief bij de polderindijkingen in Westelijk Zeeuws Vlaanderen. A. Viaene verwijst in voormeld artikel naar M.K.E. Gottschalk, Historische geografie van Westelijk Zeeuws Vlaanderen, II, Assen, 1958, blz. 33-34 en 81-82. In deze bladzijden leren wij dat Jan de Plaet in 1472 de Sint-Kruispolder bedijkte, gelegen buiten de Ware. Hij kreeg de tienden in pacht van de Sint-Baafsabdij te Gent⁴. Hij stichtte er de derde kerk van Sinte Margriete. Hij behield voor hem en zijn nakomelingen gedurende 80 jaar het patronaatschap over de kerk. Hij was samen met Laurens de Maech ook werkzaam bij de indijking van de Sinte-Catharinapolder (1465) en de Sint-Lievenspolder (1481).

M. Gottschalk verwijst naar de volgende archiefteksten : Rijksarchief Gent, St.-Baafs nr. 88, rekeningen 1471-72 en later ; Rijksarchief Gent, St.-Baafs, chartes supplém. 1470 febr. 24 ; Rijksarchief Gent, St.-Pieters nr. 1504, Rekening 1466-67 ; Bisdóm Gent, St.-Baafs, Cartularium nr. 1 f° 171 v°.

J. Lavaert

1. Stichter van kapel en altaar in de St.-Jacobskerk. Op het altaar stond een drieluik toegeschreven aan de meester van de Lucialegende.

2. Financierde de herbouw van de O.L.V. kapel in de St.-Gilliskerk.

3. Stichter van kapel en altaar met drieluik van Memlinc, eveneens in de St.-Jacobskerk.

4. Over de ligging van Sint-Kruispolder en de kerk van Sinte-Margriete, zie M. Gottschalk, II, blz. 195.

Archeologische colloquia en tentoonstellingen over de Scheldevallei. - Te Gent werd van 25 tot 27 september een colloquium en tentoonstelling gehouden over «Vroeg-middeleeuwse bewoning en verdediging in de Scheldevallei». Bij die gelegenheid werd ook een tentoonstelling gehouden en verscheen een brochure met de voorgedragen referaten.

Te Kortrijk hield men op 28-30 oktober een colloquium over «De Merovingische beschaving in de Scheldevallei». Enkele uitstalkasten i.v.m. dit onderwerp werden geplaatst in de tentoonstelling «Archeologica in gevaar» die het «Westfälisches Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte» uit Münster samengesteld had.

Gravin Adela en Mesen. — Op 21 september 1980 werd in de romaanse krypte van de voormalige abdijkerk van Mesen een herdenkingssteen onthuld van de stichteres van de abdij, dochter van de Franse koning, gravin Adela († 1079), die in deze krypte begraven werd.

H. Constandt maakte het ontwerp van de steen waarop de gravin uitgebeeld is, dom. N. Huyghebaert zorgde voor de tekst van het inschrift en beeldhouwer J. Dekeyser kapte de steen.

Film over stadsvernieuwing en monumentenzorg. — Op 23.09.1980 werd de film «Brugge, stad tussen stenen en mensen», een produktie van de Stedelijke Dienst voor Monumentenzorg en Stadsvernieuwing, gerealiseerd door Jan Termont, door schepen Deruelle aan de pers voorgesteld.

De film is bedoeld als illustratiemateriaal bij studiebezoeken van binnen- en buitenlandse groepen, die in groten getale de stad bezoeken met het oog op het oplossen van problemen van stadsvernieuwing waarmee ze geconfronteerd worden.

Deze vlotte documentatie van dertig minuten heeft dus uiteraard de bedoeling problemen te belichten. De oplossingen die eraan werden gegeven, maar ook de moeilijkheden die oprezen, worden door de film geïllustreerd.

Het scenario is van L. Constandt en M. Struye van de Dienst voor Monumentenzorg. De tekst van H. Leys wordt gesproken door J. De Voogt.

J.M.

BOEKENSCHOUW

Lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen 1979 (1 juli - 31 december).

door M. Ryckaert en W. Vanderpijpen. Met medewerking van M. Berteloot, L. Danhieux, L. Devliegher, H. De Witte, W. Dezutter, J.-M. Duvosquel, B. Janssens de Bisthoven, N. Jennart, J. Mertens, H. Platelle, A. de Schietere de Lophem, J. Six, A. Vandewalle en L. Valcke.

Voor de criteria die gevolgd werden bij de keuze, zie H.Em. 88 (1951) 172.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. Bibliografïen, Inventarissen en Katalogi.

1. De Herdt R., *Bibliografie van de geschiedenis van Gent 1978-1979*. - HMGOG., 33 (1979) 261-284.
2. De Weerd D. (m.m.v. A. Van Lysebetten), *Socialisme en Socialistische Arbeidersbeweging in België*. - Brussel. Emile Vanderveldeinstituut, 1979, IV-124 blz.
Bibliografie van werken en tijdschriftartikels, verschenen sedert 1944 (= ondertitel).
3. Dimler G. Richard, *A bibliographical survey of emblem books produced by Jesuit colleges in the early society. Topography and themes*. - Archivum Historicum Societatis Iesu, 48 (1979) 297-309, tab., diag.
Meest productief was de «Vlaams-Belgische provincie».
4. Ryckaert M., Vanderpijpen W., Berteloot M., Danhieux L., Devliegher L., De Witte H., Dezutter W., Duvosquel J.-M., Janssens de Bisthoven B., Jennart N., Mertens J., Platelle H., de Schietere de Lophem A., Six J.,

- Vandewalle A., Valcke L., *Boekenschouw. Lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen 1978-1979 (1 september - 31 juli)*. - HEm., 116 (1979) 287-340.
5. Sillis F., *Bio-bibliografie van Antoon Lowyck*. - OH., 33 (1979) 197-210, ill.
  6. Sillis F., *Heemkundige Bibliografie 1977*. - OH., 33 (1979) 277-308.
  7. Sillis F., *Tijdschriftenschouw 1977*. - OH., 33 (1979) 308-337.
  8. Van Eenoo R., Scufflaire A., Bovesse J., Dumont M.E., Hélin E., Petit R., Van Derveeghde D., Prevenier W., Triaille-Closset C., Tits-Dieuaide M.-J., Verhelst J., Vermeulen U., Gaus H., Witte E., Kongs L., Lis C., De Belder J., Cauchies J.-M., Haesenne-Peremans N., Maréchal G., Art J., *Bibliographie de l'histoire de Belgique - Bibliografie van de geschiedenis van België 1977*. - BTFG., 56 (1978) 930-1033.
  9. Van Eenoo R., Scufflaire A., Bovesse J., Dumont M.E., Hélin E., Petit R., Van Derveeghde D., Prevenier W., Triaille-Closset C., Tits-Dieuaide M.J., Verhelst J., Vermeulen U., Gaus H., Witte E., Kongs L., Lis C., De Belder J., Cauchies J.M., Haesenne-Peremans N., Maréchal G., Art J., *Bibliographie de l'histoire de Belgique - Bibliografie van de geschiedenis van België 1978*. - BTFG., 57 (1979) 935-1035.
  10. Vanhoutryve A., *Bibliografie van de Geschiedenis van Brugge*, dl. II. Handzame, Familia et Patria PVBA, 1979, XIII-302 blz.
Deel I verscheen in 1972.
  11. Buntinx J., *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, dl. 9. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1979, V-VI en 357-773 blz.
  12. *Gemeentearchief in West-Vlaanderen*. - Brugge, Provinciaal Gouvernement van West-Vlaanderen, 1979, 36 blz.
  13. Pycke J., *Inventaire de la farde «Comines» conservée aux archives de la cathédrale de Tournai*. - MSHC., 9 (1979) 347-364.
  14. Roelands K. en Kruisheer J., *Het Corpus van de middelnederlandse ambtelijke teksten*. - N., 11 (1979) 20-43.
  15. Robinet R., *Les archives communales en France et dans le Nord en particulier*. - Bulletin trimestriel du Crédit Communal de Belgique, (juli 1979), 211-216.
  16. Sandra-Comer E., *Inventaris van het archief van Sint-Pieters-op-de-Dijk*. - BO., 19 (1979) 377-394, ill.
  17. Simon-Van der Meersch A.M., *Inventaris van het archief van de rijksuniversiteit Gent (1817-1975). Bijlagen*. - Gent, 1980, 357 blz.
  18. Vergriete T., *Index des tables générales des registres aux actes de partage de la ville et chatellenie de Bergues*. - Handzame, Familia et Patria, 1979, 88 blz.
  19. *Catalogus. Stad Nieuwpoort. Tentoonstelling 1979*. - Nieuwpoort, Stadsbestuur, 1979, z.p.
  20. *Het Daensisme te Brugge. Catalogus*. - Brugge, Stadsbestuur, 1979, 47 blz., ill.
  21. De Vos D., *Stedelijke Musea Brugge : catalogus schilderijen 15de en 16de eeuw*. - Brugge, Gemeentebestuur, 1979, 285 blz.
  22. Dezutter W.P., Ryckaert M., (red.), *Kroniek en korte berichten (7)*. - BO., 19 (1979) 99-126, krtn., ill.
  23. Dezutter W.P., Ryckaert M. (red.), *Kroniek en korte berichten (8)*. - BO., 19 (1979) 217-255, ill.
  24. *Het dorp. Tentoonstelling : Vinkem-Beauvoorde, Sint-Audomaruskerk ; van 21 juli tot 15 oogst 1978*. - Veurne, Opbouwwerk IJzerstreek, 1978, 12 blz.

25. Duvosquel J.-M., *De la gestion domaniale à la bibliophilie : les «cadas-tres», besognés et albums du duc Charles de Croy, †1612.* - Les Albums de Croy. Exposition à la Bibliothèque royale Albert Ier, Bruxelles, (1979) 7-23.
26. Mertens J., Billen C., Cauchies J.M., Coppejans-Desmet H., Daelemans F., David J., De Leeuw A., De Smet A., Dewinter J., Gautier A., Genicot L.F., Hannes J., Maertens J., Martiny V.G., Matthys A., Hossey G., Munnaut A.V., Noël R., Notebaert A., Pauwels H., Ryckaert M., Sosson J.P., Vandewalle P., Van de Haeghen H., Verhaeghe F., Verhoeve A., Blok D.P., Gouhier P., *Bronnen voor de historische geografie in België. Tentoonstelling 26 april - 31 mei 1979 ter gelegenheid van het colloquium georganiseerd door het Algemeen Rijksarchief en de Vereniging van Archivarissen en Bibliothecarissen van België (25-27 april 1979).* Brussel 1979, 160 blz., ill.
27. Lobelle H. & Dewitte A. (red.), *Muziek rond Memling. Het orgel. Tentoonstellingscatalogus Brugge Sint-Janshospitaal 28.VII - 3.VIII 1979.* - Brugge, O.C.M.W. en Festival van Vlaanderen Brugge, 1979, 48 blz., ill.
28. Schepens L., *Het Cultuurarchief van de Provinciale Dienst voor Cultuur West-Vlaanderen.* - ABB., 50 (1979) 102-103.
29. Van den Bussche W., *Katalogoog Provinciaal Museum voor Moderne Kunst.* - Brugge, Provinciebestuur, 1979, 735 blz.
30. Vermeersch V., *Stad Brugge. Gids Gruuthuse museum.* Derde verbeterde uitgave. Brugge, Stadsbestuur, 1979, 154 blz., ill.

2. Paleografie, Diplomatiek, Codicologie en Epigrafie.

31. Boot C., *Medieval Netherlandic Manuscripts in Libraries in the State of Massachusetts.* - ABB., 50 (1979) 310-371.
32. Burie L., De Keyser R., Deschamps J., Goossens J., Haverals M., Muylle J., Obbema P.F.J., Persoons E., Tournoy G., Van den Auweele D., Van der Horst K., Verbeke W., Verhelst D., Verrycken A., Welkenhuysen A., *Kroniek der handschriftenkunde in de Nederlanden (1977-1978).* - ABB., 50 (1979) 518-551.
33. Farquhar James Douglas, *Creation and Imitation. The Work of a Fifteenth-Century Manuscript Illuminator*, Nova University Studies in the Humanities 1. - Nova/NYIT University Press, 1976, 200 blz., ill.
Verwerpt het vaderschap van talrijke verluchte hss. toegeschreven aan de Brugse miniaturist Willem Vrelant.
34. Webber P.E., *A medieval Netherlandic prayer cycle on the life of Christ : Princeton University Library, Garret Ms. 63.* - OGE., 52 (1978) 311-331, ill.
16de-eeuwse hs., zeer waarschijnlijk te Brugge geschreven, verlucht en gebonden.
35. Lavaert J., Van Belle R., *De vloerzerken van Jan en Christiaen De Plaet in de Sint-Gilliskerk te Brugge.* - HEM., 116 (1979) 221-244, ill.
36. Van Belle R., *Het grafmonument van Ferrand van Portugal te Noyon.* - B., 79 (1979) 332-336, ill.

Zie ook nrs. 14, 216, 450.

3. Aardrijkskunde, Onomastiek en Taalkunde.

37. Bruynelle P., *Conversion, reconquête urbaines et consommation d'espace : exemples et essais de bilan dans la région Nord-Pas-de-Calais.* - Hommes

- et Terres du Nord (Revue de l'Institut de Géographie de Lille), 1979-2, blz. 67-85, tab.
38. De Bruyne M., *Roeselare in de kaart van Ferraris, 1773.* - B., 79 (1979) 288-294.
39. Decler K., *De heide in West-Vlaanderen.* - De Roerdomp, 19 (1979) extra nr.
40. Delesalle P., *Une forêt disparue au Nord du pays de Pévèle.* - Actes du 103e congrès national des sociétés savantes (Nancy-Metz 1978), section d'histoire de l'art et d'archéologie, Paris, Bibliothèque Nationale, 1979, blz. 205-217.
41. Grijseels M., *Beheer van rietvegetaties in de Blankaart.* - Natuurreservaten, (1973) 3, 3-6, ill.
42. Beele W., *De familienaam Boerhave-Boeraeve.* - ADS., 9 (1979) 3, 18-19.
43. Beele W., *De familienaam God(de)e(ri)s.* - N., 11 (1979) 141-144.
44. Debrabandere F., *Klerikale familienamen.* - OH., 33 (1979) 211-213.
45. Gysseling M., *Principes van straatnaamwijziging te Gent.* - N., 11 (1979) 88-117.
46. *Lijst van de hoevenamingen 17 december 1979.* O.C.M.W. Ieper. Patrimonium. - Ieper, O.C.M.W., 1979, 20 blz.
47. Stalpaert H., *Brugse voornamen in 1977.* - B., 79 (1979) 357-358.
48. *Chronique patoisante.* - MSHC., 9 (1979) 565-578.
Teksten in het Picardisch dialect te Komen.
49. De Bruin M.P., *Het kroonjaar van de Zeeuwse Vereniging voor Dialectonderzoek.* - TT., 31 (1979) 110-128.
50. De Busschere K., *Over en uit onze paarwoorden.* - B., 79 (1979) 212-216.
Vervolg van boekenschouw 1978-1979 nr. 152.
51. Desgraves L., *Contribution à la bibliographie des éditions de Johannes Despauterius († Comines 1520) au XVIIIe siècle.* - MSHC., 9 (1979) 319-326.
Uitgaven van de werken van deze grammaticus uit het begin van de 16de eeuw, in de 18de eeuw in Zuid-Frankrijk gepubliceerd.
52. De Vin A., *De (dialect)grenzen van Zeeland.* - TT., 31 (1979) 194-221.
53. Goeman A.C.M., *Voegwoord, relatief partikel en persoonsvorm in een dialect.* - TT., 31 (1979) 222-241.
In Vlaanderen, Frans-Vlaanderen en Zeeland.
54. Maes L., *Grammaire mouscronnoise.* - Mémoires de la Société d'Histoire de Mouscron et de la Région, 1 (1979) 1-142.
Sprakkunst van het picardisch dialect te Moeskroen.
55. † Soete J., Debrabandere F., *Een paar woordfuncties (wikken en wegen; meten en schatten).* - LG., 21 (1979) 375-389.
56. Taeldeman J., *Op fonologische verkenning in Zeeuws-Vlaanderen.* - TT., 31 (1979) 143-193.
57. Viaene A., *Vijf eeuwen vangenis. Een overzicht van oude en nieuwe benamingen.* - B., 79 (1979) 200-208, ill.
Vervolg van Boekenschouw 1978-1979 nr. 164.

4. Archeologie

58. Bourgeois J., De Simpel F., Morisse J., *L'archéologie à Comines-Warneton et dans la région en 1978-1979.* - MSHC., 9 (1979) 543-564.
59. Bourgeois J., *Une fouille de sauvetage dans une petite « motte » à Bas-Warneton.* - MSHC., 9 (1979) 554-558.

60. Bourgeois J., *Une hache polie découverte à Warneton*. - MSHC., 9 (1979) 560-563.
61. Bourgeois J., *Une occupation préhistorique et un site médiéval à Warneton : les découvertes du chemin dela Blanche*. - MSHC., 9 (1979) 219-232.
62. Bourgeois J., *Le vicus gallo-romain de Ploegsteert (Comines)*. - L'archéologie en Hainaut occidental, II, 1973-1978 (1978) 39-51.
63. Bourgeois J., *Warneton (Hainaut) : hache polie*. - Archéologie (1979) 16-17.
64. Bourgeois J., *Warneton-Comines (Hainaut)*. [*Dépotoir de la fin de l'âge du bronze et du début de l'âge du fer*]. - Archéologie, (1978) 60.
65. Desittere M., *Archeologische Kroniek*. - HMGOG., 33 (1979) 243-260, krt., ill.
66. Despriet Ph., *Enkele kleine Gallo-Romeinse vondsten in Harelbeke-Stasegem*. - LG., 21 (1979) 371-374, ill.
67. Devliegheer L., *Watou (Westvl.) : Sint-Bavokerk*. - Archeologie (1979) 25.
68. Devliegheer L., *De vroegere kerk te Lapscheure*. - Archeologie (1979) 24-25.
69. De Witte H., *Opgraving in de O.-L.-Vrouwkerk te Brugge*. - Archeologie (1979) 23-24, 1 ill.
70. De Witte H., *Opgraving in de O.-L.-Vrouwkerk te Brugge*. - BO., 19 (1979) 238-249, ill.
71. Janssens D., *Kaster (W.-VL.) : hulde aan Juliaan Claerhout*. - Archeologie (1979) 6.
72. Johnston D.E. (ed.), *The Saxon Shore*. London, The Council for British Archaeology (1977), (CBA Research Report, nr. 18).
I.v.m. Romeinse kustverdediging. Zie ook recensie door H. Thoen in H., 19 (1979) 303-304.
73. Meersseman G., Broeder F., *De Kerk van Torhout in het licht der jongste opgravingen*. - JHKH., (1979), anastatische herdruk van dit werk dat in 1942 in Antwerpen bij De Sikkel verscheen.
74. 5de nationaal kongres voor industriële archeologie : textiel. Gent, Universiteit, 26-27 november 1977. Handelingen = Cinquième congrès national d'archéologie industrielle : Le textile. Gand, Université, 26-27 novembre 1977. Actes. - 9000 Gent (Blandijnberg 2), J. Dhondt Stichting, 1979, 300 blz. (Rijksuniversiteit Gent : Werkgroep voor industriële archeologie).
75. Otte M., *Le paléolithique supérieur ancien en Belgique*. - Brussel, 1979. - 682 blz. - (Monographies d'archéologie nationale ; 5).
76. Thoen H., Trimpe Burger J.A., *Chronique. Kroniek. Flandre Occidentale, Flandre Orientale, Zélande (West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Zeeland)*. - H., 19 (1979) 272-289.
Archeologische Kroniek.
77. Verhaeghe F., *Laat-middeleeuwse bewoning te Zoetenaai (Veurne)*. - Archeologie (1979) 25-26.

Zie ook nrs. 314, 438, 439, 440

5. Numismatiek en Metrologie, Sigillografie, Heraldiek, Ikonografie en Chronologie.

78. Favorel N., *Wat antieke munten ons kunnen leren over de oude geschiedenis van onze streek*. - Bdk., 21 (1979) 145-160, krt.
Beslaat de arrondissementen Diksmuide, Ieper, Poperinge, Veurne.
79. Lippens J., *Attestmedailles uit de periode 1830-1865, een numismatische hulpbron voor familievorsers*. - VS., 15 (1979) 519-528. 577-586, 605-610.

80. Morisse J., *Un trésor monétaire médiéval à Warneton (Philippe le Hardi)*. - MSHC., 9 (1979) 558-560.
81. Mertens J., *Een niet bewaard XVIde-eeuws handboekje voor maten*. - ABB., 50 (1979) 390-394.
82. Van den Bergen-Pantens C., *La Sigillographie, source d'identification et de datation de la Peinture flamande du XVe et du début du XVIe siècle*. - Miscellanea Archivistica, 24 (Brussel, 1979), 5-49.
83. Gailliard C., *Le blason des armes ; suivi de : L'armorial des villes, châtelainies, cours féodales, seigneuries et familles de l'ancien Comté de Flandre*. - Handzame, Familia et Patria, 1978. XLIII, 52, 92 blz. - Anastatische indruk van de uitgave : Brussel, C. et A. Vanderauwera, 1866.
84. Gevaert F., *Iconologie van het noordelijk gedeelte van de kaart van de spoorsektie Brugge-Oostende. Uit «Atlas pittoresque des chemins de fer de la Belgique» 1840*. - JHC., (1979) IC 1-8 + 14 pltn.

6. Genealogie, Biografie en Levensberichten.

85. Boedt B., *L'utilisation des «inventaires de maisons mortuaires» : la châtellenie de Warneton au XVIIIe siècle*. - MSHC., 9 (1979) 365-396.
86. Baron Bonaert, *Histoire des Mariaval*. - MGN., 34 (1979) 389-405.
Te Ieper en Rijsel, XVe-XVIIIe eeuw.
87. Catulle M., *Fragment généalogique de l'ancienne maison de Bevere*. - P., (1979) 477-479.
Kortrijk, XVe-XVIIe eeuw.
88. Coppens J., *Un maître de la vie intérieure. Monseigneur Maurice De Baets*. - Miscellanea Amato Pietro Frutaz, Roma, 1978, 487-502.
89. Coppens J., *Zijne Excellentie Mgr. Karel Calewaert, XXVIIe Bisschop van Gent, 1893-1963*. - Annua Nuntia Lovaniensia XXIII, uit Jaarboek Katholieke Universiteit, t. XCIV, vol. II, (1979) XII-XVI.
90. Daudruy P., *Familles de la marine dunkerquoise*. - Dunkerque, Westhoek, 1979. 702 blz.
91. Debrabandere F., *In memoriam Antoon Viaene*. - TT., 31 (1979) 107-108.
92. De Brie M., *Mijnhere Rogiers de eeuwige professor (Charles Rogiers, 1821-1904)*. - College cronieke Menen, 28^e jg., september 1979, 6-10.
93. De Brie M., *Opdedrinck, Westvlaams priester-historicus 1851-1921, leven en werk*. - Poperinge, Davidsfonds/Heemkring «Aan de Schreve», 1979, 64 blz., ill.
94. De Bruyne Michiel, *Spijskaart en komkommerrecept van de fijnproever Hugo Verriest*. - OH., 33 (1979) 218-223, ill.
95. De Lille K., *De familie Van Lerberghe : genealogische studie opgesteld in opdracht van Zuster Maria Crevits*. - Handzame, Familia et Patria, 1979, 112 blz.
96. De Man R., *Nagekomen inlichtingen over André Pevernage*. - HGOK., 45 (1978) 389-394.
Genealogie betreffende deze toondichter (zie ook : HGOK., 44 (1977) 3-24).
97. D[e] M[ulder] L., *Memorable personen der parochie Sint-Anna. Julius Sabbe, Vlaams liberaal voorman, letterkundige*. - Schr., 9 (1979-1980) 3, 7-9.
98. D[e] M[ulder] L., *Memorable personen der parochie Sint-Anna. Pollet Jules-Marcel, volkskundige*. - Schr., 9 (1979-1980) 3, 6.

99. Deschrevel A., *Naamlijst van de priesters-biechtvaders in het oude bisdom Ieper na het Concordaat. Zevende deel.* - IK., 15 (1979) 47-53.
 Vervolg op Boekenschouw 1978-1979 nrs. 194-196.
100. Desprechins A., *Identification d'une tenture aux armes Parmentier conservée au musée Mayer van den Bergh à Anvers.* - P., (1979) 374-379.
101. De Sutter D., *De Sutter : een stam uit Lembeke.* - Eeklo, D. De Sutter, 1979, 209 blz.
102. Devyt C., *In memoriam Jerome Hugelier, Bavikhove 11-7-1898 - Brugge 8-8-1979.* - B., 79 (1979) 255.
103. Dewulf-Heus R.L., *Staten van goed van de heerlijkheden Erckegem, Oostkamp en Rooden geseyt Nieuwenhove.* - MBO., 10 (1979) 99-100, 112-114, 131-132, 142-144.
 Vervolg op Boekenschouw 1978-1979, nr. 203.
104. Dewulf-Heus R. & Dewulf M., *Volkstelling 1748. Groot-Damme.* Brugge, VVF, 1979, 88 blz.
105. Dewulf-Heus, Romain L., *De wezerijakten van de heerlijkheden Ardoioe & Ayshove ; 3.* - Brugge, Vlaamse Vereniging voor familiekunde - Gouw West-Vlaanderen, 1979, blz. 222-424.
 Zie ook Boekenschouw 1978-1979, nr. 289.
106. Dezutter W.P., *In memoriam Gouverneur Leo Van Ackere.* - B., 79 (1979) 373.
107. Dezutter W.P., *In memoriam Prof. J. Duverger (1899-1979).* - B., 79 (1979) 254.
108. Donche Pieter, *Jacques sr. en Jacques jr. Donche, raadsheren bij de Raad van Vlaanderen.* - VS., 15 (1979) 501-503.
109. Dufloy Lucien, *Henri Carbon, een merkwaardig Vlamertingnaar.* - IK., 15 (1979) 38-46.
 Uurwerkmaker Henri Flahou (1845-1923).
110. *Familie Pollet.* Handzame, Familia & Patria, 1979, XXIV, 156 blz.
111. Franchoo A., *De burgerlijke stand te Varsenare vanaf 1797 tot heden. Deel I : Het Franse tijdvak 1797-1814.* - Brugge, Heemkundige kring Maurits Van Coppenolle, 1979.
112. Franchoo A. & Dewulf-Heus R., *Menschen van bie ons (1). Kwartierstaat Louis Van Gelder.* - BO., 19 (1979) 85-90.
113. Dewulf-Heus R., *Menschen van bie ons (2). Kwartierstaat Medard Stalpaert.* - BO., 19 (1979) 311-314.
114. Geldhof J., *Antoon Viaene in zijn levensherfst, 1970-1979.* - B., 79 (1979) 257-278.
 Met de bibliografie van Antoon Viaene 1970-1979.
115. Gyselinck Venantius, *West-Vlaanderen heeft grote missionarissen... P. Abel-Hendrik Moerman 1905-1978.* - Mechelen, 1978, 26 blz.
 Geboren te Passendale ; missionaris in China, en vanaf 1951 in Japan.
116. François L. & Cavereel A., *Onze Kwartierstaat : Franciscus-Jacobus Vermeesch, Groot-vicaris van de bisdommen Ieper en Gent, ° Ramskapelle (Nieuwpoort) 19-6-1752, † Ieper 9-5-1822.* - VS., 15 (1979) 638-643.
117. Herpelinck R., *Mgr. Felix de Wavrans, de voorlaatste bisschop van Ieper (1762-1784), en zijn pastoraal beleid.* - Proefschrift, Leuven, 1979, XIII + 327 blz.
118. Hoste A., *Dom Paulus Luyckx. Eerste overste van Steenbrugge. 1879-1887.* - Brugge-Steenbrugge, St.-Pietersabdij/Davidsfonds, 1979, 131 blz., ill.

119. Hoste Anselm, *Paul de Brauwere abt van Oudenburg († 1803)*. - [Brugge], Sint-Pietersabdij Steenbrugge, 1979, 24 blz., ill.
120. Houbaert A. & Haazen K., *Het obituarium of dodenboek van het Tielste Minderbroedersklooster*. - RT., 10 (1979) 108-194, ill.
121. Huyghebaert N. N., *Adela van Frankrijk, gravin van Vlaanderen, stichteres van de abdij van Mesen (ca. 1017-1079)*. - IK., 15 (1979) 65-132, ill.
Ook als afzonderlijke publikatie verschenen (z.p.u.j., 68 blz.).
122. Huyghebaert N., *Epitaphium Antonii*. - B., 79 (1979) 193-199, ill.
In memoriam Antoon Viaene.
123. Kruimel H.L. & Wijnaendts Van Restandt W., *Op zoek naar onze voorouders : handleiding voor genealogisch onderzoek*. 4de druk. Handzame, Familia & Patria, 1978, 47 blz. (CB-reeks ; 2). - Anastatische herdruk van de uitgave : Den Haag, Centraal Bureau voor genealogie, 1976.
124. Lelarge D., *De Belgis illustribus. Les 16 quartiers du peintre Jean-Jacques Gailliard (1890-1976)*. - MGN., 34 (1979) 437-443.
125. Le Loup W., *John Steinmetz 1795-1883. Brugs prentenverzamelaar*. - Brugge, antiquariaat Marc Van de Wiele, onder de auspiciën van het Stadsbestuur van Brugge, 1979, 83 blz., ill.
126. Lenders P., *De laatste levensjaren van beeldhouwer Hendrik Pulinx*. - HEM., 116 (1979) 245-255.
127. Mispelon M., *De familie Pollet te Torhout in de XVIIde eeuw*. - JHKH., (1979) Pollet 1-9.
128. Missiaen D. & De Baere P., *Charles Louis Carton, 1802-1863*. - Brugge, 1979, 56 blz., ill.
Stichter van de congregatie der H. Kindsheid van Maria, Spermalie, 1836.
129. Pée W., *Dr. P.J. Meertens en Zeeland*. - TT., 31 (1979) 129-142.
130. Persyn J., *Een late hulde, Juliaan Claerhout (1859-1929)*. - Eertijds, Kleinseminarie, Roeselare, 10 (1978) nr. 2, blz. 19-24.
131. Roelstraete J., *Onze Kwartierstaat : Leo-Viktor Vanackere, Gouverneur van de provincie West-Vlaanderen, Ere-voorzitter van de V.V.F. ° Wevelgem 7-7-1927, † Brugge 18-8-1979*. - VS., 15 (1979) 401-407, portr.
132. Roggeman G., *Archief voor familiekunde voor het Vlaams Nederscheldegebied*. - Handzame, Familia & Patria, 1978, 110 blz. - (Archief voor familiekunde ; 11).
133. Van Belle R., *De grafzerk van Ingelram, graaf van Hesdin, te Auchy-lez-Hesdin*. - OH., 33 (1979) 258-262, ill.
134. Van Biervliet L., *Archivaris O. Delepierre († 1879). Zijn conflict met Brugge in 1842*. - B., 79 (1979) 280-287, ill.
135. Van Butsele Paul, *Essai de généalogie des premiers seigneurs de Watripont*. - P., (1979) 302-317. 380-394.
136. Vandepitte Germain, *De molenaarsfamilie Vandepitte en verwanten*. - RP., 21 (1979) 111-137, 157-194, ill.
137. Van Herck J., *Oud Vlaams knip- en prikwerk*. - OH., 33 (1979) 272-273.
138. Vanmarcke A., *Huwelijkskontrakten te Menen*. - VS., 15 (1979) 436-438.
Vervolg op Boekenschouw 1978-1979 nr. 224.
139. Verstraete Eugene, *Richtlijn voor de studie der huismerken in Vlaanderen*. - VS., 15 (1979) 411-415.
140. Veys J., *Henri Carbon, een merkwaardig Vlamertingnaar (II)*. - IK., 15 (1979) 160-162.
Huldevlugschrift, 1899. Zie ook nr. 109.

141. Antoon Viaene in zijn levensherfst. Een bio-bibliografische nota door Jozef Geldhof [overdruk uit B., 79 (1979) 257-258]; gevolgd door de homilie uitgesproken in de St.-Gilliskerk te Brugge op dinsdag 14 augustus 1979 door Z.E.H. Robert Lagrain, stadsdeken te Brugge. - Brugge, z.d., 30 blz., ill.
142. Vlaams kwartierstatenboek; 3. - Handzame, Familia & Patria, 1979, 99 blz.
143. Waltenier G., *De Belgis illustribus. Les quartiers de l'architecte Henri Beyaert (1823-1894)*. - MGN., 34 (1979) 363-365.

Zie ook nrs. 42, 43, 44, 71, 259, 284, 392, 393, 394.

7. Volkskunde.

144. Ballois J.-P., *Hedendaagse huwelijksgebruiken in 1977 te Wervik*. - VMSOCW., 14 (1979) I-XI & 1-135.
145. Devos A. N., *Manten en Kalle op de Halletoren te Kortrijk*. - GiK., 17 (1979) 4, 2-5, ill.
146. Devos G., *Gesmede wegkruisen in Frans-Vlaanderen*. - OH., 33 (1979) 224-226, ill.
147. Dewitte A., *De Codex Cambrai 124 (125-128) van Zegher van Maele. Een volkskundig platenboek uit 1542*. - BO., 19 (1979) 267-280, ill.
148. Dezutter W.P., *Liturgie bij de zegening van een vissersvaartuig*. - B., 79 (1979) 361-362.
Met in bijlage een kalender van de Zeewijdingen aan de Belgische kust.
149. [Fieufs Jacques], *Een Engels volkslied over de slag der gulden sporen*. - JHKH., (1979), z.p., ill.
Engelse tekst, met inleiding en vertaling door Jacques Fieufs. Anastatische herdruk van BO., 17 (1977) 186-195 (Cfr. Boekenschouw 1976-1977, nr. 182).
150. Huyghebaert N., *O.-L.-Vrouw van Roesbrugge en O.-L.-Vrouw van Beveren. Een aanvulling*. - B., 79 (1979) 323-331, ill.
151. Klausning J., *«Oostendse» liedjes?* - PL., 8 (1979) 11, 19-21.
152. Loones H., *Garnaalvisser te paard. Maurice Denecker vertelt... (terecht-wijzingen en aanvulling)*. - BdK., 21 (1979) 172.
Aanvulling op Boekenschouw 1978-1979 nr. 264.
153. Segers G., Heyneman L., en De Decker W., *Uilenspiegel, wie ben jij? : zeven eeuwen uil en spiegel*. - Damme, Uilenspiegelvereniging, 1978, 160 blz.
154. *Waar men gaat langs Vlaamse wegen. Volksdevotie in de Westhoek. I-II-III*. - Roeselare, Roularta, 1978-1979, 3 dln., ill.
155. Stalpaert H., *Hoefijzers in een Brugse gevelsteen*. - OH., 33 (1979) 248-252, ill.
156. Vanderghote P., *Bolspelen in West-Vlaanderen*. - Brussel, Bloso, 1979, IV - 156 blz. (serie de Vlaamse Volkssport, dossiers, nr. 1).
157. Van Der Linden R., Martens M. en Nauts H., *Leven en Legenden van Sinterklaas in Vlaanderen : volkskundige tentoonstelling. Sint-Niklaas, Stedelijk Museum ; van 22 okt. tot 18 dec. 1977*. - Sint-Niklaas, Stedelijk Museum Sint-Niklaas, 1977, 118 blz.
158. Van Hanegem L. C., *Kerstviering in 't jaar 1900*. - RP., 21 (1979) 139-142.
Volkspoësie uit Sluis.
159. Verheye Staf, *Nog van «zoete lieve Gerritje»*. - IK., 15 (1979) 145-154.
Oude Ieperse kantwerkstersliederen.

160. Vlieghe-Steps G., *Oude papsoorten bestaan nog... Spaanse pap : erfenis uit de Spaanse tijd ?* - B., 79 (1979) 237-238.
161. *Volkverhalen uit Oost- en West-Vlaanderen ; samengesteld door Renaat van der Linden en Lieven Cumps.* - Wijnegem, Het Spectrum, 1979, 256 blz., (Onze volksverhalen).
162. Vulsmas R.F., *Geboekt van wieg tot graf : burgerlijke stand, bevolkingsregister en dtb.* Handzame, Familia & Patria, 1978, 43 blz. - (CB-reeks ; 5). - Facsimile-druk van de uitg.: Den Haag, Centraal Bureau voor genealogie, 1977.

Zie ook nrs. 251, 279.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. Geschiedenis van Vlaanderen.

163. Augustyn B., *Grafelijke maatregelen tegen de beschadiging van duinen, dijken en polders door de konijnen, op het einde van de 14de eeuw.* - BO., 19 (1979) 345-348.
164. Boogman J.C., *The Union of Utrecht : its Genesis and Consequences.* - BMGN., 94 (1979) 377-407.
165. Burton Hicks S., *The impact of William Clito upon the Continental Policies of Henry I of England.* - Viator, 10 (1979) 1-21.
166. Cockshaw P., *Nouveaux suppléments aux itinéraires des Ducs de Bourgogne Philippe le Bon et Charles le Téméraire. (II).* - ABB., 50 (1979) 388-389.
- Zie Boekenschouw 1971-1972 nr. 323.
167. De Bauw J., *Le Saint-Siège et la Belgique 1830-1980. Chronologie des souverains pontifes, rois, nonces, ambassadeurs, évêques.* - Rome-Brussel, 1980, 2 blz. en 1 sinoptische tafel (waarop «Leffinge Jean-Joseph» moet vervangen worden door : Faict Jean-Joseph).
168. Delesalle P., Maille Ch., Derville A., Remy J.Cl., *En Pays de Pévèle,* Lille, Editions Axial, 1979, 115 blz.
- Merkwaardige studie over het gebied tussen Cysoing en Saint-Amand, op historisch, geografisch, economisch en artistiek vlak.
169. Descamps Pierre, *Promenades dans le Pays de l'Alleeu et aux marches de l'Artois.* - Illies, Ed. Ph. Thibaut, 1979, 226 blz., ill.
170. Despriet Ph., *De Westhoek in Frans-Vlaanderen.* Kortrijk 1979, 176 blz.
171. Giles J., *The Ypres Salient. Flanders then and now.* London, Picardy, 1979, 230 blz., ill.
- Herwerkte editie. Eerste uitgave verscheen in 1970 onder de titel «The Ypres Salient» (Londen, Leo Cooper Ltd.).
172. Janssens de Bisthoven B., *Alfons De Meester en de oorlogsschade 1914-1918.* - HEm., 116 (1979) 87-91.
173. Jansen-Sieben R., *Taalstrijd.* Lelystad, 1980, 25 blz. (AO-reeks nr. 1803).
- Taalproblemen-communautaire problemen in België.
174. *Kursus heemkundige vorsers. Iste cyclus.* Brugge, Westvlaams verbond van kringen voor heemkunde, 1979.
175. Leeuwerck E., *Een en ander over gefusilleerden in 1914-1918. Is schrik hebben lafheid ?* - ADS., 9 (1979) 3, 30-33, ill.
177. Naert U., *De moord op «Graaf Carele».* - Aartrijke, Heemkundige Kring Aartrijke, Heemkundige Kring Wijnendale, 1979, 56 blz., ill.

178. Pagnoul A.M., *Note sur les services du Premier ministre en Belgique, 1918-1965*. - ABB., 22-29.
179. Paravicini Werner, *Bemerkungen zu Richard Vaughan : Charles the Bold*. - Francia, 4 (1976) 757-773.
180. Paravicini W., *Neuerscheinungen zur burgundisch-französischen Geschichte im 15. Jahrhundert*. - Francia, 5 (1977) 756-768.
181. Paravicini W., *Sechs neuerscheinungen zur burgundisch-französischen Geschichte im 15. Jahrhundert*. - Francia, 2 (1974) 665-670.
Uitvoerig. Ook eigen ideeën.
182. Prevenier W., *Hoofdtrekken en resultaten van de geschiedschrijving in België na wereldoorlog II*. - OE., 22 (1979) 553-562.
183. Rottier H.C.E.M., *Nieuwe steden in de Middeleeuwen*. - SpH., 15 (1980) 66-73, ill.
Onder meer i.v.m. Sluis.
184. *Twintig eeuwen Vlaanderen ; 6 : de Vlaamse Beweging*. - Hasselt, Heide-land-Orbis, 1979, 438 blz.
185. Van de Kerckhove A., *De Graven van Vlaanderen*. - Leuven, Sintal, 1979, 135 blz.
Biografisch. Gedeeltelijke herbewerking met taalaanpassing van een uitgave uit de vorige eeuw.
186. Vandermaesen M., Ryckaert M., en Coornaert M., *De Witte Kaproenen. De Gentse opstand (1379-1385) en de geschiedenis van de Brugse Leie*. - Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1979, 118 blz., krtn. (Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen. Nieuwe reeks - nr. 10).
187. Van Haegendoren M., *Geel en zwart van de driekleur : van oude en andere Belgen tot 1980*. - Zele, Reinaert, 1979, 368 blz.
188. Vanneufville E., *De l'Elbe à la Somme. L'espace saxon-frison des origines aux Xe siècle*. - Amiens, 1979, 188 blz.
189. Van Rompaey J., *Essai de synthèse de l'évolution de la réforme de l'état en Belgique de 1961 à 1979*. - BMGN., 94 (1979) 469-495.

Zie ook nrs. 11, 74.

2. Plaatselijke geschiedenis.

190. Slosse L., *Rond Kortryk, of, Schetsen over de prochien van het oud Bisdom van Doornyk, liggende in de voormalige dekenijnen van Helkyn, Kortryk & Wervick*. - Handzame, Familia & Patria, 1977, 4 delen. Anastatische herdruk van de uitg.: Rousselare, J. De Meester, 1898-1916.

Aalter

191. Stockman L., *Geschiedenis van Aalter*. - Aalter, Gemeentebestuur, 1979, XXXII-684 blz.

Aartrijke

192. *Heemkundige Kring «David Jonckheere» Aartrijke : Ledenblad : driemaandelijks tijdschrift*. - Zedelgem, E. Decock, [1978 ?] (1e jg., nr. 1).
193. Naert U., *Aartrijkse & Wijnendaalse soldaten in het Leger van Napoleon*. - Aartrijke, Heemkundige Kring «David Jonckheere», 1979, 74 blz.
194. Simaey W., *Het testament van Franciscus Dewachter*. - BO., 19 (1979) 96-98.

Aartrijke a^o 1860.

Boekenschouw

Ardooie

Zie nrs. 105, 130.

Arras (Atrecht)

Zie nr. 509.

Beernem

195. Ryserhove A., *Beernem : een heemkundige studie*. - Handzame, Familia & Patria, 1979, 526 blz. - Gedeeltelijke anastatische herdruk van de uitg., Beernem, M. De Prest-Martens, 1949.

Bergues (St.-Winoksbergen)

Zie nr. 18.

Beselare

196. Maes J. H., *Gedenboek aan Beselare in de Eerste Wereldoorlog 1914-1918*, 3de uitg., Beselare, 1979, 230 blz., ill.

Bissegem

197. Wynendaele L., *Gemeente Bissegem 125 jaar terug*. - Kortrijk, Stadsbestuur Kortrijk, 1976, 7 bl.

Blankenberge

Zie nr. 417.

Bredene

198. Verbanck R., *Enkele aspecten van het leven te Bredene in het begin van de 19e eeuw*. - JHC., (1979), Br. 1-13.

Zie ook nrs. 264, 441.

Brugge

199. Cafmeyer M., *Op de Brugse markten*. - B., 79 (1979) 229-236, 301-305, ill.
Vervolg van Boekenschouw 1978-1979 nr. 357.

200. Cuvelier L., *Het Genthof rond de eeuwwisseling. Verkeersproblemen te Brugge in de 19de eeuw*. - BO., 19 (1979) 211-216, krt., ill.

201. Demarest H., *August Stellamans : nog een Christen-Democraat aan het woord*. - BO., 19 (1979) 315-325, ill.

202. D[e] M[ulder] L., *De gronden en gebouwen van de kazerne aan de Langestraat : hun vroegere en toekomstige bestemming*. - Schr., 9 (1979-1980) 4, 5-10 ; 5, 6-12 ; 6, 7-11.

Te Brugge.

203. De Potter A., *Bruges. Promenade dans le passé*. - Gent, Vyncke, 1979, 207 blz., ill.

204. Dewitte A., *De koorboeken van de Brugse Magdalene in de XVe eeuw*. - B., 79 (1979) 227-228.

205. Duclos A., *L'art des façades à Bruges, avec XVII planches hors texte*,

- dessins à la plume par Hubert Hoste, et XL photogravures.* - Bruges, K. Van de Vyvere-Petit, 1902, 60 blz., ill. [Anastatische herdruk, Brugge, Heemkundige Kring M. Van Coppenolle 1979].
206. Geldhof J., *Laatste dagen en nalatenschap van broeder Gillis Berthilden, meester van het St.-Juliaansgasthuis, Brugge 1418.* - B., 79 (1979) 239-242.
207. Janssens de Bisthoven B., *Basiliëk van het H. Bloed : Pius XI verleent deze titel op 13 april 1923.* - Parochieblad Brugge + Kerk en Leven, 1979, nr. 6, 8 februari.
208. Janssens de Bisthoven B., *De beveiliging van de relikwie van het H. Bloed tijdens de Franse overheersching in 1793.* - Parochieblad Brugge + Kerk en Leven, 1978, nr. 9, 2 maart.
209. Janssens de Bisthoven B., *De beveiliging van de relikwie van het H. Bloed tijdens de oorlogen 1914-1918 en 1940-1944.* - Parochieblad Brugge + Kerk en Leven, 1978, nr. 10, 9 maart.
210. Janssens de Bisthoven B., *Het H. Bloed in 1578 tot 1584 verborgen.* - Parochieblad Brugge + Kerk en Leven, 1977, nr. 41, 27 oktober.
211. Janssens de Bisthoven B., *Une précieuse relique de Saint Basile le Grand à Bruges.* - Le Lien, revue du patriarcat grec-melkite catholique, Beyrouth, 44 (1979) 24-29.
212. Janssens de Bisthoven B., *De relikwie van het H. Bloed in Sint-Salvators van 1819 tot 1825.* - Parochieblad Brugge + Kerk en Leven, 1978, nr. 8, 23 februari.
213. Janssens de Bisthoven B., *Westvlaamse heiligen huldigen het H. Bloed.* - Parochieblad Brugge + Kerk en Leven, 1979, nr. 27, 5 juli ; nr. 33, 30 aug. ; nr. 34, 6 september.
214. Maréchal G., *Het gebouw van de Brugse leprozerie in de XVIde eeuw.* - B., 79 (1979) 316-322, ill.
215. *De oude Sinte Annawijk te Brugge.* - Brugge, Kulturele Kring Sinte Anna, 1978, 2 vol.
216. Penninck J., *De godshuizen Sucx en Van Campen te Brugge.* - OH., 33 (1979) 241-244, ill.
217. Rotsaert J., *Brugge onder de oorlog 1914-1918. Een uitknipsel.* - BO., 19 (1979) 159-205, ill.
Met o.m. persoonlijke herinneringen van de auteur.
218. Rotsaert J., *Graven, grafchriften, jaargetijden uit de Sint-Jacobskerk te Brugge.* - MBO., 10 (1979) 115-116, 129-130, 139-142.
Vervolg op Boekenschouw 1979, nr. 371.
219. Ryckaert M., *De Coupure en het «Ijzeren Hekken» te Brugge.* - BO., 19 (1979) 362-376, krt., ill.
220. Synaëve A., *De Edele Confrerie van het H. Bloed te Brugge in de 19e eeuw.* - Proefschrift, Rijksuniversiteit, Gent, 1979, 231 blz.
221. Van Acker L., *De Brugse Chartreusinnen tussen twee suppressies (1783-1796).* - B., 79 (1979) 225-227.
222. Van Biervliet L., *Bij 350 jaar Ingels Clooster, gheseyd Nasaret. Mary More, priorin in beroerde tijden, 1766-1807.* - B., 79 (1979) 243-246, ill.
223. Vandewalle A., *De bloemlievende broederschap van de H. Dorothea te Brugge, 1651-1784.* - BO., 19 (1979) 259-266, ill.
224. *Vreugdegroet. Een feestalbum 1830-190. Zusters van de H. Jozef Brugge.* - Brugge, Faró, 1980, z.p., ill.
- Zie ook nrs. 10, 20, 35, 47, 69, 70, 118, 119, 134, 155, 359, 362, 412, 421, 443, 448, 451, 461, 462, 463, 487, 493, 495, 496, 497, 504.

Boekenschouw

Cassel

Zie nr. 517.

Dadizele

Zie nr. 298.

Damme

Zie nrs. 104, 403.

Deerlijk

225. *Derlike : driemaandelijks tijdschrift van Heemkring «Dorp en toren».* - Deerlijk, F. Byttebier, 1978, (1e jg., nrs. 1-2).

Diksmuide

226. Pieters R., *Geschiedenis van Dixmude : naar de beste oorkonden.* - Handzame, Familia & Patria, 1978, 348 blz. - Anastatische herdruk van de uitg.: Dixmude, Drukkerij E. Desmyter, 1885.

Zie ook nr. 515.

Dottenijs

227. D'Hondt M., *Les négociations de 1319 à Saint-Léger et la «main de Dottignies».* - MSHM, I (1979) 16-19.

228. Selosse C., *Vieilles censés de la région. La cour censale du Valemprez à Dottignies.* - MSHM., I (1979) 27-37.

Douai (Dowaai)

Zie nr. 486.

Duinkerke

Zie nr. 90.

Egem

229. Vandecaveye E., *De heerlijkheid «Goed te Ryne» te Egem.* - RT., 10 (1979) 101-103 ill.

Geluwe

230. Huys P., *Oude herbergen te Geluwe en te Wervik in 1779.* - VMSOCW., 13 (1978) 3-4, 2-17.

Gullegem

231. Calu O., *De Amanduskerk van Gullegem.* - CUR., 14 (1979) 53, 4-16, ill.

Halluin

Zie nr. 388.

Harelbeke

Zie nr. 66.

Haringe

Zie nr. 283.

Hazebroek

232. Messiant J., *Histoire des Hazebrouckois*. - Hazebrouck 1979, 268 blz.

Heist

Zie nr. 394.

Herseeuw

233. Deroubaix J., *Aimé Behaeghe, cet herseautois pionnier et héros de l'aviation*. - Mémoires de la Société d'Histoire de Mouscron et de la région, I (1979) 85-89.
1890-1916.

Heule

234. Luts G., Maes N., Soete L., *Zo maar... honderd Heulenaars*. - Kortrijk, 1978, 223 blz., ill.

Hollebeke

Zie nr. 431.

Hooglede

Zie nr. 415.

Houtem

Zie nr. 460, 510.

Ieper

235. Belga A., *Hoe tijdens de eerste oorlog zilver- en goudwerk uit de Sint-Jakobskerk van Ieper gered werd*. - IK., 15 (1979) 33-36.

236. Duflou L., *De bevrijding van Ieper op woensdag 6 september 1944*. - IK., 15 (1979) 54-58, ill.

Doden en gewonden in de Sint-Pietersparochie. Zie ook Boekenschouw 1978-1979 nrs. 760 en 761.

237. Verheye S., *«Den Vaart van Yperen»*. - IK., 15 (1979) 59-60.

Brief aan Willem I, koning der Nederlanden, 1828.

Zie ook nrs. 46, 86, 99, 117, 159, 171, 420.

Izegem

238. *Gedenkboek Koninklijke harmonie der Kongregatie Izegem 1853-1978*. - TM., (1978) 3.

Boekenschouw

Zie ook nr. 427.

Ingelmunster

239. Blondeel W., Debeuf A., Carron F., *Ingelmunster in oude en nieuwe prentkaarten*. - Handzame, Familia & Patria, 1978, 288 blz.

Kaaster

240. Moeyaert C., *In en om de pastorie van Kaaster*. - OH., 33 (1979) 236-240, ill.

Zie ook nr. 315.

Kaster

Zie nr. 71.

Keiem

241. Symoen R., *Keiem door de eeuwen heen*, Keiem, 1979, 270 blz., ill.

Knokke

242. D'Hont A., *De Knokse verenigingen*. - CII., (1979) 14, 13-19.

243. Van Den Heuvel J., *De inhuldiging van Sebastiaan Nachtegaele als Burgemeester van Knokke op 2 oktober in 1872*. - CII., (1979) 14, 20-45.

Zie ook nr. 394.

Koekelare

244. Tytgat J.-P., *De heerlijkheid «Het Zuidhof» te Koekelare*. - VS., 15 (1979) 489-500.

Komen

245. Defrecheux-Lannoye M., *Le notaire Henri Lannoy (1859-1928) face à l'occupant de 1914-1918 à Comines-B.* - MSHC., 9 (1979) 463-494.

246. Duvosquel J.-M., *La pierre tombale de Jeanne de Halluin († 1521), sœur du seigneur de Comines Georges de Halluin en l'église de Braine-l'Alleud*. - MSHC., 9 (1979) 327-337.

247. Duvosquel J.-M., *La Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la Région en 1978-1979*. - MSHC., 9 (1979) 205-218.

248. Schoonheere A., *Commines, ville neuve. Renaissance de la cité millénaire détruite par la Grande Guerre. Exposition du cinquantenaire de la reconstruction de Commines, 1329-1979, du 8 au 16 décembre 1979 à l'hôtel de ville, préparée par «Les amis de Commines»*. - Commines, 1979, 16 blz. gestencild.

249. Verhelst A., *La Symphonie «Le Soutien» de Comines-B. (1934-1951)*. - MSHC., 9 (1979) 531-536.

Zie ook nrs. 13, 48, 58, 64, 354, 361, 395, 401, 408, 409, 410, 445.

Kortrijk

250. De Cuyper J., *Franse en Spaanse sermoenen in Kortrijk in de 16e en 17e eeuw.* - LG., (1979), 341-344.
251. De Cuyper J., *Verering van O.-L.-Vrouw ten Olme in Kortrijk.* - LG., (1979) 337-340, ill.
252. E.V., *Schets van vijfenzeventig jaar kroniek van Kortrijk, 1477-1552.* - HGOK., 45 (1978) 11-86.
253. Vanbossele J., *Katarina van den Bussche (1463-1507) en de heropbouw van de Groeningeabdij.* - HGOK., 45 (1978) 87-109.
254. Vanbossele J., *De vesting Kortrijk.* - LG., (1979) 345-370, ill.
255. Van Hille Ph., *De rechtbank van Kortrijk onder Frans bewind (1800-1815).* - Cur., 14 (1979) 55, 3-9, ill.
256. Vermeulen-Van Lede Y., *Het Groeningemonument te Kortrijk.* - Cur., 14 (1979) 54, 2-8, ill.

Zie ook nrs. 87, 145, 190, 337, 354, 378, 414, 437, 442, 455, 471, 481, 483.

Krombeke

Zie nr. 283.

Kuurne

257. Warlop E., *De rechten op de Heulebeek in Kuurne.* - HGOK., 45 (1978) 191-202.
Rond het midden van de 16de eeuw.

Lapscheure

Zie nr. 68.

Lembeke

Zie nr. 101.

Loon

258. Dupas G., *Loon-Plage à travers les siècles.* - Dunkerque 1979, 63 blz., ill.

Loppem

259. Vervenne A., *De parochie Sint-Martinus te Loppem en haar pastoors van 1300 tot heden.* - Loppem, 1980, 168 blz., ill.

Luingne

260. Christiaens M., *Des élections communales à Luingne en 1830.* - MSHM, I (1979) 60-69.

Meetjesland

Zie nr. 500.

Boekenschouw

Menen

261. Vanmarcke A., *Menen, 1940-1945. deel 1.* - Menen, Eigen beheer, 1977, 278 blz.
262. Vanmarcke A., *Menen : 1940-1945 ; 2.* Handzame, Familia & Patria, 1978, 330 blz.

Zie ook nr. 138.

Merkem

Zie nrs. 413, 457.

Mesen

Zie nrs. 121, 334, 429.

Moerkerke

Zie nr. 474.

Moeskroen

263. Duvosquel J.-M., *La région de Mouscron et son histoire. Bilan d'un siècle de recherche.* - MSHM, I (1979) 4-15.
264. Vandenberghe R., *Grimaldi-Besto. Une alliance comme une autre.* - MSHM, I (1979) 38-59.

Heren van Moeskroen (17de eeuw).

Zie ook nrs. 54, 363, 446.

Neerwaasten

Zie nrs. 59, 61, 438, 439.

Nieuwpoort

Zie nr. 19.

Oostende

265. *Bij enkele oude foto's van Oostende en Bredene.* - JHC., (1979), F 1-4, ill.
266. Billiet G., *De «Nederlandtsche Gedenckclanck» van Adriaen Valerius en zijn lied op het beleg van Oostende.* - PL., 8 (1979) 227-231.
267. De Crock W., *Havenstad Oostende.* - PL., 8 (1979) 12 bis, 8-12.
268. Dreesen J.B., *Over Oostendse visleursters.* - PL., 8 (1979) 201-204.
269. Geselle C., *Uit oude Oostendse revue's.* - JHC., (1979), R 1-19.
270. Hostyn N., *Architecten van Oostende-Belle-Epoque.* - PL., 8 (1979) 167-168, 184-186, 205-206.
271. Hostyn N., *Vergeten Oostendse schilders. Emile Bulcke.* - PL., 8(1979) 154-155, 176-179, 198-199, 216-218.
272. Van Hyfte I., *Geestesleven, midden 19e eeuw te Oostende.* - PL., 8 (1979) 9, 18-19.
273. Vilain O., *Een kwarteeuw «Petite histoire» van Oostende.* - PL., 8 (1979) 12 bis, 16-18.

Zie ook nrs. 103, 392, 395, 418.

Oostvleteren

274. M. DJ., *Herbergen te Oostvleteren*. - VL., 1 (1979) 4, 13-22, ill.

Pittem

275. Demeulemeester A., *Een obiit in de Pittemse parochiekerk*. - RT., 10 (1979) 104-106.

Een obiit van 1891.

Ploegsteert

276. Bourgeois J. & De Simpel F., *Ploegsteert et son village gallo-romain*. - MSHC., 9 (1979) 545-550.

277. Claey's G., Bourgeois H., Potié J., *La vie à Ploegsteert durant la guerre 1914-1918*. - MSHC., 9 (1979) 439-462.

Zie ook nrs. 62, 355.

Poperinge

278. De Brie M., *De Beeldenstorm te Poperinge*. - ADS., 9 (1979) 3, 11-15.

279. De Gerssem M., *Maria Ommegang Poperinge. Cultuurhistorische stoet op 1 juli 1979*. Poperinge, 1979, 111 blz., ill.

280. *St.-Bertinuskerk Poperinge*. - Poperinge, Dekenij, z.d., 19 blz., ill.

281. *Sint-Ceciliakoor O.-L.-Vrouwparochie Poperinge. 1929-1979. Jubileumviering 7 oktober 1979*. - z.p., 1979, z.p.

282. Tillie W., *Enkele nota's betreffende het verleden van de Rijkswachtbrigade te Poperinge*. - ADS., 9 (1979) 4, 17.

283. Tillie W., *Gemeenten die Poperinge groot maken. Proven, Krombeke, Reningelst, Roesbrugge, Haringe, Watou*. - ADS., 9 (1979) 3, 20-28, krt.

Met geschiedkundige annotaties.

284. Vandenberghes H., *Enkele notities bij de oudste parochieregisters in Poperinge*. - ADS., 9 (1979) 3, 29.

Proven

285. Gyselen G., *Een Duitse Ulaan sneuvelde in september 1914 bij Proven*. - B., 79 (1979) 359-360.

Zie ook nr. 283

Ramskapelle

Zie nr. 394.

Rekkem

286. Vandenberghes M., *Het landgoed Ter Triest te Rekkem*. - Cur., 14 (1979) 54, 20, ill.

287. Warlop E., Soete R., *Oud Rekkem*, bd. 1, Kortemark-Handzame, (1979), 421 blz.

Boekenschouw

Reningelst

288. Houwen H., *Reningelst*. - ADS., 9 (1979) 4, 1-16, ill.
Geschiedkundig overzicht.

Zie ook nrs. 283, 339.

Rijsel

289. Pierrard P., *Lille. Dix siècles d'histoire*. - Parijs 1979, 238 blz.

Roeselare

290. Callewaert F., *De oudste heren van Schiervelde, heerlijkheid van Roeselare*. - M., 4 (1979) 182-183.

291. De Bruyne M., Hoorne O., Lamsens E., *De Ruiter : geschiedenis van een wijk te Roeselare*. - Roeselare, O. Hoorne, 1979, 295 blz.

292. Huyghebaert J., *De patriottentijd te Roeselare, 1789-1792*. VI. *De patriottenmis van 11 juli 1791*. VII. *Mislukte afspraken voor 15 augustus*. - B., 79 (1979) 217-224.

Vervolg van Boekenschouw 1978-1979 nr. 449.

293. Huyghebaert J., *De patriottentijd te Roeselare, 1789-1792*. VIII. *Oom baljuw kronkelt*. IX. *Pastoor Glorie en de opdrachtgever voor de rechter*. X. *Louis Spillebout in Frankrijk*. XI. *Louis in detentie*. *Epiloog*. - B., 79 (1979) 342-355.

Zie ook nrs. 38, 283, 376, 470, 492, 501, 507.

Ruiselede

Zie nr. 468.

Rumbeke

294. Boucquey R., *Rond de bevrijding van Rumbeke 14 oktober 1918. Persoonlijke «Mémoires» van Luitenant Florimond Verstraete*. - NRA., 12 (1979) 65-71.

295. Fiey R., *Het kasteel te Rumbeke*. - M., 4 (1979) 212-216, 235-239, 259-262.

Zie ook nr. 397.

Sint-Eloois-Vijve

Zie nr. 314.

Sint-Pieters-op-den-dijk

Zie nr. 16.

Sijsele

Zie nr. 340.

Sluis

Zie nr. 158.

Snellegem

296. Noterdaeme J., *Hoofdmannen en burgemeesters te Snellegem*. - BO., 19 (1979) 91-95.
 297. Noterdaeme J., *De sodaliteit van de Gekruiste Zaligmaker en de oude kunstschaten van Snellegem*. - BO., 19 (1979) 326-330.

Slijperskapelle

298. Castelein L., Beerland F., *De geschiedenis van Slijpskapelle*. Dadizele, De-fieuwdruk, 1979, 188 blz., ill.
 Voortzetting van Schets over Slijps, door Henricus Bierre, Ieper, 1903, 143 blz., die tevens als anastatische herdruk in het boek mede is opgenomen.

Staden

299. Ameeruw J., *Daar bij die molen... Verdwenen molens te Staden*. - GiK., 17 (1979) 5, 4-5, ill.

Stavele

300. Lanszweert R., *Stavele in de wereldoorlog 1914-1918*. - IJZB., 9 (1979) 3, 4-5, ill.; 4, 4-5, ill.; 5, 4-5, ill.; 6, 4-5, ill.; 9, 4-5, ill.; 10, 4-5, ill.; 12, 4.

Tielt

Zie nr. 120.

Tielt

301. Houbaert A., Haazen K., *Het Obituarium of Dodenboek van het Tielts Minderbroedersklooster*. - RT., 10 (1979) 3, 109-194, ill.

Torhout

302. De Brouwer D., Verplancke S., *De Torhoutse koetsendag. 18 juni. Domein Verloren Kost*. - Torhout, 1978, z.p., ill.
 303. De Bruyne M., *De rentbrief van de lening voor de Torhoutse kassei 1752-1754*. - JHKH., (1979), Torhoutse kassei 1-8.
 304. Huyghebaert N., *Karel de Goede en Torhout*. - JHKH., (1979), Karel de Goede 1-10.
 305. Seys Raf, *Kanonik G.F. Tanghe, Torhout in de parochieliteratuur van 1851*. - VWS-cahiers, bibliotheek van de Westvlaamse letteren, jg. 14, nr. 3/A, herfst 1979, 15 blz.

Zie ook nrs. 73, 127.

Varsenare

306. Franchoo A., *Belastingsambtenaren te Varsenare*. - BO., 19 (1979) 153-158.
 307. Franchoo A., *Open brief aan Z.M. Leopold I, Koning der Belgen*. - BO., 19 (1979) 285-288.
 Betreffende veer over het kanaal Bugge-Oostende te Nieuwege (Varsenare).

Zie ook nr. 111.

Veldegem

Zie nr. 327.

Veurne

308. Termote J., *De Sint-Walburgakerk te Veurne*. - GiK., 17 (1979) 3, 10-28, ill.
309. Gesquière J., *Veurne tijdens de wereldoorlog 1914-1918. Dagboek van... Ingeleid en van aantekeningen voorzien door G. Gyselen en J. Hindryckx*. - Brugge, Genootschap voor geschiedenis, 1979, 492 blz., ill. (Bijdragen tot de geschiedenis van West-Vlaanderen 8).

Villeneuve d'Ascq

310. *Villeneuve d'Ascq. Regards sur le passé*. - Villeneuve d'Ascq, Mairie, z.d., 36 blz., ill.

Villeneuve d'Ascq is een nieuwe stad, waarin de oude gemeenten Annapes, Flers en Ascq werden samengevoegd.

Vlamertinge

311. Lignel F., *Vlamertinge in beeld. 1900-1950*. - Vlamertinge, Eigen beheer, 1979, z.p., ill.

Zie ook nrs. 109, 140, 426, 453.

Voormezele

312. Desodt W., *Onze-Lieve-Vrouw aan de pilaar*. - IK., 12 (1979) 61-64, ill. Voormezele.

Waasten

313. Parez R., *Le monument aux morts à Warneton (1929)*. - MSHC., 9 (1979) 495-518.

Zie ook nrs. 60, 63, 64, 80, 85, 433, 440.

Waregem

314. Despriet Ph., *De Romeinse nederzettingen en vondsten in Waregem en St.-Eloois-Vijve*. - JGOKW., 7 (1979) 408-424, ill.
315. Despriet Ph., *De Sint-Janshoeve in Waregem en de voormalige commanderij van Caestre*. - JGOKW., 7 (1979) 167-222, ill.

Zie ook nr. 432.

Watou

Zie nrs. 67, 283.

Werken

316. Vandenbussche C., *Geschiedkundig memoriaal van Wercken*. - 8120 Handzame, Familia & Patria, 1979. - 158 blz. - Anastatische herdruk van de uitg.: Brugge, Drukkerij Delplace, 1866.

Wervik

317. Defrancq R., *De geschiedenis van het St.-Janshospitaal*. - VMSOCW., 13 (1978) 32-48.

Te Wervik. Vervolg van Boekenschouw 1978-1979 nr. 477.

318. *Heerlijkheid en hofstede Ter Elst te Wervik*. - Wervik, Comité tot bescherming van patrimonium en landschap te Wervik, S.T.O.C., Wervik, 1978, z.p., ill.
319. Roelandt J., *Herberg «De Oude Hond» te Wervik*. - VMSOCW., 13 (1978) 18-31.
320. Roelandt J., Renier J.P., *Wambeke : enkele historische nota's over het goed en de hofstede*. - Wervik, Comité tot bescherming van patrimonium en landschap te Wervik, 1979, 28 blz.

Zie ook nrs. 144, 190, 230, 383.

Westhoek

321. Despriet Ph., *De Westhoek in Frans-Vlaanderen*. - Kortrijk, P. Despriet, 1979, 176 blz.
322. Mandelinck G., *De Westhoek : een beeldend verhaal over het Heuvelland, Ieper, Poperinge, Veurne-Ambacht*. 2de druk. - Tielt, Lannoo, 1979, 184 blz.

Zie ook nrs. 154, 170, 398, 411, 477.

Westkapelle

323. Coornaert M., *Een grote brand te Westkapelle (1654)*. - RP., 21 (1979) 151-156, krt.

Westvleteren

324. J.D., *De klokken van Westvleteren en de tweede wereldoorlog*. - VL., 1 (1979) 3, 3-6, ill.

Wijnendale

Zie nr. 193.

Wingene

325. Lams G., *De heerlijkheid van Wingene, De heren van Wingene, De heerlijkheid met voorbeelden uit Wingene*. - RT., 10 (1979) 62-98.

Woesten

326. A.N., *Gemeenteraadsverkiezingen te Woesten sinds de tweede wereldoorlog*. - VL., 1 (1979) 4, 23-38.

Zedelgem

327. Ronse F., *De geschiedenis van Zedelgem en Veldegem*. - Handzame, Familia & Patria, 1979, 332 blz.

Zie ook nr. 465.

Zevekote

328. Devos K., *Beschrijving van Zevecote*. - Handzame, Familia & Patria, 1977, VI - 380 blz. - Herdruk van de uitg.: Brugge, De Scheemaecker-Van Windekens, 1879.

Zoetenaai

Zie nr. 77.

Zonnebeke

329. *De klok luidde voort. Een verhaal over klokkehoven, bellen, donillen, tuithoorns, klooster- en schoolklokjes te Zonnebeke en deelgemeenten*. - Zonneheem, 8 (1979), spec. nr.

Zwevegem

Zie nr. 351.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. Recht en Instellingen.

330. Ankum H., *Testaments et procédures civiles des mineurs. Etudes sur le statut juridique des enfants mineurs dans l'histoire du droit privé néerlandais à partir du treizième siècle*. - TRG., 47 (1979) 295-317.
331. Balthazar H., *Het komen en gaan van het politieke personeel in de Zuidelijke Nederlanden doorheen tien regimewisselingen: 1787-1848*. - Gent, Oudstudenten in de geschiedenis O.S.G.G. - R.U.G., 1978, 91 blz. - (Rijksuniversiteit Gent: postgraduate onderwijs in de recurrente geschiedenis: dossier 6).
332. Blockmans W.P., *A typology of representative institutions in late medieval Europe*. - JMH., 4 (1978) 189-215, ill., krt., tab.
333. De Gryse Louis M., *Some Observations on the Origins of the Flemish Baillif (Bailli): the Reign of Philip of Alsace*. - Viator, 7 (1976) 243-294.
334. Freed J. B., *The origins of European Nobility. The Problem of the Ministerials*. - Viator, 7 (1976) 211-241.
335. Maddens N., *De invoering van de «nieuwe middelen» in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van Keizer Karel V*. - BTFG., 57 (1979) 342-363, 861-898.
336. Monballyu J., *Het costumiere recht in de kasselrij Kortrijk tijdens de 15de en de 16de eeuw*. - HGOK., 45 (1978) 135-163.
337. Monballyu J., Debrabandere F., «Kortrijkse rechtsaantekeningen» (1319-1402). - HKCUOW, 28 (1977-78) 119-267.
338. Paridaens A.-M., *Le rôle politique des gouverneurs de province et des commissaires d'arrondissement sous les libéraux et les catholiques (1847-1878)*. - BTNG., 10 (1979) 371-416.
339. Roelandt J., *De Korte Vierschaar te Reningelst*. - IK., 15 (1979) 142-144. Volgleen van de heerlijkheid Te Riemeers (Menen).
340. Rotsaert J., *Jan Lopez Gallo en de heerlijkheid Sijsele*. - BO., 19 (1979) 349-361.

341. Van de Louw G., *Charles Lemaître, Relation de mon voyage de Flandre, de Hollande et de Zélande fait en mil six cent quatre vingt un.* - Paris, Les Belles Lettres, 1978, 493 blz. (Annales littéraires de l'Université de Besançon).

Het werk bestaat uit twee delen : een studie van G. van de Louw over het verschil tussen de begrippen «Vlaming» en «Hollander» doorheen de geschiedenis, en het verslag van de reis die een Janzenistisch priester door de Nederlanden maakte, op de vlucht voor eventuele vervolgingen. Dit reisverslag bevat een groot aantal uiterst merkwaardige aantekeningen.

342. Van Eenoo R., *De evolutie van de kieswetgeving in België van 1830 tot 1919.* - TG., 92 (1979) 333-352, tab.
343. Vleeschouwers C., *Administratieve evolutie van het Bestuur van het Zeewezen, 1830-1978 (vervolg).* - ABB., 50 (1979) 84-101.
Zie Boekenschouw 1978-1979 nr. 505.
344. Vleeschouwers C., *Het bestuur, respectievelijk de Regie van het Zeewezen tijdens de Tweede Wereldoorlog.* - ABB., 50 (1979) 30-83.
345. Wriedt K., *Das gelehrte Personal in der Verwaltung und Diplomatie der Hansestädte.* - HG., 96 (1978) 14-37.

Zie ook nrs. 255, 435.

2. Economische en Sociale Geschiedenis. Historische Demografie.

346. Ballegeer J., Braems J.-P., *De visserij langs de Frans-Vlaamse kust in oude prentkaarten. La pêche maritime de la Flandre française... Textes français : Florent Jansen.* - Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1979, z.p., ill.
347. Bauters P., *De oudste windmolenvermeldingen in Vlaanderen ; 2de, herziene uitg.* Brussel Vlaamse Windmolenstichting, 1978, 16 blz. (Tijdingen van de Vlaamse Windmolenstichting).
348. Borrey R., *Van boom tot schip : de bouw van een houten vissersvaartuig te Oostende in woord en beeld.* - Oostende, Heemkundige Kring «De Plate», 1979, 99-XVI blz.
349. De Brabander G.L., *De regionaal-sectoriële spreiding van de economische activiteiten in België, 1846-1910. Een bronkritische benadering.* - BG., 61 (1978) 97-184, tab.
350. Degryse K., *De maritieme organisatie van de Oostendse Chinahandel (1718-1795).* - MMA., 24 (1976-1977) 19-57, ill.
351. Deloof J., *De tijd is veel veranderd : een kroniek over honderd jaar in en om Bekaert te Zwevegem.* - Tielt, Lannoo, 1979, 416 blz.
352. Devleeshouwer R., *Histoire économique depuis la révolution industrielle ; 3.* - Bruxelles, Union académique internationale, 1979. blz. 94-157.
353. Duerinck A., *Zout, smokkelaars, genadeverzoeken.* - ADS., 9 (1979) 4, 30-32.
Tweede helft 18de eeuw.
354. Duvosquel J.-M., *Les biens des seigneurs de Comines (familles de Halluin et de Croy) dans le Courtrais aux XVe et XVIe siècles d'après le « cadastre » de Charles de Croy (1593).* - HGOK., 45 (1978) 283-318, ill., krtn.
355. Leman P., Bourgeois J., *Les terres à brique à l'époque gallo-romaine : exploitation et commerce. L'exemple de Ploegsteert.* - MSHC., 9 (1979) 233-249.

356. Maddens N., *Het geldvervoer ten tijde van Keizer Karel*. - HGOK., 45 (1978) 165-176.
357. Mertens J., Declercq G., Sanders D., *De Damse Vaart*. - West-Vlaanderen werkt, 21 (1979) 173-181, ill., krt.
358. Mokyr J., *Industrialization in the Low Countries, 1795-1850*. - New Haven en Londen, Yale University Press, 1976, XVIII - 295 blz.
Low Countries = België en Nederland.
359. Nicholas D., *The English trade at Bruges in the last years of Edward III*. - JMH., 4 (1978) 23-61, ill., krt.
360. Nicholas D., *The Scheldt trade and the «Ghent War» of 1379-1385*. - HKCG., 144 (1978) 189-359.
361. Ravau J., *L'industrie du ruban à Comines du XVIIIe siècle à nos jours*. - MSHC., 9 (1979) 1-198.
362. Ryckaert M., *Brügge und die flandrischen Häfen vom 11. bis 18. Jahrhundert*. - Potokoll des 10. Kolloquiums für vergleichende Städtegeschichte in Münster vom 26.-29. März 1979 : See- und Flusshäfen vom Spätmittelalter bis zur Industrialisierung. [Münster, 1979], blz. 27-32.
363. Soete J.-L., *L'industrie textile à Mouscron des origines à 1930*. - MSHM., I (1979) 20-26.
364. Te Brake W. H., *Ecology and Economy in Early Medieval Frisia*. - Viator, 9 (1978) 1-29.
Ook van belang voor de geschiedenis van de handel en de kuststreek.
365. Thoen E., *Landbouwproductie en bevolking in enkele gemeenten ten zuiden van Gent gedurende het Ancien Regime (14de-18de eeuw)*. - A. Verhulst & C. Vandenbroeke (ed.), *Landbouwproductiviteit in Vlaanderen en Brabant, Gent 1979*, blz. 131-200, tab., graf.
366. Van de Veire H., *Aspecten van de rurale post in West-Vlaanderen. t.1-2*. - Oostende, Wefis, 1979, 2 dln. [Wefis-studie nr. 15-16, 23].
367. Vandewalle P., *Een eeuw landbouw in het Veurnse*. - SpH., 15 (1980) 369-374, 7 ill.
368. Van Houtte J. A., *An economic history of the Low Countries*. - London, Weidenfeld and Nicholson, 1979, IX-342 blz. (World economic history).
Oorspronkelijke titel : Economische en sociale geschiedenis van de Nederlanden.
369. Van Mallegeer, *De Belgische katholieke landbouwpolitiek voor de Eerste Wereldoorlog*. - BTNG., 10 (1979) 417-460.
370. Ver Elst A., *De Belgische kusttram in beeld. Le tramway côtier belge en images*. - Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1979, z.p., ill.
371. Berger R., *Les bourgeois dans la littérature romane (zone ouest)*. - Revue de l'Université de Bruxelles, (1978) 429-436.
Behandelt in feite Atrecht in de 13de eeuw.
372. Borge J., Viasnoff N., *Archives du Nord*. - Parijs 1979, 239 blz., ill.
Bloemlezing van teksten en foto's over Noord-Frankrijk in de periode 1880-1919.
373. Castelain R., *Kinderen en hun opvoeding in de kasselrij Oudenaarde tijdens het ancien regime*. - Oudenaarde, 1979, 183 blz., ill.
374. Derville A., *Les bourgeois Artésiens au XIIIe siècle*. - Revue de l'Université de Bruxelles, (1978) 389-406.
376. *Honderd jaar ziekenhuisgeneeskunde, bejaardenzorg, sociaal dienstbetoon*. - Roeselare, Openbaar Centrum voor maatschappelijk welzijn OCMW., 144 blz.

377. Mac Lean J., *Arbeidsconflicten in de periode 1813-1872*. - TSG. 16 (= 5, 4) (1979) 282-312.
o.m. vermelding van Gent (1828) en Oostende (1829).
378. Maddens K., *Losbandige jeugd rond 1610-1620*. - Cur., 14 (1979) 55, 22.
In Kortrijk en in de kasselrij Ieper.
379. Maréchal G., *Lepra in Vlaanderen*. - SpH., 15 (1980) 137-141, ill.
380. Maréchal G., *De leprozen in de kwartieren Brugge en het Brugse Vrije. Nieuwe cijfers*. - HEM., 116 (1979) 147-162, tab.
381. Paravicini Werner, *Soziale Schichtung und soziale Mobilität am Hof der Herzoge von Burgund*. - Francia, 5 (1977) 127-182.
382. Prevenier W., *La bourgeoisie en Flandre au XIIIe siècle*. - Revue de l'Université de Bruxelles (1978) 407-428.
Ook als Studia historica Gandensia nr. 231.
383. Roelandt J., *Een disrekening van Wervik 1505-1506*. - HGOK., 45 (1978) 110-134, ill.
384. Sosson J.-P., *Corporation et paupérisme au XIVe et XVe siècles. Le salariat du bâtiment en Flandre et en Brabant, et notamment à Bruges*. - TG., 92 (1979) 557-575, tab., diagr.
385. *Toen het leven nog een korstondig verblijf in de tekstiel fabriek was... : een fotomontage van de industrialisatie en haar ontwikkeling in de Belgische vlas-, katoen- en wolindustrie (1800-1914)*. - Boechout, Sociaal-kultureel vormings- en animatiecentrum «Sfinkx», 1979, 74 blz.
386. Vandenbroeke C., *Seksualiteit en huwelijksbeleving in Vlaanderen*. - SpH., 14 (1979) 425-433, ill.
387. Vandenbroeke C., *Sociale en conjuncturele facetten van de linnennijverheid in Vlaanderen (late 14de - midden 19de eeuw)*. - HMGOG., 33 (1979) 117-174, krtn., tab., diagr.
388. Vermander D., *Un siècle d'histoire ouvrière à Halluin (1840-1940)*. - Halluin 1978, 144 blz.
389. Veys J. J., *Tussenkomst van priester Lemire ten voordele van de Arme Klaren te Ieper*. - IK., 15 (1979) 158-159, portret.
Doorreishulp aan vluchtelingen te Hazebroek, 1915.
390. Witte E., *Wijzigingen in de Belgische elite in 1830. Een voorlopige verkenning*. - BMGN., 94 (1979) 226-252.
391. Wynants P., *La jeunesse ouvrière chrétienne face au chômage des jeunes (1931-1936)*. - BTNG., 10 (1979) 461-482.
392. Desmet S., *Bedenkingen rond twee volkstellingen (Oostkamp 1748 en 1814)*. - BO., 19 (1979) 206-210.
393. Dewulf-Heus R. L., Dewulf M. M., *Volkstelling 1748 : Groot-Damme*. - Brugge, Vlaamse Vereniging voor familiekunde - Gouw West-Vlaanderen, 1979, 88 blz.
394. Dewulf R. L., Dewulf M. M., *Volkstelling 1748 : Ramskapelle, Westkapelle, Knokke, Heist*. - Brugge, Vlaamse Vereniging voor familiekunde - Gouw West-Vlaanderen, 1979, 44 blz.
395. Roelandt J., *La population de Comines (châtellenie d'Ypres) de 1615 à 1620*. - MSHC., 9 (1979) 337-346.

Zie ook nrs. 2, 104, 268, 435.

3. Geschiedenis van Wetenschappen en Letteren.

396. David J., *Het middeleeuws gereedschap. Enkele problemen.* - HEm., 116 (1979) 5-26.
397. Boucquey R., Fosseze G., Vanhulle G., Vandoorne M., Vandoorne A., Verhulle P., *Kroniek der «Vereenigde Vrienden» 1978-1979.* - NRA., 12 (1979) 37-64.
- Toneelgilde te Rumbeke.
398. Declercq J., [pseud.: Utendoale Djoos], *Westhoekse poëzie. Een bundel gedichten, proza en spreuken in de taal van de Westhoek. Met Nederlandse verklaring en bindteksten.* - Roesbrugge, Schoonaert, 1979, 167 blz., ill.
399. Defoort E., Lion E., *Brieven van J.-M. Gantois aan V. Celen. I. 1925-1939.* - Kortrijk 1979, 113 blz.
400. Dewitte A., *Christiaen van Varenbrakens De Ortographia. Eenen aert in dichte uit 1530.* - B., 79 (1979) 356-357.
401. Dufournet J., *Le prince de Philippe de Commines. Des princes du XVIe siècle au prince idéal.* - MSHC., 9 (1979) 249-270.
402. Goetinck M., *Een onbekend fragment van de Spiegel Historiae (I partie, VIIe boek) in vier kolommen (omstreeks 1400).* - BO., 19 (1979) 123-126.
403. Goetinck M., *Een onbekende brief dd. 27 mei 1850 van dominee Hendrik Quirinus Janssen aan Norbertus De Bel, koster van Damme.* - BO., 19 (1979) 249-255.
404. Hoste A., *De librije van abt Rafael Mercatel. Kritische bemerkingen bij A. Derolez, The Library of Raphael de Marcatellis, Abbot of St. Bavon's Ghent, 1437-1508.* - B., 79 (1979) 337-341.
405. Howe A., *Une troupe de comédiens français et italiens aux Pays-Bas espagnols en 1604.* - BTFG., 57 (1979) 596-601.
406. Hughes Muriel J., *The library of Philip the Bold and Margaret of Flanders, first Valois duke and duchess of Burgundy.* - JMH., 4 (1978) 145-188, ill.
407. Janssens de Bisthoven B., *Twee gelegenheidsgedichten van Guido Gezelle.* - Gezelliana, 9 (1978) 4, 3-5.
- Hulde aan Petrus Welvaert pastoor van Sinte-Anna, Brugge. Hulde aan Petrus De Brabandere, bisschop van Brugge.
408. Liniger J., *L'équilibre européen selon Philippe de Commines.* - MSHC., 9 (1979) 271-318.
409. Liniger J., *Philippe de Commines.* - Paris (1978), 1 vol. in-8°, 432 blz.
410. Meyer Wolfgang J., *Möglichkeiten ihrer Darstellung am Beispiel der Memoiren von Philippe de Commines. Ein Beitrag zum Thema «Die Historie und ihr Diskurs».* - München, (1977) 1 vol. in-8°, 241 blz.
412. Van Acker J., *De dichter Rilke en Brugge.* - BO., 19 (1979) 131-152, ill.
413. Vlamynck M., *Sidronius de Hossche, Vlaams neo-Latijns dichter uit Merkem, II.* - BdK., 21 (1979) 170-171, ill.
- Vervolg van Boekenschouw 1978-1979 nr. 613.
414. *Zo leefde «Taal en Kunst».* Kortrijk 1907-1908, 1977-1978. - Kortrijk, Koninklijke Toneelvereniging Taal en Kunst, 1978, 40 blz., ill.

4. Geschiedenis van het Onderwijs.

415. Anckaert F., Denewet C., *Momenten uit de geschiedenis van het gemeentelijk onderwijs te Hoogdele.* - Hoogdele, Eigen beheer, 1979, 385 blz., ill.

416. Bosmans H. A., *De onderwijzer : opleiding in het perspectief van professionalisering*. - BTNG., 10 (1979) 83-104.
417. Boterberghe R., *Honderd jaar St.-Pieterscollege, Blankenberge 1879-1979, met een overzicht van het onderwijs in de kustgemeente vóór 1879*. - Blankenberge, VZW College Sint-Pieter, 1979, 363 blz., ill.
418. Bouljon G., *Honderd jaar vrij katholiek onderwijs voor jongens te Oostkamp. Sint-Pietersschool, Sint-Leocollege 1879-1979*. - Oostkamp, Eigen beheer, 1979, 160 blz., ill.
419. Coeckelberghs H., «*Maatschappelijke vorming*» via het leesonderwijs in de 19e eeuwse volksschool. - BTNG., 10 (1979) 105-136.
420. Cornille K.J., *Honderd jaar St.-Michielschool 1879-1979. Met lijst van oudleerlingen*. - Ieper. De Jonghe, 1979, 80 blz., ill.
421. Demarest H., *Prentenpatrimonium van St.-Jan te Brugge*. - Volkskundig Jaarboek 't Beertje, 3 (1979) 149-175, ill.
422. Depaep M., *Kwantitatieve analyse van de Belgische lagere school (1830-1911)*. - BTNG., 10 (1979) 21-82.
423. De Vroede M., *De adultenscholen in België in de 19de eeuw*. - BTNG., 10 (1979) 137-164.
424. De Vroede M., *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België in de 19de en 20ste eeuw ; 3,2*. - Gent, Seminaries voor historische en voor vergelijkende pedagogiek - R.U.G., 1978, blz. 1009-2135.
425. D'Hoker M., *De werkscholen en de leerwerkhuizen*. - BTNG., 10 (1979) 165-182.
426. Duflo L., *100 jaar geleden. De inrichting van het vrij katholiek onderwijs te Vlamertinge*. - IK., 15 (1979) 155-157.
427. Lermyte J.-H., *Een episode uit de schoolstrijd (1879-1885). Zes jaar strijd om de stichting de Pelichy - van Huerne te Izegem*. - B., 79 (1979) 306-315.
428. Lory J., *Libéralisme et instruction primaire en Belgique, 1842-1879. Introduction à l'étude de la lutte scolaire en Belgique*. - Leuven, 2 delen, 1979, LXXXII + 841 blz. (U.C.L. Recueil de travaux d'histoire et de philologie, 6e série, fascicule 17).
429. Maddens K., *Verlichte opvoeding in 1777*. - Cur., 14 (1979) 55, 23.
Uit het reglement van een school voor jongens en meisjes van geneuevelde soldaten te Mesen.
430. Van Acker L., *Geschiedenis van het gemeentelijk onderwijs te Ardoioe*. - De Zonnebloem, 10 (1973) 2.
431. Verfaillie D., *Terugblik op het onderwijs en verleden in Hollebeke, naar aanleiding van 100 jaar onderwijs Zusters van Liefde van Heule te Hollebeke, opheffing van het gemeentelijk onderwijs*. - Kemmel, Malegijis, 1979, 108 blz.
432. *Vijftig jaar H. Hart-College*. - Waregem, (1979) 16 blz. ill.
433. Walle J.-C., Perez R., *Une école de campagne centenaire : l'école du Gheer à Warneton*. - MSHC., 9 (1979) 409-438.

Zie ook nr. 17

5. Kunstgeschiedenis en Monumenten.

434. Baert P., *De kerken van West-Vlaanderen. Deel I-II*. - Koekelare, Devriendt, 1979-80, 2 dln.

435. Bauters P., *Vlaamse Molens. Wind- en Watermolens in Vlaanderen. Geschiedenis, bouw, werking, recht.* Antwerpen, Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedschoon, 1978, 131 blz., ill.
Ook molens uit West-Vlaanderen.
436. Oursel H., *Saint-François d'Assise recevant les stigmates, tableau de Rubens au Musée d'Arras.* - Bulletin de la Commission départementale des monuments historiques du Pas-de-Calais, t. X, n° 3, 1978, blz. 253-259, ill.
437. *Begijnhof St.-Elisabeth Kortrijk.* - Kortrijk, Stadsbestuur Kortrijk, [1976], 8 blz.
438. Bourgeois J., *L'église romane de Bas-Warneton (Hainaut).* - Archaeologia Mediaevalis 1979, Jette (1979) 18.
439. Bourgeois J., *L'église romane de Bas-Warneton (Comines).* - L'archéologie en Hainaut occidental, II, 1973-1978, (1978) 71-79.
440. Bourgeois J., *Céramique médiévale dans le centre de Warneton.* - MSHC., 9 (1979) 552-554.
441. Clybouw K., *Geschiedenis van de visserskapel Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen te Bredene*; 2de druk. Bredene, K. Clybouw, 1978, 52 blz.
442. De Cuyper J., Dewilde B., *L'église historique Notre-Dame, Courtrai = The historic Our Lady's church, Kortrijk.* - Kortrijk, z.d., z.p.
443. Delevoy R., *Fernand Khnopff et Bruges.* - L'Oeil, (1979), nr. 291, 42-47.
444. De Maeyer M., *James Ensor.* Milano, Fratelli Fabbri Editori, 1978, 24 blz. - (I maestri del colore; 74).
445. Dedoncker P., *Le peintre cominois Gérard Sieuw (1907-1977).* - MSHC., 9 (1979) 519-530.
446. Deroubaix J., *Hommage à trois artistes peintres mouscronnois: Rémi Cogghe, Gaston Descamps, Joseph Vandebuerie.* - MSHM., I (1979) 70-84.
447. Desender J., *Sidronius Hosschius.* - Merkem [1979], 73 blz., ill.
Syderoen de Hoossche, Jezuiet, neo-Latijns dichter; Merkem 1596 - Tongeren 1653.
448. Devliegheer L., *De Sint-Salvatorskatedraal te Brugge. Inventaris.* - Tielt - Amsterdam, Lannoo, 1979, 320 blz., ill. (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 8).
449. Devyt C., *Onze windmolens in 1979.* - B., 79 (1979) 360.
In West-Vlaanderen.
450. Dewitte A., Le Loup W., *Handschriften en instrumenten omheen Memling.* - B., 79 (1979) 209-211, ill.
451. Dezutter W.P., *Het uithangbord van de Brugse kunstschilder Alfons Lenoir.* - BO., 19 (1979) 281-284, ill.
452. Dobbelaer F., *Henri Dobbelaer 1822-1885, historieschilder en glazenier en zijn opvolger.* - Oostende, A. Dobbelaer, 1979, 31 blz.
453. Duflou L., *De witte molen te Vlamertinge (1801-1966).* - IK., 15 (1979) 133-141, ill.
454. Goetinck M., *Bij een Albrecht Dürertentoonstelling.* - B., 79 (1979) 363-369.
455. *De historische Lieve-Vrouwewerk, Kortrijk.* - Kortrijk, Stadsbestuur Kortrijk, [1975 ?]. - 30 blz.
456. Hostyn N., *De Oostendse kunstschilder Michel T. A. Van Cuyck (1797-1875). Bijdrage tot de geschiedenis van de 19de eeuwse Belgische schilderkunst.* - HEM., 116 (1979) 93-111., ill.
457. Janssens de Bisthoven A., *Jan Garemijn, landschap met het uitdelfen van de Gentse vaart 1753: Industriegebied 1979.* - BO., 19 (1979) 304-310, ill.
458. Lassaigue J., Delevoy R. L., *Flemish painting: from Bosch to Rubens.* - Geneva, A. Skira, 1977, 201 blz.

459. Lassaigue J., *Flemish painting : the century of Van Eyck*. - Geneva, A. Skira, 1977, 181 blz.
460. Libon J., *Les décimateurs d'Houthem et la reconstruction du presbytère en 1779*. - MSHC., 9 (1979) 397-408.
461. Lobelle H., Van Cleven J., *Het neogotische grafteken van Dr. Jacques, Olivier, Marie De Mersseman op de stedelijke begraafplaats te Steenbrugge*. - BO., 19 (1979) 331-344, ill.
462. Penninck J., *De Godshuizen Van Peenen en Gloribus*. - BO., 19 (1979) 289-303, ill.
Te Brugge.
463. Penninck J., *De Jeruzalemkerk te Brugge*. - Brugge, Heemkundige Kring M. Van Coppenolle, 1979, 44 blz., ill.
464. *Raakpunt : moderne religieuze kunst. Tentoonstelling, Beauvoorde, Kerk Vinkem, 21 juli tot 20 augustus '72*. - Veurne, Opbouwwerk IJzerstreek, 1972, 23 blz.
465. Ronse F.T., *De Romaansche doopvont van Zedelghem bij Brugge*. - Zedelgem, Heemkundige Kring Pastoor Ronse voor Zedelgem en Veldegem, 1979, 37 blz., ill.
[Anastatische herdruk, Kortemark, Familia et Patria, 1979. Ingebonden met : Ronse (Fr.), *De geschiedenis van Zedelgem & Veldegem*].
466. Rooryck M., *De onthoofding van de H. Katharine*. - HGOK., 45 (1978) 203-236, ill.
Middenstuk uit drieluik geschilderd door Karel van Mander, 1581.
467. Van Buyten L., *De Bouts-problemen en hun onderzoeksmogelijkheden*. - SpH., 15 (1980) 301-310, ill.
468. Van Cleven J., *Het neogotisch gemeentehuis te Ruiselede. Een werk van architect Henri de Fernelmont (1873-1876)*. - AM., 30 (1979) 157-206, krtn., ill.
469. Van Deuren K., *De spotprentkunst in Vlaanderen (van Breugel tot nu)*. - V., 28 (1979), 217-244.
470. Verwaetermeulen H., *Smeedijzeren poorten in het stedelijk museum te Roeselare*. - GiK., 17 (1979) 5, 2-3, ill.
471. Vierin J., *Un bijou d'époque renaissance découvert à Courtrai*. - HGOK., 45 (1978) 177-186, ill.
Ontdekt in 1947. Een hanger die op de hoed gedragen werd.
472. *Vlaamse fantastiek van Ensor tot heden. Tentoonstelling, Beauvoorde, Kerk Vinkem, 12-7-'75*. - 10-8-'75. - Veurne, Opbouwwerk IJzerstreek, 1975, 47 blz.
- Zie ook nrs. 21, 27, 29, 35, 36, 73, 82, 124, 126, 133, 143, 205, 214, 216, 231, 246, 270, 271, 280, 297, 308.

6. Geschiedenis van de Drukkunst, de Pers en de Communicatiemediën.

473. Machiels J., *Kroniek der drukkunst tot 1600*. - ABB., 50 (1979) 551-569.

7. Kerkgeschiedenis

474. Arickx V., *De hervormde gemeente van Moerkerke, 1579-1581*. - B., 79 (1979) 295-300.

475. Art J., *De evolutie van het aantal mannelijke roepingen in België tussen 1830 en 1975. Basisgegevens en richtingen voor verder onderzoek.* - BTNG., 10 (1979) 281-370.
476. Art J., *Herders en Parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het bisdom Gent, 1830-1914.* - Gent, 1979, Blandijnberg 2, 223 blz. (Reeks Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, nr. XIV).
477. Berquin K., *De Grimminck-route in de Westhoek.* - Antwerpen, Vlaamse Toeristenbond, 1979, 16 blz., ill. [Vlaamse Toeristische Bibliotheek 241].
478. Berquin K., *Een Grimminck-route.* - ADS., 9 (1979) 3, 1-10, ill.
Herinneringen aan de priester-kluizenaar naar de onderscheidene localiteiten.
479. Debeir D., *Missionarissen van Afrika. De Witte Paters in België, 1879-1976.* Varsenare, 1978, IV-194 blz.
480. De Ceukeleer F., *Suppression et restauration de l'ordre des Augustins en Belgique. 1794-1834 [I].* - A., 29 (1979) 366-393.
481. De Cuyper J., *Bijdrage tot de kerkelijke geschiedenis van het dekenaat Kortrijk op het einde van de 18e eeuw.* - LG., 21 (1979) 291-335, ill.
482. De Grauwe J., *Prosopographia cartusiana belgica (1314-1796)*, woord vooraf door Prof. Dr. L. Milis. Gent, De Backer Publishers P.V.B.A., 1976, 360 blz. (Analecta cartusiana, 28).
483. De Man R., *De eerste Jezuiten te Kortrijk. Jan David, eerste rector. Zijn geschil met Pastoor Jan Coens 1582-1589.* - HGOK., 45 (1978) 237-281.
484. De Pue P., *Dominkaanse wetenswaardigheden in West-Vlaanderen.* - Gent, Paters Dominikanen, s.d. [1979], 80 blz., ill.
485. Deswarte M., *Charles-Louis Grimminck, mystique flamand (1676-1728).* - Comité flamand de France, Annales (nouvelle série) tome 1, 1978, 49 blz.
486. Dolbeau F., *Le dossier hagiographique de S. Amé, vénéré à Douai. Nouvelles recherches sur Hucbald de Saint-Amand.* - AB., 97 (1979) 89-110.
487. Elm K., *Ausbreitung, Wirksamkeit und Ende der provençalischen Sackbrüder (Fratres de poenitentia Jesu Christi) in Deutschland und den Niederlanden. Ein Beitrag zur kurialen und konziliaren Ordenspolitik des 13. Jahrhunderts.* - Francia, 1 (1973) 257-324.
O.a. vestigingen in Biervliet, Brugge, Gent; verder ook in Middeburg, Valenciennes, Atrecht, Luik, Doornik en Utrecht.
488. Geirnaert N., *De Duinheer Carolus de Visch (1596-1666) en zijn Bibliotheca Scriptorum Sacri Ordinis Cisterciensis.* - HEM., 116 (1979) 163-214.
489. Gheysens J., *De St.-Sixtusabdij gedurende de eerste wereldoorlog.* - VL., 1 (1979) 4, 39-52, ill.
490. Goegebuer L.M., *Karel-Lodewijk Grimminck, 1676-1728.* - Brugge, Grimminck-comité, 1978, 61 blz. ill.
491. Haesaert F., *180 jaar geleden stierven Vlaamse priesters in deportatie (Cayenne 1798).* - BO., 19 (1979) 67-84, krt.
492. Houthaev R., *Bij het eeuwfeest van het Protestants kerkgebouw te Roeselare.* - GiK., 17 (1979) 5, 7-26, ill.
493. Jacobus A., *De vrouwelijke religieuze roepingen in het bisdom Brugge 1802-1914. Evolutie en herkomst.* - HEM., 116 (1979) 27-86, krt., diagr.
494. Janssens de Bisthoven B., *Eeuwfeest van de H. Basilius de Grote, 1979-1979.* - Kerk en Leven, 1978, nr. 49, 21 december.
495. Janssens de Bisthoven B., *Het huishoudelijk reglement van J. B. de Castillion, bisschop van Brugge, 1743-1753.* - HEM., 116 (1979) 215-220.

496. Neiryneck F., *La Concordance de Franciscus Lucas Brugensis (1617)*. - *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, 55 (1979) 366-372.
497. Pieters E., *Het pastoraal beleid van Antoon Triest, vijfde bisschop van Brugge (1616-1620)*. - Proefschrift, Leuven, 1979, 200 blz.
498. Platelle H., *Recueil de miracles de Thomas de Cantimpré et la vie religieuse dans les Pays-Bas et le Nord de la France au XIIIe siècle*. - Actes du 91e Congrès national des sociétés savantes, section philologie, Nantes 1972, Paris, Bibliothèque nationale, 1979, blz. 469-498.
499. Rubbens A., *De Kerk in België tijdens de zestiger en zeventiger jaren (1960-1970)*. - *Collationes*, 9 (1979) 433-459.
500. Stockman L., *De kerkelijke gilden in het Meetjesland voor 1600*. - OH., 33 (1979) 253-257.
501. Therry M., *Het decanaat Roeselare in het bisdom Brugge gedurende de eerste helft van de XVIIe eeuw*. - Proefschrift, Leuven, 1979, XXV + 334 blz.
502. Tihon A., *Dictionnaire des Paroisses des Pays-Bas autrichiens, des principautés de Liège et de Stavelot-Malmedy, et du duché de Bouillon en 1787*. - Brussel, 1979, 22 + 208 + 70 + 78 + 72 + 76 + 66 blz. (Facultés universitaires Saint-Louis. Centre d'histoire contemporaine. Bruxelles).
503. *Twaalfhonderd jaar Sint-Walburgis in Vlaanderen*. - Antwerpen, L. Soete- wey, 1979, 56 blz.
504. Van Eenoo M., *De parochiepriesters in de dekenij Brugge in de eerste helft van de XIXe eeuw, 1802-1841*. - Deel I : de dekenij Brugge, de dekens, de parochiepriesters. Deel II : parochierepertorium (1802-1848) en bijlagen. Proefschrift, Leuven, 1978, XLII + 129 blz.
505. Van Nerom C., *Une charte inédite de 1128 relative aux origines de l'abbaye des Dunes*. - C., 30 (1979) 105-107.
506. Wyffels A. A., *L'élaboration de l'ordonnance du 8 janvier 1776 déclarant que «les biens ayant appartenu aux ci-devant Jésuites, ne sont pas réputés biens vacants»*. Contribution à l'étude de la technique législative dans les Pays-Bas autrichiens. - HKCUOW, 28 (1977-78) 33-45.
- Zie ook nrs. 89, 99, 115, 117, 118, 119, 121, 128, 221, 222, 223, 224, 278.

8. Geschiedenis van de Vlaamse Beweging.

507. Callewaert F., *13-14 september 1919 : heronthulling standbeeld A. Roden- bach te Roeselare*. - M., 4 (1979) 178-181.
508. *Trouw tot terdood : Borms 1878-1978, een huldeboek*. - Antwerpen, Dr. Borms Dokumentatie en Aktiecentrum, 1979, 172 blz.
- Zie ook nr. 184.

9. Militaire geschiedenis.

509. Bellard G., Maison F., *Les fortifications d'Arras du XIIe au XIXe siècle*. - Arras, Musée, 1979, 78 blz., ill.
510. Bourgeois H., *Les combats d'Houthem en 1940*. - MSHC., 9 (1979) 537-542.
511. Galle H., Thanassekos Y., *La résistance en Belgique*. Bruxelles, J.M., Collet, 1979, 128 blz.
512. *Geschiedenis van de rijkswacht ; 1 : van de oorsprong tot 1914*. - Brussel, Ghesquière & Partners, 1979, 318 blz.

513. Leeuwerck E., *De slag van de Catsberg, 12 oktober 1914.* - ADS., 9 (1979) 4, 19-29, ill.
514. Leman-Delerive G., Leman P., Lefrancq (G.), *Les oppida du Nord de la France : état de la question.* - Caesarodunum, (1978) 87-101.
515. Mabire J., *La bataille de l'Yser. Les fusiliers marins à Dixmude.* - Z.p., 1979, 357 blz., ill.
516. Seydoux P., *Forteresses médiévales du Nord de la France.* Parijs 1979, 320 blz.
517. Trenard L., *La bataille de Cassel, 1677.* - RN., 61 (1979) 581-592.
518. Verstraete D., *Een strategische overstrooming in 1815.* - Pl., 8 (1979) 224-226.

Niet uitgevoerde plannen voor overstrooming.

Zie ook nrs. 236, 285, 294.

Lijst van de afkortingen

- A. = Augustiniana, Heverlee.
AB. = Analecta Bollandiana, Brussel.
ABB. = Archief- en Bibliotheekwezen in België, Brussel.
ABVH. = Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis, Brussel.
ADS. = Aan de Schreve, Poperinge.
AESC. = Annales. Economies-Sociétés-Civilisations, Parijs.
AHN. = Acta historicae Neerlandicae.
AM. = Appeltjes van het Meetjesland, Eeklo.
AVD. = Les Amis du vieux Dunkerque, Duinkerke.
B. = Biekorf, Brugge.
BCFF. = Bulletin du Comité flamand de France, Duinkerke.
BG. = Bijdragen tot de Geschiedenis, inzonderheid van het hertogdom Brabant, Antwerpen.
BGTWO. = Bijdragen tot de geschiedenis van de tweede wereldoorlog.
BGWZ. = Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen.
BIHBR. = Bulletin de l'Institut historique belge de Rome.
BdK. = Bachten de Kupe, Nieuwpoort.
BKCML. = Bulletin van de Koninklijke Commissie van monumenten en landschappen, Brussel.
BMGN. = Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, Utrecht-'s Gravenhage.
BO. = Het Brugs Ommeland, Sint-Andries (Brugge).
BOSKW. = Binding. Orgaan van de Stedelijke Kultuurraad, Wervik.
BROB. = Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
BSAM. = Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie, Saint-Omer.
BSEPC. = Bulletin de la Société d'Etudes pour la province de Cambrai.
BTFG. = Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, Brussel.

- BTMG. = Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis, Brussel.
 BTNG. = Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, Gent.
 BTOK. = Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, Brussel.
 C. = Cîteaux. Commentarii cistercienses, Westmalle.
 CB. = Cahiers bruxellois, Brussel.
 CBG. = Collationes Brugenses et Gandavenses, Brugge en Gent.
 CBKGW. = Circulaire van het Belgisch Comité voor de Geschiedenis der Wetenschappen.
 CCM. = Cahiers de Civilisation médiévale, Poitiers.
 CENB. = Cercle d'Etudes numismatiques. Bulletin, Brussel.
 CII. = Cnoc is ier, Knokke.
 Cur. = Curtrike, Kortrijk.
 Derlike = Derlike. Driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring Dorpentoren. Deerlijk.
 D.J. = Ledenblad. Heemkundige Kring David Jonckheere. Aartrijke.
 EHR. = The Economic History Review, Londen.
 F. = Franciscana, Sint-Truiden.
 FN. = De Franse Nederlanden. Jaarboek uitgegeven door de Stichting Ons Erfdeel, Rekkem.
 GB. = Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, Gent.
 GiK. = De Gidsenkring, Brugge.
 GK. = Gezellekroniek, Antwerpen.
 GP. = De gulden passer.
 GS. = Het gebied van Staden, Staden.
 GT. = Gentsche Tijdighen.
 H. = Helinium.
 HEm. = Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge.
 HG. = Hansische Geschichtsblätter.
 HGOK. = Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk.
 HKGG. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel.
 HKCUOW. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave van oude wetten en verordeningen van België.
 HKZNM. = Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis, Brussel.
 HMGOG. = Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.
 IJZB. = De IJzerbode. Roesbrugge-Haringe.
 IK. = Iepers Kwartier, Ieper.
 JBB. = Jaarboek van de Heemkundige Kring «Bos en Beverveld», Oedelem.
 JGOKW. = Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring «De Gaver-schele», Waregem.
 JHC. = Jaarboek Heemkring Ter Cuere, Bredene.
 JHKH. = Jaarboek van de Heemkundige Kring Houtland, Torhout.
 JHKS. = Jaarboek van de Heemkundige Kring «Het Scheldeveld», Sint-Martens-Latem.
 KVA. = Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Gent.
 LA. = Het Land van Aalst.
 LB. = Het Land van Beveren, Kallo.

- LG. = De Leiegouw, Kortrijk.
M. = Mandeldal.
MA. = Le Moyen-âge, Brussel.
MBO. = Mededelingen voor het Brugs Ommeland.
MGN. = De middelbaar tussen de genealogische navorsers.
ML. = Museumleven.
MMA. = Mededelingen van de Marineacademie, Antwerpen.
MSHC. = Mémoires de la Société d'Histoire de Comines et de la région.
MSHM. = Mémoires de la Société d'histoire de Mouscron et de la région, Moeskroen.
N. = Naamkunde. Mededelingen van het Instituut voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor naamkunde en nederzettingsgeschiedenis te Amsterdam, Leuven.
NRA. = Nieuwe Rumbekse Avondstoder, Rumbek.
O. = Ostendiana, Oostende.
OE. = Ons Erfdeel, Rekkem.
OGE. = Ons Geestelijk Erf, Tielt.
OH. = Ons Heem, Sint-Martens-Latem.
OZ. = Oostvlaamse Zanten, Gent.
P. = Le Parchemin, Gentbrugge.
PL. = De Plate.
R. = Rollariensia, Roeselare.
RB. = Revue Bénédictine, Maredsous.
RBNS. = Revue belge de Numismatique et de Sigillographie, Brussel.
RH. = Revue historique, Parijs.
RHE. = Revue d'Histoire ecclésiastique, Leuven.
RHES. = Revue d'Histoire économique et sociale.
RN. = Revue du Nord, Rijsel.
RP. = Rond de Poldertorens, Oostkerke.
RT. = De roede van Tielt.
S. = Scriptorium, Brussel.
Schr. = Het Schrijverke. Orgaan van de Culturele Kring St. Anna, Brugge.
SE. = Sacris Erudiri, Steenbrugge.
SH. = Scientiarum Historia, Antwerpen.
SL. = Standen en Landen, Leuven.
SMGC. = Streven. Maandblad voor Geestesleven en Cultuur, Leuven.
SpH. = Spiegel Historiae, Bussum.
TG. = Tijdschrift voor Geschiedenis, Groningen.
TGB. = Tijdschrift (driemaandelijks) van het Gemeentekrediet van België, Brussel.
TM. = Ten Mandere, Izegem.
TN. = Tijdschrift voor Numismatiek, Brussel.
TRG. = Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, Groningen.
TSG. = Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis.
TT. = Taal en Tongval.
V. = Vlaanderen, Tielt.
VK. = Volkskunde, Antwerpen.
Vl. = Vlietmora, Vleteren.
VMSOCW. = Verslagen en Mededelingen van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie, Wervik.
VN. = La vie numismatique. Brussel.
VS. = De Vlaamse stam. Antwerpen.

W. = 't Wingerhoen. Menen.

WT. = Wetenschappelijke Tijdingen. Sint Amandsberg.

Z. = Zonneheem, Zonnebeke.

ZT. = Zeeuws Tijdschrift.

Register op de auteursnamen

De getallen verwijzen naar de volgnummers. De voorvoegsels (de, d', des, van, von, enz...) worden bij de rangschikking in acht genomen.

A.N., 326	Bourgeois Jean, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 276, 355, 438, 439, 440
Ameeuw Jef, 299	Bovesse J., 8, 9
Anckaert F., 415	Braems Jean-Pierre, 346
Ankum H., 330	Broeder F., 73
Arickx V., 474	Bruynelle P., 37
Art J., 8, 9, 476	Buntinx Jan, 11
Augustijn B., 163	Burie L., 32
Baert P., 434	Burton Hicks S., 165
Ballegeer Johan, 346	Cafmeyer Magda, 199
Ballois J.-P., 144	Callewaert F., 290, 507
Balthazar Herman, 331	Calu O., 231
Bauters P., 347, 435	Carron F., 239
Beele Wilfried, 42, 43	Castelain R., 373
Beerland F., 298	Castelein L., 298
Belga A., 235	Catulle M., 87
Bellard G., 509	Cauchies J.-M., 8, 9, 26
Berteloot Marc, 4	Cavereel A., 116
Berger R., 371	Christiaens M., 260
Berquin Karel, 477, 478	Claeys G., 277
Billen C., 26	Clybouw K., 441
Billiet G., 266	Cockshaw P., 166
Bloekmans Wim, 332	Coeckelberghs H., 419
Blok D.P., 26	Coornaert Maurits, 186, 323
Blondeel W., 239	Coppejans-Desmet H., 26
Boedt B., 85	Coppens J., 88, 89
Bonaert Baron, 86	Cornille K.J., 420
Boogman J.C., 164	Cuvelier Leo, 200
Boot C., 31	Daelemans F., 26
Borge J., 372	Danhieux Luc, 4
Borrey R., 348	Daudruy P., 90
Bosmans H.A., 416	David J., 26, 396
Boterberge Robert, 417	De Baere P., 128
Boucquey Raoul, 294, 397	De Bauw J., 167
Bouljon G., 418	
Bourgeois Henri, 277, 510	

- Debeir D., 479
De Belder J., 8, 9
Debeuf A., 239
Debrabandere Frans, 44, 55, 91,
337
De Brabander G.L., 349
De Brie Maurice, 92, 93, 278
De Brauwer D., 302
De Bruin M.P., 49
De Bruyne Michiel, 38, 94, 291,
303
De Busschere K., 50
De Ceukeleer F., 480
Decler K., 39
Declercq G., 357
Declercq J., 398
De Crock W., 267
De Cuyper J., 250, 251, 442, 481
De Decker W., 153
Dedoncker P., 445
Defoort Eric, 399
Defrancq René, 317
Defrecheux-Lannoye M., 245
De Gersem Maurits, 279
De Grauwe J., 482
Degryse K., 350
De Gryse Louis M., 333
De Herdt René, 1
De Keyser René, 32
De Leeuw A., 26
Delesalle P., 40, 168
Delevoy R., 443, 458
De Lille K., 95
Deloof J., 351
De Maeyer M., 444
De Man R., 483
Demarest Henri, 201, 421
De Meulemeester André, 275
De Mulder L., 97, 98
D[e] M[ulder] L., 202
Denewet C., 415
Depaepe M., 422
De Potter A., 203
De Pue P., 484
Deroubaix J., 233, 446
Derville A., 168, 374
Descamps Pierre, 169
Deschamps J., 32
De Schietere de Lophem A., 4
Deschrevel A., 99
Desender J., 447
Desgraves L., 51
De Simpel Francis, 58, 276
Desittere Marcel, 65
De Smet A., 26
Desmet S., 392
Desodt W., 312
Desprechins A., 100
Despriet Ph., 66, 170, 314, 315,
321
De Sutter D., 101
Deswarte M., 485
De Vin A., 52
Devleeshouwer R., 352
Devliegheer Luc, 4, 67, 68, 448
Devos A.N., 145
De Vos Dirk, 21
Devos G., 146
Devos K., 328
De Vroede M., 423, 424
Devyt C., 102, 449
De Weerd D., 2
Dewilde B., 442
Dewinter J., 26
Dewitte Alfons, 147, 204, 400,
450
De Witte Hubert, 4, 69, 70
Dewulf M., 104, 394
Dewulf-Heus Romain L., 103,
104, 105, 112, 113, 393,
394
Dezutter W.P., 4, 22, 23, 106,
107, 148, 451
D'Hoker M., 425
D'Hondt M., 227
D'Hont André, 242
Dimler G. Richard, 3
Dolbeau F., 486
Dobbelaer Fons, 452
Donche Pieter, 108
Dreesen J.B., 268
Duclos A., 205
Duerinck A., 353
Duflou Lucien, 109, 236, 426, 453
Dufournet J., 401
Dumont M.E., 8, 9
Dupas G., 258
Duvosquel Jean-Marie, 4, 25,
246, 247, 263, 354
E.V., 252
Elm K., 487
Favorel N., 78
Farquhar James Douglas, 32
Fieuids Jacques, 149

- Fiey R., 295
 Fosseze Guido, 397
 Franchoo A., 111, 112, 306, 307
 François L., 116
 Freed J.B., 334
 Gailliard C., 83
 Galle H., 511
 Gaus H., 8, 9
 Gautier A., 26
 Geirnaert N., 488
 Geldhof Jozef, 114, 206
 Genicot L.F., 26
 Geselle C., 269
 Gesquière J., 309
 Gevaert F., 84
 Gheysens J., 489
 Giles J., 171
 Goegebuer L.M., 490
 Goeman A.C.M., 53
 Goetinck Marc, 402, 403, 454
 Goossens J., 32
 Gouhier P., 26
 Grijseels M., 41
 Gyselen G., 285
 Gyselincq Venantius, 115
 Gysseling M., 45
 Haazen K., 120, 301
 Haesaert F., 491
 Haesenne-Peremans N., 8, 9
 Hannes J., 26
 Haverhals M., 32
 Hélin E., 8, 9
 Herpelinck R., 117
 Heyneman L., 153
 Hoorne O., 291
 Hossey G., 26
 Hoste A., 118, 119, 404
 Hostyn Norbert, 270, 271, 456
 Houbaert A., 120, 301
 Houthaève Robert, 492
 Houwen H., 288
 Howe A., 405
 Hughes Muriel J., 406
 Huyghebaert Jozef, 292, 293
 Huyghebaert N., 121, 122, 150, 304
 Huys Paul, 230
 J.D., 324
 Jacobus A., 493
 Jansen-Sieben R., 173
 Janssens D., 71
 Janssens de Bisthoven A., 457
 Janssens de Bisthoven
     Boudewijn, 4, 172, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 407, 494, 495
 Jennart Nora, 4
 Johnston D.E., 72
 Kongs L., 8, 9
 Klausung J., 151
 Kruiemel H.L., 123
 Kruisheer J., 14
 Lams G., 325
 Lamsens E., 291
 Lanszweert Roger, 300
 Lassaigue J., 458, 459
 Lavaert J., 35
 Leeuwerck E., 175, 513
 Lefrancq G., 514
 Lelarge D., 124
 Le Loup Willy, 125, 450
 Leman-Delerive G., 514
 Leman P., 355, 514
 Lenders P., 126
 Lermyte J.-H., 427
 Libon Jacques, 460
 Lignel Frans, 311
 Liniger J., 408, 409
 Lion E., 399
 Lippens J., 79
 Lis C., 8, 9
 Lobelle H., 461
 Loones H., 152
 Lory J., 428
 Luts G., 234
 M. DJ., 274
 Mabire J., 515
 Machiels J., 473
 Mac Lean J., 377
 Maddens K., 378, 429
 Maddens Niklaas, 335, 356
 Maertens J., 26
 Maes J.H., 196
 Maes L., 54
 Maes N., 234
 Maille Ch., 168
 Mandelincq G. 322
 Maréchal Griet, 8, 9, 214, 379, 380
 Martens M., 157
 Martiny V.G., 26
 Matthys A., 26
 Meersseman G., 73

- Mertens Jacques, 26, 81, 357
Messiant J., 232
Meyer Wolfgang J., 410
Mispelon M., 127
Missiaen D., 128
Mokyr J., 358
Moeyaert Cyriel, 240
Monballyu J., 336, 337
Morisse Johan, 58, 80
Munaut A.V., 26
Muylle J., 32
Naert Urbain, 177, 193
Nauts H., 157
Neiryneck F., 496
Nicholas David, 359, 360
Noël R., 26
Notebaert A., 26
Noterdaeme J., 296, 297
Obbema P.F.J., 32
Otte M., 75
Oursel Hervé, 436
Pagnoul A.M., 178
Paravicini Werner, 179, 180, 181,
381
Parez Roger, 313, 433
Paridaens A.-M., 338
Pauwels H., 26
Pée W., 129
Penninck Jozef, 216, 462, 463
Persoons E., 32
Persyn J., 130
Petit R., 8, 9
Pierrard Pierre, 289
Pieters E., 497
Pieters Robert 226
Platelle Henri, 4, 498
Potié J., 277
Prevenier W., 8, 9, 182, 382
Pycke J., 13
Ravau J., 361
Remy J. Cl., 168
Renier Jean-Pierre, 320
Robinet R., 15
Roelandt Jozef, 319, 320, 339,
383, 395
Roelandts K., 14
Roelstraete Johan, 131
Roggeman G., 132
Ronse F., 327, 465
Rooryck M., 466
Rotsaert J., 217, 218, 340
Rottier H.C.E.M., 183
Rubbens A., 499
Ryckaert Marc, 4, 22, 23, 26,
186, 219, 362
Ryserhove Alfons, 195
Sanders D., 357
Sandra-Comer E., 16
Schepens Luc, 28
Schoonheere André, 248
Scufflaire A., 8, 9
Segers G., 153
Seydoux P., 516
Seys Raf, 305
Sillis Frans, 5, 6, 7
Simaey W., 194
Simon-Van der Meersch A.M., 17
Six J., 4
Slosse C., 228
Slosse L., 190
Soete J., 55
Soete J.-L., 363
Soete L., 234
Sosson Jean-Pierre, 26, 384
Stalpaert H., 47, 155
Stockman Luk, 191, 500
Symoen R., 241
Synaevae A., 220
Taldeman J., 56
Te Brake W.H., 364
Termote J., 308
Therry M., 501
Thoen Erik, 365
Thoen Hugo, 76
Tihon A., 502
Tillie Willy, 282, 283
Tits-Dieuaide M.-J., 8, 9
Tournoy G., 32
Trenard L., 517
Triaille-Closset C., 8, 9
Trimpe Burger J.A., 76
Tytgat J.-P., 244
Valcke L., 4
Van Acker J., 412
Van Acker Lucien, 221, 430
Van Belle R., 35, 36, 133
Van Biervliet Lori, 134, 222
Vanbossele J., 253, 254
Van Buyten L., 467
Van Butsele Paul, 135
Van Clevan Jean, 461, 468
Vandecaveye E., 229
Van de Haeghen H., 26
Van de Kerkhove A., 185

- Van de Lauw G., 341
 Van den Auweele Dirk, 32
 Van den Bergen-Pantens C., 82
 Vandenberghé H., 284
 Vandenberghé M., 286
 Vandenberghé R., 264
 Vandenbroeke Chris, 386, 387
 Vandenbussche C., 316
 Van den Bussche W., 29
 Van den Heuvel Jozef, 243
 Vandepitte Germain, 136
 Vanderghote P., 156
 Van der Horst K., 32
 Van Der Linden R., 157
 Vandermaesen Maurice, 186
 Vanderpijpen Willy, 4
 Van Derveeghe D., 8, 9
 Van Deuren K., 469
 Van de Veire H., 366
 Vandewalle André, 4, 223
 Vandewalle Paul, 26, 367
 Vandoorne Albert, 397
 Vandoorne M., 397
 Van Eenoo M., 504
 Van Eenoo R., 8, 9, 342
 Van Haegendoren Mieke, 187
 Van Hanegem L.C., 158
 Van Herck J., 137
 Van Hille Ph., 255
 Vanhoutryve André, 10
 Van Houtte Jan A., 368
 Vanhulle G., 397
 Van Hyfte I., 272
 Van Mallegeer, 369
 Vanmarcke A., 138, 261, 262
 Vanneufville E., 188
 Van Nerom C., 505
 Van Rompaey J., 189
 Vansteene August, 495
 Vanthuyne J., 590
 Verbanck R., 198
 Verbeke Werner, 32
 Ver Elst A., 370
 Verfaillie D., 431
 Vergriete T., 18
 Verhaeghe Frans, 26, 77
 Verhalle P., 397
 Verhelst A., 249
 Verhelst D., 32
 Verhelst J., 8, 9
 Verheye Gustaaf, 159, 237
 Verhoeve A., 26
 Vermander D., 388
 Vermeersch Valentin, 30
 Vermeulen U., 8, 9
 Vermeulen-Van Lede Y., 256
 Verplancke S., 302
 Verrycken A., 32
 Verstraete Eugene, 139
 Verstraete D., 518
 Vervenne Alban, 259
 Verwaetermeulen H., 470
 Veys J., 140, 389
 Viaene A., 57
 Viasnoff N., 372
 Vierin J., 471
 Vilain O., 273
 Vlaminck M., 413
 Vleeschouwers Cyriel, 343, 344
 Vlieghe-Steps G., 160
 Vulsma R.F., 162
 Walle Jean-Claude, 433
 Waltenier G., 143
 Warlop E., 257, 287
 Webber P.E., 34
 Welkenhuysen A., 32
 Wijnaendts Van Restandt W., 123
 Witte E., 8, 9, 390
 Wriedt K., 345
 Wyffels A.A., 506
 Wynants P., 391
 Wynendaele L., 197

INHOUD

BIJDRAGEN

- C. Vleeschouwers, *Chronologische problemen aangaande de bisschoppen van Doornik (1146-1218) : episcopaaitsjaren en jaartijl.* 5- 55
- W. von Groote, *De «milites ex Oostkerke» en hun gelijken in Vlaanderen in de 12de en 13de eeuw (deel I : 1127/28).* 57- 75
- M. Cafmeyer, *De Gemene Weidestraat op het Sijseelse vanaf de vroege middeleeuwen.* 77-103
- R. Degryse, *Brugge en de pilotage van de Spaanse vloot in het Zwin in de XVIde eeuw.* 105-178
227-288

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- A. Vandewalle en W. Le Loup, *Ongekend werk van Jan Garemijn in het Confrerieboek van de H. Dorothea.* 179-187
- B. Janssens de Bisthoven, *Een toepassing van het strandrecht in 1761.* 189-190
- C. Vleeschouwers, *De dekens van het kathedraal kapittel van Doornik (1146-1179 ; 1225-1252).* 289-298

VLAAMSE BIOGRAFICA

- M. Vandermaesen, *Nikolaas Van den Steen, proost van O.-L.-Vrouw te Brugge en raadsheer van de graven van Vlaanderen (ca. 1270 - 9 januari 1339).* 191-201
- M. Boone, *Daan Boens.* 299-306

BOEKBESPREKINGEN

- A. Vandewalle, *Beknopte inventaris van het Stadsarchief van Brugge. Deel I : Oud Archief (M. Ryckaert).* 203-205
- H. Thoen, *De Belgische kustvlakte in de Romeinse tijd. Bijdrage tot de studie van de landelijke bewoningsgeschiedenis (M. Ryckaert).* 205-209

N. Huyghebaert e.a., <i>Monasticon Belge t.III. Flandre Occidentale, vol. IV</i> (P. Declerck).	209-210
N. Huyghebaert, <i>Une Translation de Reliques à Gand en 944</i> (P. Declerck).	210-211
N. Maddens, <i>De beden in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van Keizer Karel V (1515-1550)</i> (P. Declerck).	212
E. Van Impe, <i>Marie-Christine van Oostenrijk, Gouvernante-Generaal van de Zuidelijke Nederlanden 1781-1789 ; 1790-1792</i> (B. Janssens de Bisthoven).	213-214
D. De Vos, <i>Stedelijke Musea Brugge. Catalogus Schilderijen 15de en 16de eeuw</i> (E. Dhanens).	307-309
W.P. Blockmans, <i>De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van de middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)</i> (J. Mertens).	310-311
M. de Waha, <i>Recherches sur la vie rurale à Anderlecht au Moyen Age</i> (J. Mertens).	312
J. Schoenaerts, <i>Kerk en gelovigen in de dekenij Waas tijdens de XVIIIde eeuw</i> (B. Janssens de Bisthoven).	313-314
J. Lory, <i>Libéralisme et instruction primaire, 1842-1879. Introduction à l'étude de la Lutte scolaire en Belgique</i> (F. Simon).	314-320
A. Dawyndt, <i>Veurne rond «La belle époque»</i> (D. Dalle).	321
L. Schepens, <i>De Provincieraad van West-Vlaanderen</i> (D. Dalle).	321
M. Devos, H. Ryckeboer en J. Taeldeman, <i>Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Inleiding en deel I, afl. 1</i> (L. Valcke).	322-323
J.M. Baillieul, M. De Bruyne en J. Geldhof, <i>Verriest in Ieper : een Blauwvoet in de branding</i> (L. Valcke).	324

KRONIEK 215-226
325-346

BOEKENSCHOUW 347-387

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

- M. Boone, p/a Seminarie voor Middeleeuwse Geschiedenis RUG., Blandijnberg 2, 9000 Gent.
- M. Cafmeyer, Moerkerkesteenweg 199, 8310 Sint-Kruis-Brugge.
- D. Dalle, Viooltjesstraat 20, 8460 Koksijde.
- P. Declerck, Potterierei 72, 8000 Brugge.
- R. Degryse, Hof ter Schrieklaan 33, 2600 Berchem-Antwerpen.
- E. Dhanens, Boelare 97, 9900 Eeklo.
- B. Janssens de Bisthoven, Langestraat 21, 8000 Brugge.
- W. Le Loup, p/a Stedelijke Musea, Dijver 12, 8000 Brugge.
- J. Mertens, p/a Rijksarchief, Academiestraat 14-18, 8000 Brugge.
- M. Ryckaert, Coupure 15, 8000 Brugge.
- F. Simon, p/a Seminarie voor Historische Pedagogiek, A. Baertsoenkaai 3, 9000 Gent.
- L. Valcke p/a Provinciale Dienst voor Cultuur, Koning Leopold-III-laan 8200 Sint-Andries-Brugge.
- M. Vandermaesen, p/a Rijksarchief, Academiestraat 14-18, 8000 Brugge.
- A. Vandewalle, p/a Stadsarchief, Breidelstraat 3, 8000 Brugge.
- C. Vleeschouwers, p/a Algemeen Rijksarchief, Ruisbroekstraat 2-6, 1000 Brussel.
- W. von Groote, Stauertweedt, D 2381 Ulsnis - Kius.

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
SOCIETE D'EMULATION
TE BRUGGE

Sekretariaat en redaktie : p.a. Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge.
Postrekening : Genootschap voor Geschiedenis, Brugge 000-0107939-75
Jaarlijkse lidmaatschapsbijdrage : 400 F.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», gesticht in 1839, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

Het Genootschap geeft ieder jaar de «Handelingen» uit, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (p.a. Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (400,-fr.) en geeft recht op de toezending van de «Handelingen». Bovendien wordt aan de leden een korting van 20% verleend op de prijs van de «Handelingen» die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen en op de afzonderlijke uitgaven.

BESTUUR : B. Janssens de Bisthoven (voorzitter), J. Marechal (ondervoorzitter), L. Devliegheer (secretaris), J. Mertens (redactie-secretaris), A. Vandewalle (penningmeester), M. Cloet, De Dalle, P. Declerck, J. De Cuyper, N. Huyghebaert, A. Janssens de Bisthoven, O. Mus, M. Ryckaert, A. Schouteet, L. Valcke, W. Vanderpypen, R. Van Eenoo.

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*,
(vanaf 1929 ; ontbreken : 1939, 1-2 ; 1963, 1-3 ; 1975,
1-2 ; 1976, 1-4 ; 1977, 1-2), per jaargang 400 fr.
- H. Dussart, *Fragments inédits de Rombout de Doppere*,
Chronique brugeoise de 1491 à 1498. Brugge, 1893, in
8°, 56 blz. 300 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provin-*
ciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fra-
trum Minorum Recollectorum (1629-1796). Brugge,
1910, in 4°, XXV - 169 blz. 300 fr.
- A. De Poorter, *Un traité de théologie inédit de Gautier*
de Bruges : Instructiones circa divinum officium.
Brugge, 1911, in 8°, XII - 44 blz. 150 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Mémoriaux de Bruges*, Dl. II,
in 8°, 327 blz. 400 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteeckeningen van Jan*
Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825.
Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. 200 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te*
Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male, Brugge,
1960, in 8°, 225 blz. + 6 pl. 400 fr.
- A. Van Walleghem. *De oorlog te Dickebusch en omstre-*
ken 1914-1918. Uitgegeven door J. Geldhof. Tweede en
derde deel, in 8°, 256, 213 blz., ill ; samen 400 fr.
- J. Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogs-*
dagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger.
Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°,
XXI + 242 blz. + 5 pl. 400 fr.
- L. Devliegher, *Oorlogsdagboeken uit de streek tussen IJ-*
zer en Leie. Brugge, 1972, in 8°, 247 blz. + 20 pl. 400 fr.
- J. Geldhof, *Het Handboek van P. Vandendorpe, pastoor*
van Nieuwkerke, (1730-1806). Brugge, 1974, in 8°,
310 blz. 400 fr.
- A. Schouteet, *Stadsarchief van Brugge, Regesten op de*
oorkonden. 1089-1300. Brugge, 1973, in 8°, 217 blz.
Tweede deel, 1301-1339. Brugge, 1978, in 8°, 362 blz.
Derde deel, 1340-1384. Brugge, 1979, in 8°, 352 blz.,
samen 1.600 fr.
- J. Geldhof, *Oorlogsdagboeken over Ieper (1914-1915)*.
Tweede deel. Brugge, 1977, in 8°, 472 blz. 700 fr.
- G. Gyselen en J. Hindryckx, *Veurne tijdens de wereld-*
oorlog 1914-1918. Dagboek van J. Gesquiere. Brugge,
1979, in 8°, 432 blz., ill. 700 fr.